

The background of the cover is a photograph of three tall, dark, pointed structures, possibly beehives or traditional dwellings, silhouetted against a vibrant sunset sky. The sky transitions from a deep blue at the top to a warm orange and pink near the horizon. The structures are positioned in the lower half of the frame, with the tallest one in the center and two shorter ones on either side.

T.N&A

TYDSKRIF VIR NEDERLANDS EN AFRIKAANS
28STE JAARGANG NR. 2 2021

T.I.N.&A

- Redaksioneel
Marni Bonthuys 1
- Afrikaans se funksies: Gelykpad of glypad?
W.A.M. Carstens 2
- Nederlandse Kaapse koloniale letterkunde: Het
gedicht over het nieuwe fort aan de Kaap (1666),
herbeskouwd
Tycho Maas 38
- Die posisie van afstammeling van die Franse
Hugenote in die opkoms van die Afrikaanse literêre
sisteem (1902–1978)
Burgert Senekal 53
- 'n Ondersoek na die gebruik van die
interpersoonlike metadiskoerskategorie van
sekerheidsmerkers in die geskrewe argumente van
Afrikaanssprekende eerstejaarstudente
Zanette Meintjes 76
- Resensie: *Het Andere Postkoloniale Oog. Onbekende
kanten van Nederlandse (post)koloniale culturen*
Redakteur: Michiel van Kempen
Courtneigh Ess 94
- Resensie: *Na die wette van afskeid en herfs – 'n keuse uit
die gedigte van Eddy van Vliet*
Vertaler: Daniel Hugo
Roné Wierenga 99

Foto-erkenning: Pieter Viviers

Omslag: Ontwerp deur Christa van Zyl

T.N&A

TYDSKRIF VIR NEDERLANDS EN AFRIKAANS

28STE JAARGANG (2021) 2DE UITGAWE

Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans is 'n geakkrediteerde tydskrif en word uitgegee deur die Suider-Afrikaanse Vereniging vir Neerlandistiek. T.N&A wil die studie van die Nederlandse taal-, letterkunde en kultuur bevorder, ook in sy verhouding tot die Afrikaanse taal- en letterkunde. Daarbenewens wil die tydskrif die Afrikaanse taal- en letterkunde in Nederlandstalige gebiede bevorder. Die tydskrif verskyn twee keer per jaar.

Alhoewel die redaksie kopieregkwessies kontroleer, lê die verantwoordelikheid en aanspreeklikheid in hierdie verband by die outeur(s).

Redakteur: Dr. M. Bonthuys

Mede-redakteur: Mnr. M. Swart

Uitleg: Christa van Zyl

Redigering: Willem de Vries

Gedruk en gebind deur: V&R Drukkery, Pretoria, Tel: +27 (0)12 333 2462

Redaksie-sekretariaat: Departement Afrikaans/Nederlands, Universiteit van Wes-Kaapland, Privaatsak X17, Bellville, 7535. Tel.: 0219592213. E-pos: mbonthuys@uwc.ac.za.

Inskrywings en betalings:

Die ledegeld bedra:

- R150 per jaar vir binnelandse lede; en R200 per jaar vir buitelandse lede
- Betaal u ledegeld **elektronies** in die bank of oor die internet in,
- naamlik op die volgende rekening:
 - Banknaam: ABSA
 - Bankrekeningnommer: 1190 154 676
 - Taknaam: Ben Swartstraat, Wonderboom-Suid
 - Takkode: 632005 (nie nodig vir elektroniese betalings nie)
 - Verwysingsnommer: U van en voorletters (baie belangrik)
 - E-pos die bewys van u betaling saam met die vorm van lidmaatskap aan die SAVN se penningmeester, Gonneke Groenen by Gonneke.Groenen@nwu.ac.za of kobie.dekamper@gmail.com.

Redaksieraad:

W.A.M. Carstens (Noordwes-Universiteit)

J. Dewulf (University of California)

M.E. Meijer Drees (Rijksuniversiteit Groningen)

H.J.G. du Plooy (Noordwes-Universiteit)

H. Ester (Radboud Universiteit Nijmegen)

E. Jansen (Universiteit van Johannesburg,
Universiteit van Amsterdam)

R.S. Kirsner (University of California)

J. Koch (Adam Mickiewicz Universiteit)

Y. T'Sjoen (Universiteit Gent)

H.P. van Coller (Universiteit van die Oranje-Vrystaat,
Noordwes-Universiteit)

J. van der Elst (Noordwes-Universiteit)

W. van Zyl (Universiteit van Wes-Kaapland)

R. Gouws (Universiteit Stellenbosch)

T. Colleman (Universiteit Gent)

D. van Olmen (Lancaster University)

Op die voorblad van hierdie uitgawe van *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* is 'n foto geplaas van die Afrikaanse Taalmonument wat reeds in die 1970's geneem is. Tans is dié monument in die nuus gegewe die heftige gesprekke rondom die benaming daarvan. Die artikels vervat in hierdie uitgawe van *TN&A* skakel interessant genoeg almal in 'n mindere en meerdere mate met hierdie diskoers, aangesien die stand van Afrikaans en die geskiedenis van die taal in al die bydraes ondersoek word.

Wannie Carstens se artikel ondersoek spesifiek die funksies van Afrikaans en dui op die feit dat talle van hierdie amptelike funksies oor die afgelope dekades verminder, selfs verdwyn het. **Tycho Maas** skryf oor Nederlandse Kaapse koloniale literatuur en ondersoek via 'n gedig wat in 1666 by die bou van die nuwe fort aan die Kaap geskryf is, die oorsprong en denkbeelde van hierdie letterkunde. **Burgert Senekal** kyk ook na die wortels van Afrikaans, maar vanuit 'n ander hoek. Hy bespreek die rol van afstammeling van die Franse Hugenote in die opkoms van die Afrikaanse literêre sisteem tussen 1902 en 1978. Laastens analiseer **Zanette Meintjes** die akademiese skryfwerk van hedendaagse Afrikaanssprekende eerstejaarstudente. Soos Carstens betoog, is akademiese opleiding in Afrikaans een van die belangrike funksies van die taal wat onder druk is. Meintjes ondersoek die gebruik van die interpersoonlike metadiskoerskategorie van sekerheidsmerkers as beduidend op die vaardigheid van die betrokke groep studente om goeie akademiese skryfwerk te produseer.

Laastens publiseer ons in die resensie-afdeling weer twee bydraes oor tekste waarin die kruisverkeer tussen Afrikaans en Nederlands aan bod kom. **Courtneigh Ess** resenseer *Het Andere Postkoloniale Oog. Onbekende kanten van Nederlandse (post)koloniale culturen* wat onder die redakteurskap van Michiel van Kempen deur die Nederlandse Uitgeverij Verloren gepubliseer is. Ook vertaalde Nederlandse poësie (uitgegee deur Protea Boekhuis) word geresenseer deur **Roné Wierenga** wat Daniel Hugo se vertaling, *Na die wette van afskeid en herfs – 'n keuse uit die gedigte van Eddy van Vliet*, bespreek.

Soos altyd spreek ek namens die redaksie my dank uit aan Christa van Zyl vir uitleg en Willem de Vries vir teksredigering.

Universiteit van Wes-Kaapland

Afrikaans se funksies: Gelykpad of glykpad?

W.A.M. Carstens

The functions of Afrikaans: On a slippery slope or not?

Many factors can affect the rise of a language, its general use and/or decline. Among these factors are demographics of a specific language group in a country, attitudes of speakers of other languages towards a particular language, contact with speakers of other languages (for instance, through emigration) and the functions of a language. This article describes the issue of functions impacting the future prospects of a language and especially of Afrikaans in the light of political pressure on this language since 1994 (in fact since the late 1960s). The distinction of high and low functions of Afrikaans are described. How Afrikaans as a language was able to develop all the necessary functions since 1925 (when it became an official language in South Africa) with the support of its speakers, as well as which historical events transpired since then to make this possible are discussed. Some of the most important role players in this process are explored, as well as successes Afrikaans can show in this regard, what currently hampers the status of Afrikaans, and how Afrikaans is now losing some of the functions it acquired. The impact of the loss of these functions on the future of Afrikaans as an independent language in a multilingual dispensation in South Africa is described and the prospects for avoiding predicted negative outcomes are explored. The various functions are furthermore highlighted and illustrated with reference to the historical process of each function and milestones in the development of Afrikaans.

1. Inleiding

In hierdie artikel^{1 2 3} val die klem op hoe die druk op Afrikaans, veral sedert 1994 toe die nuwe meertalige taalbedeling in die land tot stand gekom het⁴, die taal se funksies raak. Wat gebeur met Afrikaans se swaar verworwe funksies wat oor meer as 80 jaar gevestig geraak het? Neem dit toe of kwyn dit?

Dit is belangrik dat opnuut hieroor besin word nadat J.C. Steyn 'n aantal rigtinggewende publikasies in die 1980's (1980) en 1990's (1992, 1995) hieroor gelewer het. Dit is egter al meer as 25 jaar gelede. Wat het sedertdien gebeur?

Daar word wel 'n effense ompad gevolg om pertinent hierby uit te kom omdat die vertrekpunt vir die artikel 'n besinning is oor die waarde wat ouer standaardbronne (soos dié van Steyn, 1980) steeds inhou vir die oplos van hedendaagse taalprobleme of taaldilemmas. Eerstens, wat word bedoel met 'n 'standaardbron' en tweedens spesifiek wat word ons wys uit só 'n ouer bron? Kan dit ons rig in ons pogings om Afrikaans 'n volhoubare taal in Suid-Afrika te hou?

So dikwels word 'n mens deur belangstellende persone gevra wat die standaardbronne op 'n toepaslike terrein is, in hierdie geval in Afrikaans as vakgebied. Die vraag is natuurlik wat beteken die term 'standaardbron'? Volgens alle aanduidings word hieronder verstaan 'n bron wat die kern van 'n sekere dissipline of subdissipline bevat of saamvat. Dit is die eerste bron wat 'n mens raadpleeg as jy iets van die vakgebied wil weet. In wese is dit die bron wat die betrokke vakgebied, dissipline of subdissipline definieer.

As 'n mens uit 'n letterkundige hoek na Afrikaans kyk, sal daar beslis etlike sodanige bronne uitgelig kan word. Dit geld nie net vir besondere literêre tekste nie, maar ook bronne waarin oor (byvoorbeeld) die literatuurgeskiedenis van Afrikaans gerapporteer word. Watter student van die Afrikaanse literatuur weet nie van J.C. Kannemeyer se tweedelige *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur* (1983, 1984), die bygewerkte *Die Afrikaanse literatuur 1652–2004, Literêre studie en kritiek* (2005) asook van H.P. van Coller se driedelige *Perspektief en Profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis* (2015, 2016) nie? Dit is dié bronne wat geraadpleeg word as iemand meer wil weet oor die stand van sake rakende die ontwikkeling van 'n bepaalde aspek van die Afrikaanse letterkunde.

Watter boeke sal in die Afrikaanse taalkunde so 'n status dra? Ook hier is daar 'n hele aantal standaardbronne en 'n mens sou tereg kon aanvoer dat op elke terrein van die Afrikaanse taalkunde daar wel een bron is wat gebruik word as vertrekpunt oor die betrokke terrein. Rakende sintaksis sal niemand beswaar aanteken as Fritz Ponelis se *Afrikaanse sintaksis* (1979) uitgelig word as die kern- of standaardbron nie. Oor Afrikaanse morfologie is daar een vername kontrolebron, te wete Johan Combrink se *Afrikaanse morfologie. Capita exemplaria* (1990). Dit geld ook vir die semantiek, fonetiek, fonologie, sosiolinguistiek, tekslinguistiek, normatiewe taalkunde en teksredaksie. Op elkeen van dié terreine is daar ten minste een standaardbron.

Oor die geskiedenis van Afrikaans is daar heelwat besonder nuttige bronne. Die een wat sonder twyfel uitstaan bó die res, is J.C. (Jaap) Steyn⁵ se veelbekroonde *Tuiste in eie taal Die behoud en bestaan van Afrikaans* (1980), wat uit 'n taalpolitieke hoek na Afrikaans se herkoms kyk. Sy meer onlangse '*Ons gaan 'n taal maak': Afrikaans sedert die Patriot-jare* (2014) gaan uiteindelik waarskynlik ook in hierdie kategorie val. W.A.M. Carstens en E.H. Raidt se resente tweedelige boek *Die storie van Afrikaans: uit Europa en van Afrika. Biografie van 'n taal* (Deel 1: 2017; Deel 2: 2019) sal volgens aanduidings⁶ ook in die toekoms hierdie status dra.

Hoewel *Tuiste in eie taal* reeds 41 jaar gelede gepubliseer is, is die insigte en beginsels daarin steeds geldig, te wete 'n aanduiding van die toepaslike sake rakende die behoud en bestaan van 'n taal. Dit bewys net weer dat sommige

boeke se geldigheid en status vas bly staan selfs al gaan die tyd verby. Om hierdie rede is dit 'n standaardwerk.

Hierdie boek se waarde vir die beskrywing van die geskiedenis van Afrikaans lê op verskeie vlakke: Dit bied 'n deeglike terugkyk na die begin van Afrikaans en in die besonder vanaf 1652. Die outeur kyk ook wyer as bloot na die geskiedenis van Afrikaans in Suid-Afrika omdat Afrikaans se posisie ook in terme van gebeure in en met ander tale (waaronder Spaans, Engels, Nederlands en Duits) in die wêreld beskryf word. Dit betrek faktore wat tot op daardie stadium nog nie verreken is in geskiedkundige beskouings oor tale nie in die hoofstroom in en bring 'n nuwe invalshoek na vore aan die hand waarvan die groei of kwyn van tale gemeet kan word. Dit is juis die faktore wat die groei of kwyn van tale bepaal, wat uiteindelik van *Tuiste in eie taal* 'n uitsonderlike (standaard-)bron maak omdat dit eksplisiet daardie faktore uitlig wat grotendeels bepaal of 'n taal sal voortbestaan of nie.

Wat hierdie boek so uniek maak, is dat die tradisionele geskiedkundige verloop van 'n taal van die begin tot waar dit vandag is, vervang word met 'n belangrike alternatiewe blik wat fokus op daardie besondere faktore wat lei tot die verloop van die geskiedenis. Die klem val dan op die omstandighede wat daartoe bydra dat 'n taal vir die gebruikers van 'n gemeenskap algemene kommunikatiewe waarde kry, waarom dit in gebruik toeneem (of nie), hoe die taal se ontwikkeling beïnvloed word deur gebeure waardeur sprekers van die betrokke taal geraak word of by betrokke raak, wat bepaal of 'n taal se waarde toeneem (of nie), en wat daartoe bydra dat 'n taal bly voortbestaan (of nie). Dit dui aan dat tale se totstandkoming, ontwikkeling, groei en moontlike kwyn sterk beïnvloed word deur besondere gebeure (eksterne faktore) wat dikwels min met die taal self te maak het, maar eerder met die gebruikers, die sprekers, van die taal en die konteks en omgewing waarbinne die taal voorkom.

Hierdie faktore is onder meer die volgende: (a) demografiese prosesse, (b) kontak met sprekers van ander tale, (c) die verlies of wins van hoë en lae funksies, en (d) die houding teenoor die taal (Steyn, 1980: hoofstukke 1 en 2). Kortliks hou dié faktore die volgende in:

- a) **Demografie:** Demografiese prosesse het ruweg tot doen met faktore wat die grootte (word die gemeenskap se ledetal meer of minder?), samestelling (ouderdoms-, geslags-, etniese verspreiding) en ook verspreiding (rondbeweeg van lede) van taalgemeenskappe bepaal (vergelyk Steyn, 1980: 4-6). Die volgende aspekte speel hierin 'n rol: die styging of daling in geboorte- en sterftesyfer (mense leef langer en minder kinders word gebore), volksverhuising en/of immigrasie (na 'n nuwe land en dan inskakel by die nuwe omgewing), onderwerping aan 'n nuwe regering, met koloniserings (oorname van die taal en

kultuur van 'n nuwe heerser as die gevolg), slawerny (gedwonge verskuiwing) en natuurlike faktore (siektes, natuurrampe). Dit is uiters belangrike faktore wat die populasie van 'n taal raak.

- b) **Kontak met sprekers van ander tale:** Indien mense van een land na 'n ander verhuis met die doel om hulle permanent daar te vestig, kan assimilasië (dus 'opneem', 'word deel van' en 'om gelyk te maak') in die nuwe gemeenskap plaasvind. Dit kan die taal op drie wyses raak: taalvermenging kan voorkom wat op sy beurt tot taalversteuring (die patrone in die eie taal word versteur) kan lei, taalverplasing kan plaasvind (een taal word vervang deur die ander taal) en dit kan uiteindelik die grootte van die taalgemeenskap bepaal ('n taal met meer prestige lok maklik die sprekers van kleiner tale).
- c) **Verlies of wins van hoë en lae funksies:** Taal word gebruik om in intiemer kringe (lae funksies) asook in formeler kringe (hoë funksies) te kommunikeer. Sodoende word die betrokke taal gebruik om alles te dóén wat die sprekers met die taal wil doen. Hieronder tel om te aanbid (godsdiensoefening), onderrig te gee (onderwys), te verdedig (hof), inligting oor te dra (media), te skryf (letterkunde), te vertoon (kuns), en so meer. Elke taal is gebonde hieraan. Die vermoë om funksies by te kry, dra by tot die uitbrei en wyer gebruik van die taal. Die afname in funksies, lei weer outomaties tot 'n afname in die gebruik van die taal, met as gevolg 'n stadige weggkwyf van die taal totdat dit uiteindelik (moontlik) verdwyn.
- d) **Houding teenoor die taal:** Die houding (dit wil sê die 'gevoel') van mense teenoor 'n taal, in die besonder hulle eie taal, is bepalend vir die groei of kwyn van 'n taal (vergelyk Steyn, 1980: 18-22) – of hulle byvoorbeeld getrou is aan die gebruik van die taal (hulle gebruik dit sonder om skaam te wees), of hulle lojaal is aan hulle taal (hulle gee voorkeur aan hul eie taal en probeer dit in stand hou en selfs uitbou). As 'n taal nie aanvaarbaar is vir die sprekers van ander tale nie (weens onder meer politiek, onderwerping, stigma, lae gebruikspotensiaal) is die kans gering dat die taal deur ander aangeleer sal word. Afrikaans se ongelukkige etiket as 'taal van die onderdrukker' in die 1970's tot vroeë 1990's het só byvoorbeeld beslis daartoe bygedra dat die sprekers van Suid-Afrikaanse Afrikatale (in die besonder die Sintoetale) nie die taal wou aanleer nie weens die negatiewe politieke stigma gekoppel aan Afrikaans (vergelyk Carstens en Raidt, 2019).

Elkeen van hierdie faktore verdien in eie reg 'n diepgaande bespreking omdat elkeen 'n besondere impak het op die verloop van 'n taal, op die groei en/of die kwyn van die betrokke taal. Dit geld ook vir die geskiedenis van Afrikaans, waarop uiteraard in hierdie artikel gefokus word. Ter wille van praktiese (ruimte)

redes word slegs één van hierdie faktore, te wete die gevolge wat die toename of afname in funksies het op Afrikaans se ontwikkeling en groei, en veral op Afrikaans se toekomsptensiaal, hier onder in meer besonderhede bespreek. Dit sal sin maak as die ander drie faktore in hieropvolgende bydraes die nodige aandag kry sodat die impak daarvan op Afrikaans se toekomsptensiaal bereken en verreken kan word.

Dit is van belang om te besef dat hierdie faktore soos 'n eenheid funksioneer en dat hulle geïntegreerde effek bepalend is vir die groter prentjie wat van 'n taal se groei of kwyn gevorm kan word. Om één faktor uit te lig as die onderskeidende faktor, is derhalwe nie heeltemal korrek nie. Ter wille van afbakening word hier wel gefokus op die rol van funksies (wins en/of verlies) omdat dit so 'n groot uitkrangeffek kan hê, maar dit word vanselfsprekend medebepaal deur die ander faktore.

Vervolgens word daar eerstens kortliks uiteengesit wat die funksies van 'n taal behels, tweedens watter funksies Afrikaans sedert 1925 verwerf het, en laastens word beoordeel wat die huidige stand van Afrikaans se funksies is. Dit bied dan 'n beeld van die posisie van Afrikaans vandag en ook 'n aanduiding van wat die toekoms vir Afrikaans kan inhou.

2. Die funksies van 'n taal

Hier bo is kortliks verwys na die “funksies” van 'n taal. Wat behels dit in wese?

In *Tuiste in eie taal* en in 'n aantal opvolgartikels van Steyn (1992, 1995, 2001) word hierdie vraag indringend beantwoord. Hier onder word slegs enkele aspekte uitgelig ter wille van die argumentvoering in die artikel.

Soos reeds aangedui, word 'n taal gebruik om sekere eksplisiete take in die betrokke taalgemeenskap te kan verrig, dus om daarmee te doen wat nodig is om daaglik binne die taalgemeenskap te funksioneer. Die taal word dan gebruik om inligting oor te dra, op te lei, te oorreed, te lees, te skryf, te luister, te sing, te stry, te vra, te antwoord, in te lig, te smee, te pleit, te publiseer, te verdedig, te redeneer, te aanbid, te ontspan, te vermaak, te vertoon, te werk, te bemark, te betaal, te vertaal, wetenskap te beoefen, politiek in te beoefen, vir dienste te betaal, dienste aan te vra, lief te hê, en so meer (vergelyk Steyn, 1980: 15). Dit raak al daardie aktiwiteite wat 'n mens daaglik verrig as deel van 'n aktiewe samelewing.

Maar die taal word ook gebruik om gemaklik onderling met mekaar te skakel, dus om in intiëmer kringe op 'n meer persoonlike vlak met mekaar kontak te maak. In hierdie opsig is taal amper soos klere wat aangetrek word vir 'n bepaalde doel in 'n bepaalde konteks, soos om sport te gaan beoefen (wat nie sal werk met byvoorbeeld 'n pak klere aan in die geval van mans nie), om kerk toe te gaan, om

hof toe te gaan, om werk toe te gaan, om inkopies te gaan doen, om te gaan slaap, ensovoorts. Telkens word die ‘regte’ klere vir die ‘regte’ konteks aangetrek. Dit is ook die geval met die rol van taal.

Steyn (1980: 15-18) skryf dat daar ruweg onderskei moet word tussen die ‘lae’ en ‘hoë’ funksies van ’n taal. Hierdie funksies stel ’n taal in staat om in alle opsigte sy rol in die gemeenskap te vervul:

- **Lae funksies:** Die taal word gebruik daar waar dit natuurlik en spontaan vir die sprekers is, onder meer by die huis, om die etenstafel, gesprekke met gesins- en familielede en met vriende, vir “vloek en grappe vertel”, om die sportveld, om te vry – dus daar waar ’n taal informeel en in intieme en gemaklike omstandighede gebruik word.
- **Hoë funksies:** Die taal word gebruik vir tipiese standaardtaalfunksies (sien ook afdeling 3), onder meer in die onderwys (op primêre, sekondêre en tersiêre vlak), hof, kerk, staatsdiens, openbare media (radio, televisie, koerante, tydskrifte), literatuur (populêr en letterkundig van aard). Die hoë funksies kan weer by drie subgroepe ingedeel word:
 - *Ekonomiese funksies:* In hierdie geval kan taal in die openbare sektor (staatsdiens, munisipaliteite, howe) en in die private sektor (sake-ondernemings) gebruik word.
 - *Kulturele funksies:* Hierdie funksies raak vier aspekte, naamlik die letterkunde (mense skryf in die taal), die massamedia (koerante, tydskrifte, televisies, radio en die internet), godsdiens (word gebruik vir godsdiensbeleving in alle opsigte), en onderwys (op alle vlakke, hetsy voorskool, laerskool, hoërskool, universiteite en instellings vir voortgesette opleiding).
 - *Praktiese funksies:* Taal word gebruik om alledaagse sake in die gemeenskap mee te verrig, soos om inkopies by ’n winkel te doen, om ’n identiteitsdokument of paspoort aan te vra, om ’n diensterekening te betaal by die munisipaliteit, om posbushuur te betaal, te werk, onderwys te ontvang, koerant te kan lees, televisie te kyk, ensovoorts.

Steyn (1980: 16-18, 22-23) vestig ook die aandag op ’n paar aspekte wat die praktykmaak van hierdie funksies kan raak:

- i. Die onderwys dien as bepalende skakel tussen die ekonomiese, kulturele en praktiese funksies: “Die taal kan nie ekonomiese funksies hê as dit nie die onderwysmedium is waarin mense vir betrekkings opgelei word nie. Die

publiek kan ook net in hulle taal briewe aan die staatsdiens skryf as hulle dit léér skryf het.”

- ii. Die groei of agteruitgang van ’n taal word bepaal op grond van die toe- of afname van sy gebruik in hoë funksies. Om ’n funksie soos onderwys en opleiding in jou taal te verloor, kán die begin van die einde van ’n taal wees. Daarom word ook so hard probeer om dit te behou as die taal dit wel eers het. Aan die ander kant is dit weer die strewe van gebruikers van ’n taal om juis hierdie funksie te kan kry. In die geskiedenis van soveel tale is onderwys in die eie taal tipies een van die eerste take wat die wordende taalgemeenskap met die taal wil verrig.
- iii. Hoe minder funksies ’n taal het of as ’n taal funksies begin verloor, hoe swakker word sy kans op groei of oorlewing. Soos reeds genoem, kan die verlies van net één funksie (soos die verlies van ’n taal se status as skooltaal) ’n kettingreaksie aan die gang sit waarin met verloop van tyd ander funksies ook prysgegee word. In Argentinië praat (weliswaar beperk) van die Argentyne met ’n Afrikaanse agtergrond nog net die taal in familiekringe, maar van ander funksies is daar ná bykans 120 jaar se verblyf in Argentinië, niks oor nie.⁷ In Namibië het Afrikaans met die onafhanklikheidswording in 1990 sy amptelike status in die land verloor. Van die funksies wat Afrikaans destyds gehad het, begin ná ongeveer 30 jaar in die praktyk stadigaan kwyn, soos op onderwysvlak, op mediavlak, met minder skole waar onderrig in Afrikaans ontvang kan word, en ook minder Afrikaanse koerante wat nog uitgegee word. Waar Afrikaans minder as tien jaar gelede nog die status gehad het as primêre onderrigtaal aan bepaalde universiteite in Suid-Afrika, het die gety teen 2015–2016 erg teen Afrikaans as taal van onderrig aan universiteite in Suid-Afrika begin draai toe Afrikaans amptelik sy rol as medium van onderrig aan die Universiteit van Pretoria (UP), Universiteit van die Vrystaat (UV), Universiteit van Suid-Afrika (UNISA) asook aan die Universiteit van Stellenbosch (US) verloor het (vergelyk Carstens en Raidt, 2019: 768-792, Sezoe, 2021, Van Dyk, 2021). Dit is dus beduidende funksieverliese, soos ook op ander terreine. In afdeling 4 word hierop teruggekom.
- iv. Die verlies van hoë funksies lei dikwels tot ’n verlies aan lae funksies: “Wanneer ’n taal sy vernaamste lae funksie – die taal van die huisgesin – verloor het, is die moontlikheid op oorlewing bitter skraal, al herwin hy later die verlore hoë funksie.” Elke funksie wat verloor word, is daarom ’n rede tot groot kommer. As die huisgesin dit nie meer wil gebruik nie, dan begin ’n taal se kreeftegang in alle erns toeneem.
- v. Die verkryging van een funksie (soos onderwys in jou eie taal) kan wel weer lei tot ’n proses waarin die taal stelselmatig een nuwe funksie na die ander bykry.
- vi. ’n Funksie wat eenmaal verloor is, word nie maklik teruggekry nie. As byvoorbeeld ’n skool eers eenmaal van Afrikaansenkmediumonderrig na

- parallelmedium (Afrikaans en Engels) oorgegaan het, gebeur dit selde dat dit omgekeer sal word; eerder dat die proses na verengelsing in die omgewing van die skool vinniger sal verloop.
- vii. Die houding teenoor 'n taal (positiewe of negatiewe oordeel oor 'n taal en ook die sprekers van die betrokke taal) kan 'n proses van funksieverlies aan die gang sit of aan die ander kant weer lei tot 'n toename in sprekersgetalle, wat op sy beurt weer tot 'n groei in funksies kan lei.
 - viii. Die verlies van hoë funksies hoef nie noodwendig te lei tot die verlies van lae funksies nie. Maar dit is wel meestal die patroon dat dit op die langtermyn tog gebeur.
 - ix. Politieke mag speel ongetwyfeld 'n kernrol in die verwerf, behoud of verlies van funksies. Steyn (1980: 26) sê juis: “Die verhaal van die lotgevalle van 'n taal is dikwels die geskiedenis van die [politieke] magsuitbreiding of magsverlies van sy sprekers.”

Die verkryging én dan die behoud van funksies is daarom vir 'n taal kardinaal vir groei. Aan die ander kant kan die verlies van slegs één funksie (soos onderwys) tot 'n stadige kwyn van die taal lei. Dit kan 'n rimpeleffek tot gevolg hê. Dit is waar die klem in hierdie artikel val – op die langtermynimpak wat die verlies van funksies vir Afrikaans inhou.

In die volgende afdeling word die funksies wat Afrikaans moes verwerf toe dit 'n amptelike taal en by implikasie ook 'n standaardtaal geword het, kortliks uitgelig.

3. Afrikaans se standaardtaalfunksies

“Vir al sy mense is Afrikaans die taal waarmee hulle alles kan doen. Dit is 'n taal waarin hulle wetenskappe kan beoefen, waarin hulle kan bid, liefhê en grappe maak, pragtige poësie en spannende speurverhale kan lees, die taal waarin hulle kan e-pos, twitter en twiet.” (Tekst op omhulsel van *Die Wonder van 'n Nuwe Taal in Afrika*, dokumentêre video, 2015)

Op 8 Mei 1925 het Afrikaans volgens parlementêre dekreet die status verwerf as amptelike taal. Volgens Wet 8 van 1925 sou die woord “Hollands” in die bewoording van die wet ook Afrikaans insluit:

Het woord ‘*Hollandse*’ in artikel honderd-seven-en-dertig van de Zuid-Afrika Wet, 1909, en elders in die Wet waar dat woord voorkomt, *word hierby verklaard het woord Afrikaans in te sluiten* (Pienaar, 1943: 368). (Eie kursivering.)

In die praktyk het hierdie besluit beteken dat Afrikaans naas Engels en Nederlands die amptelike taal in die land geword het, dat wette in Afrikaans opgestel kon word, en dat Afrikaans vryelik in die parlement en in die res van die land gebruik kon word. Die ander implikasie hiervan was dat Afrikaans nou ook as standaardtaal sou moes begin optree, 'n rol waarvoor Afrikaans nog nie gereed was nie.

Hiermee het 'n proses wat in die 1870's begin het, en deur middel van die werking en aktiwiteite van die Genootskap van Regte Afrikaners (GRA) en verskeie taalbelanghebbendes in die loop van die laat 19de en vroeg 20ste eeu stimulus en momentum gekry het, binne net meer as 50 jaar suksesvol afgeloop: Afrikaans het van 'n informele spreektaal tot amptelike taal gevorder. Hieroor doen Steyn in *'Ons gaan 'n taal maak'* (2014) omvattend verslag. McLachlan (2015) sê dat Afrikaans om hierdie rede beskou word "as een van die taalwonders van die wêreld omdat dit in so 'n kort tyd tot 'n volwaardige standaardtaal ontwikkel het".

Maar 'n taal is nie skielik 'n standaardtaal nie. Dit moet naamlik deur 'n proses van ontwikkeling gaan en hierdie proses neem tyd om deur te loop. Van Rensburg et al. (1997: 49) sê daar moet onthou word "(d)ie *standaardisering van 'n taal en die verkryging van ampstaalstatus* gaan hand aan hand in die geskiedenis van baie tale" (eie kursivering). Die verkryging van die amptelike status van 'n taal het derhalwe bepaalde implikasies, naamlik dat die sprekers van die taal dit dan voortaan wil gebruik vir die uitvoer van besondere take as die standaardtaal van die taalgemeenskap – derhalwe vir alles wat mense kan doen met 'n taal, vir sowel hoë as lae funksies.

"'n Amptelike taal moet verskeie rolle kan vervul" volgens Van Rensburg et al. (1997: 49). Hierdie "rolle" (of funksies) is tipies van standaardtale. En dan voeg hulle by: "In die geskiedenis van Afrikaans kan daar op 'n hele paar pogings gewys word wat ten doel gehad het om Afrikaans só te bevorder *dat die taal meer funksies bykry sodat meer daarmee gedoen kan word...* Afrikaans het dié funksies relatief vinnig bygekry". Dit sluit aan by Smit (1985: 2) se stelling: "*Ná 1925 moes Afrikaans ontwikkel word om by 'n snel-veranderende land se behoeftes aan te pas.* Taalkundiges, onderwysers, joernaliste en skrywers moes sorg dat Afrikaans tot Algemeen-Beskaafde gebruikstaal, maar ook as kultuurtaal, groei." (Eie kursivering hier bo.)

Daar moes gevolglik in 'n kort tyd in die "snel-veranderende land" funksies vir die nuut erkende taal ontwikkel word sodat nie net basiese funksies (onderwys en godsdiens) verrig kon word nie, maar ook talle ander wat alles deel is van 'n taal wat in 'n ontwikkelingsfase is. Die taak hiervoor het geval op bepaalde individue: diegene wat daagliks met die taal gewerk het, waaronder taalkundiges,

onderwysers, joernaliste en skrywers asook kundiges op die gebied van die betrokke funksies. In die loop van hierdie proses, te wete die toe-eien van die betrokke funksies, word die taal self ook gestandaardiseer, dit wil sê die taalvorm word vasgelê, bestendig en mettertyd gekodifiseer.

Die strewe tot die verkryging van die onderwys- en godsbeoefeningfunksies het as sterk motiveerders gedien om Afrikaans uiteindelik as amptelike taal erken te kry. So byvoorbeeld is Afrikaans reeds in 1914 as taal aan laerskole aanvaar, in 1917 aan hoërskole en sedert 1918 is dit stadigaan by universiteite ingestel. Die Bybelvertalingsproses was in wese die dryfkrag tot die proses om Afrikaans as skryftaal erken te kry. Ponelis (1998: 60) sê dan ook dat die vertaling van die Bybel in die eie taal “’n besonder belangrike hoofstuk van die geskiedenis van enige standaardtaal” is. Dit was ook die geval met Afrikaans. Verskeie vertalingspogings, waarin aangetoon is dat Afrikaans wel as taal van die Bybel gebruik sal kan word, het reeds vanaf 1889 begin verskyn toe die proefuitgawe van Genesis (vertaal deur ds. S.J. du Toit) bekend gestel is. Dit is spoedig deur ander Bybelboeke opgevolg wat bygedra het tot ds. B.B. Keet se vurige pleidooi in 1914 dat die tyd vir “Die Bybel in Afrikaans” geleë is (vergelyk Heyl en Nienaber, 1963, Ponelis, 1998: 60, Carstens en Raidt, 2019: 407).

Die verskyn van die eerste proefuitgawe van *Die Vier Evangelieë en Die Psalme* in 1922 het bewys gelever dat Afrikaans as taal van godsdienstebeoefening sou werk. Die uiteindelige eerste volwaardige Bybelvertaling van 1933 staan uit as ’n baken op die ontwikkelingspad van Afrikaans – dit het konkrete bewys gelever dat Afrikaans ’n volwaardige skryftaal is waarin álles uitgedruk kan word wat die taalgemeenskap sou wou doen. Jackson (2013: 3) sê selfs die “verskyning van die eerste Bybelvertaling was die belangrikste gebeurtenis in die ontwikkeling van Afrikaans”.

Die feit dat die Bybel eers in 1933 gepubliseer is (dus eers ná 1925), dien ook as bewys dat idealisme, harde werk en ’n strewe beloon word as die proses deurloop is en die produk (die nuut vertaalde Bybel in die eie taal) in die hand vasgehou word. Volgens Van Rensburg et al. (1997: 69) het die Afrikaans van die Bybelvertaling daarna ’n enorme invloed gehad op die gebruik van Afrikaans, nie net as skryftaal nie, maar ook as spreektaal: “Dit was die voorbeeld wat baie sprekers gereeld gehoor en selfs nagevolg het. Vir baie Afrikaanssprekendes was dit die korrekte manier om die taal te praat, al het die gesprekke nie juis in ’n Bybelkonteks plaasgevind nie.”

Met die hulp van hierdie twee funksies kon die sprekers van Afrikaans onderwys ontvang in hulle taal (op die drie vlakke wat geld: primêr, sekondêr en tersiêr) en kon hulle hul geloof beoefen (dit wil sê Bybel lees, preke in Afrikaans hoor, sing in Afrikaans). Die verkryging van hierdie twee funksies, en die aanvaarding

daarvan deur die Afrikaanse taalgemeenskap van die tyd, dien as uiters belangrike mylpale in die geskiedenis van Afrikaans, omdat hierdie eerste (funksie)strewes suksesvol was.

Sedert 1925 het Afrikaans onder meer die onderstaande funksies bygekry. Elke funksie word kortliks toegelig aan die hand van toepaslike datums en van gebeure wat die verloop van die proses bepaal het.

3.1 Afrikaans het 'n taal van regspleging geword

Dit is een van die inherente strewes van sprekers dat hul taal as taal van regspleging, dit wil sê as taal in die hof, in prosesstukke en as die taal waarin wette oor alle aspekte van die samelewing geskryf word, gebruik word. Die vermoë om jou te kan verdedig teen aanklagte, 'n behoefte van sprekers in enige taal juis omdat jy jou die maklikste en beste in jou eie taal uitdruk. Dit verg ook gesofistikeerde taalgebruik, en daarvoor is terminologie wat jy goed begryp en vertrouwd mee is in jou eie taal nodig.

Afrikaans het oor baie jare ook hierdie funksie verkry en dit is gedokumenteer in die geskiedenis van regspleging in Afrikaans. Nie net is regsuitsprake reeds vroeg in Afrikaans gemaak nie (al in 1919), maar die taal het ook ontwikkel as taal van opleiding en as vaktaal en in hierdie proses het dit wetenskapstaal geword – boeke, artikels, nagraadse studies, uitsprake is hierin geskryf (vergelyk Loubser, 2011, Viljoen, 1992, asook Hiemstra en Gonin, 1992 oor 'n regswoordeboek in Afrikaans).

Sedert 1994 is hierdie funksie egter onder druk en word Afrikaans al hoe minder in die hof gebruik. Carstens (2014) berig dat daar teen 2014 in net meer as 5% van strafsake nog Afrikaans gebruik word (vergelyk Carstens, 2014: 23) en daar kan aangeneem word dat dit teen 2022 nog minder sal wees. Aan min Suid-Afrikaanse universiteite word regsopleiding sedert ongeveer 2010 nog slegs in Afrikaans aangebied. Hierdie funksie van Afrikaans is derhalwe tans sterk onder druk en daar is geen rede om te dink dat die posisie in die toekoms omgekeer sal word nie.

3.2 Afrikaans het 'n taal van die parlement geword

Afrikaans is formeel in die parlement erken in 1925, alhoewel dit al vanaf 1918 gebruik is, tóe weliswaar nog nie in wetsontwerpe, wette en amptelike dokumente nie. Sedertdien was Afrikaans weens sy status as amptelike taal volledig deel van die aktiwiteit in die Suid-Afrikaanse parlement en kon dit op alle terreine gebruik word (vergelyk Van der Merwe en Posthumus, 1972: 89).

In die tydperk voor 1948 het Engels wel as parlementêre gebruikstaal oorheers, maar in die tydperk 1948–1994 was Afrikaans weer die dominante taal.

Sedert die inwerkingtreding van die nuwe parlement na afloop van die demokratiese verkiesing van 1994, en met nuwe taalbepalings in ’n nuwe Grondwet (1993, 1996), kom meertaligheid meer na vore in die parlement, en dit word hanteer met die hulp van opgeleide tolke (vergelyk Hibbert, 2016: 29–43). Die patroon het sedert 2000 ontwikkel dat Engels die voorkeurtaal in die parlement geword het en ’n mens sal selfs kan aanvoer dat dit die verstekpatroon geword het, maar Afrikaans word wel steeds tydens parlamentsittings deur van die politieke partye gebruik (soos die Vryheidsfront Plus), alhoewel in ’n mindere mate as vroeër. Die kans dat die gebruik van Afrikaans in die toekoms weer in die parlement in gebruik sal styg, is uiters skraal. Ook hier is daar geen rede, of selfs teken, dat dit in die toekoms sal verander nie.

3.3 Afrikaans het ’n taal van die staatsdiens geword

In ’n meertalige land hang ’n taal se gebruik in die staatsdiens af van die voorkeurtaal of -tale van die regerende party van die dag. Ook in Suid-Afrika word die staatsdiens hierdeur gekenmerk. Dit was in die verlede die geval en dit is steeds vandag so. In die tydperk 1925–1948 was ’n goeie gebruiksvaardigheid in Engels ’n voorvereiste vir werk in die staatsdiens en in die tydperk 1948–1994 was vaardigheid in of kennis van Afrikaans weer ’n belangrike faktor met die oog op betrekkinge in die staatsdiens.

Giliomee (2014: 577) beklemtoon dat Afrikaanssprekendes (en ook Afrikaners) lank sterk verteenwoordig was in die staatsdiens, maar dat die staatsdiens ná die verkiesing van 27 April 1994 die ruimte geword het waarbinne die ANC sy politieke filosofie van transformasie en demografiese verteenwoordiging uitgeleef het. In hierdie proses het talle wit en bruin Afrikaanssprekende amptenare hulle poste in die staatsdienssektor verloor weens die beleid van regstellende aksie (“affirmative action”) en hulle is grotendeels vervang deur amptenare uit Afrikataalgemeenskappe, wat Afrikaans nie altyd goedgesind was (en steeds is) nie.

Dit het uiteraard tot ’n beduidende afname in Afrikaanse funksies gelei, in die besonder met daardie funksies wat verband hou met die dienste wat die staat op die verskeie vlakke (plaaslike regering, provinsiale regering en nasionale regering) aan die burgers van die land moet lewer, soos onderwys (waar talle skole en ook universiteite Engels geword het), regspleging (howe het byvoorbeeld grootliks Engels geword omdat oorwegend Engelse amptenare aangestel is, soos Engelssprekende polisie-amptenare en Engelssprekende regters, landdroste, ensovoorts). Staatsinstellings het gewoon voortgegaan om

Engels in te voer as voorkeurtaal vir kommunikasie en korrespondensie op feitlik elke vlak (Poskantoor, Telekommunikasie, SA Inkomstediens, SA Polisie, elektriesiteitsvoorsiening, munisipaliteite, ensovoorts). Oor die jare is vir feitlik elkeen van hierdie terreine vakwoordeskat en vakwoordeboeke ontwikkel. Hierdie agteruitgang is omvattend gedokumenteer in briewe in koerante, verslae, publikasies in die media, sowel as in akademiese boeke (soos in Giliomee en Schlemmer, 2001) en artikels. Afrikaans boer hier duidelik flink agteruit.

3.4 Afrikaans het 'n taal van die politiek geword

Deur die geskiedenis was daar nog altyd 'n verskil in politieke benaderings tot die bestuur van 'n land. Dit lei tot die totstandkoming van verskillende politieke partye met verskillende geskiedenis, doelwitte, ondersteunersgroepe en beleide. In meertalige lande sal die verskil in politiek ook in die taal waarin die betrokke party funksioneer, weerspieël word. Die geskiedenis van Suid-Afrika is aanduidend hiervan.

Toe 'n politieke party met 'n Engelse agtergrond (die Verenigde Party) aan beheer gekom het (soos in die tydperk 1934–1948), was Engels die voorkeurtaal. Toe die beherende party uit 'n Afrikaanse tradisie en geskiedenis gekom het (soos die Nasionale Party in die tyd vanaf 1948), was Afrikaans weer die taal van voorkeur. Sedert 1994 is die ANC aan bewind in die land en hulle bepaal vandag sonder enige twyfel die taal van voorkeur. Dat dit Engels is en ook so gaan bly, is ongetwyfeld waar. 'n Mens sal sonder teenstand kan aanvoer dat dit die verstekgebruik geword het, ongeag die idealistiese taalbepalings in die Grondwet wat 'n meertalige bedeling in die land ten doel het.

Afrikaans het wel oor jare sy posisie as taal van die politiek verwerf en 'n politieke woordeskat (vergelyk onder andere Venter et al., 2017 se *Verklarende Politieke Woordeboek*) en politieke tradisie van formaat opgebou, maar hierdie posisie is teen die einde van die 20ste eeu grotendeels prysgegee ten gunste van 'n nuwe meertalige bedeling waarin voorsiening gemaak moes word vir 'n verskeidenheid partye in die nuwe politieke landskap ná 1994 (vergelyk Steyn, 1980: 477-460, 2014, asook Giliomee, 2004, 2014). Teen 2021 oorheers Engels sonder twyfel die politieke toneel (byna in 'n verstekposisie) en dit is beslis tot nadeel van Afrikaans asook van die ander Afrikatale.

Afrikaans se historiese assosiasie met die apartheidsbeleid van die tydperk ná 1948 dra ook nie by tot die aanvaarding van Afrikaans as 'n aktiewe taal van die politiek in Suid-Afrika nie (vergelyk Steyn, 1980: 255 e.v., 2014). Dit benadeel Afrikaans nog steeds en dit sal waarskynlik vir baie jare ook nog die geval wees. Afrikaans het dus wel deeglik ontwikkel as taal van die politiek, maar ook weer

weens politieke redes is hierdie status en funksie in die gedrang gebring en die kans dat dit sal verander, is uiters skraal.

3.5 Afrikaans het 'n taal van die ekonomie (in alle opsigte) geword

Na afloop van die Anglo-Boereoorlog (ABO) in 1902 was Afrikaanssprekendes verarm en verstedeliking was een van die gevolge hiervan. Die plase op die platteland was vernietig weens die Britte se verskroeiende-aardebeleid, en die infrastruktuur was tot niet. Die behoefte om te kan werk en 'n inkomste te verdien om vir die gesin te sorg, was oorheersend vir talle in dié tyd. Die sterk oorheersing van Engelssprekendes in die ekonomie van die 1920's het min ruimte gelaat vir Afrikaanssprekendes om nie net die arbeidsmark te betree nie, maar ook self werk te skep en sodoende deel van die land se ekonomiese opset te word.

Danksy die totstandkoming van instellings waarvan sommige ten doel gehad het om aan Afrikaanssprekendes (en aan Afrikaners) werk te gee, het die situasie mettertyd verander. Die stigting van instansies en maatskappye soos onder meer Nasionale Pers (1915), Sanlam (1918), Santam (1918), Yskor (1924), KWV (1924), Saambou (1928), Volkskasbank (1934), NOK (1940), Sasol (1950) het 'n rol gespeel om ook vir Afrikaanssprekendes ruimte in die ekonomie te gee. Die stigting van die Reddingsdaadbond (1939) na afloop van 'n 'volkskongres', het as mikpunt gehad die vind en beskikbaarmaak van befondsing om die Afrikaners ekonomies te help 'opstaan'. Volgens Giliomee en Mbenga (reds.) (2007: 293) moes dit die "Afrikaners help om uit hulle ekonomiese knegskap te ontsnap, en vir die mense om hul regmatige aandeel aan die ekonomie te bekom."

Een van die resultate hiervan was die totstandkoming in 1942 van Federale Volksbeleggings (FVB) wat mettertyd die basisbefondsing vir die stigting van talle Afrikaanse ondernemings in hierdie tyd verskaf het: Bonuskor, die latere Rembrandt (1948), mynbougroepe (soos Fedmyn), banke (soos Trustbank in 1956), en andere. Op hierdie wyse het Afrikaanssprekendes deel van die ekonomie begin word, nie net as werknemers nie, maar ook as werkgewers, entrepreneurs en ontwikkelaars op verskeie terreine soos bankwese, versekering, nywerhede (landbou, konstruksie, yster en staal, elektrisiteit), mynbou, kleinhandel, motor- en verwante bedrywighe. In al hierdie instellings het Afrikaanssprekendes oor die jare leidende rolle gespeel en mede daardeur het die Afrikaanse gemeenskap 'n groter aandeel in die ekonomiese lewe gekry op grond van onder andere hulle koopkrag en reputasie (onder meer dat hulle harde en getroue werkers is en dat hulle hul finansiële verpligtinge nakom).

Dit het meegebring dat die ander rolspelers in die ekonomie rekening moes (en vandag steeds moet) hou met die unieke behoeftes van die Afrikaanse

kopersgemeenskap, nie net as kopers nie, maar ook as teikengroep van reklame in Afrikaans. 'n Briefskrywer in die Afrikaanse koerant *Beeld* (29 Oktober 2012) waarsku dan ook “(m)aatskappye wat die Afrikaanse verbruiker ignoreer en hulle nie insluit by hulle advertensievelddogte nie, sluit 'n baie belangrike deel van die Suid-Afrikaanse mark uit en dit kan ook hulle winste benadeel”.

Dit alles het op sy beurt gelei tot die ontwikkel van die ekonomie as 'n selfstandige akademiese vakgebied, eiesoortige Afrikaanse ekonomiese terme (vergelyk Steenkamp en Reynders, 2004 oor 'n ekonomiese woordeboek), publikasies oor die ekonomie uit 'n Afrikaanse hoek, en verskeie Afrikaanse ekonomiese-instellings, soos hier bo genoem is. Ten spyte daarvan dat Engels vandag sterk oorheers in die sake-omgewing in Suid-Afrika, word die rol van Afrikaanse mense (as kopers en werkskeppers) steeds erken in die land, omdat Afrikaanssprekendes se gemiddelde inkomste steeds hoër as van die ander taalgemeenskappe in Suid-Afrika is. Pelsers (2015) sê dat juis hierdie faktor van belang is vir Afrikaans se toekoms, want “op die ou end gaan die ekonomiese welvaart van Afrikaanssprekendes bepalend vir die taal se toekoms wees. Afrikaans kan nie floreer as Afrikaanse mense kreppeer nie”.

Afrikaans se funksie as taal van die ekonomie het derhalwe goed gevestig geraak, maar die kans dat dit in die toekoms gaan toeneem, is nie groot nie, gesien in die lig van die negatiewe assosiasie wat steeds aan Afrikaanssprekendes gekoppel word, die dominante posisie wat Engels in die sake-omgewing verwerf het, en ook die tendens onder veral jonger Afrikaanssprekendes om te emigreer (vergelyk Mocke, 2021). In lande soos Australië, Nieu-Seeland, Kanada, Brittanje en die Verenigde State van Amerika is dit nie vreemd om Afrikaans geredelik op straat en in winkels te hoor nie (vergelyk onder andere Boonzaaier, 2019, Head, 2019, Talevi, 2019).

3.6 *Afrikaans het 'n taal van die massamedia geword*

Die media in sy volle verskeidenheid speel al oor 'n lang tyd 'n rol daarin om gemeenskappe in te lig oor wat in die wêreld en ook in hulle eie omgewing gebeur. Dit raak koerante, tydskrifte, radio en ook televisie. In die meerderheid van die gevalle vra die taalgebruikers dat dit in hulle eie tale geskied. Dit is om hierdie rede dat die geskiedenis van die ontwikkeling van die geskrewe media in 'n land 'n kernkomponent is in die ontwikkeling van 'n taal. Ook in die geval van Afrikaans was dit die geval (eie kursivering): “Die geskiedenis van die Afrikaanse pers loop hand-aan-hand met die geskiedenis van die stryd om die *erkenning van Afrikaans as 'n amptelike landstaal, die handhawing van Afrikaans ...*” sê Fourie (1994: 290).⁸

Reeds voor 1925 is daar al in verskeie koerante in en oor Afrikaans geskryf (al sedert die 1820's – vergelyk Raidt, 1991: 157-164 vir 'n oorsig van bronne), en sedert die 1870's is daar ook meer Afrikaanse koerante gestig, soos *De Volkstem*

(1873), die GRA se *De Afrikaanse Patriot* (1876), die latere *De Klijntji* (1896) en *Het Westen* (1904). Die totstandkoming van De Nationale Pers (voorloper van vandag se Naspers en Media24) in 1915 is egter die bepalende moment toe Afrikaans al hoe meer op skrif begin verskyn het en daar 'n lees- en skryfdrang ontwikkel het. *De Burger* (1915) en *De Huisgenoot* (1916) was bakens op hierdie pad (vergelyk Hugo, 2009: 129-134, Rabe, 2015, Carstens en Raidt, 2019: 445-459).

Oor die jare het 'n sterk Afrikaanse koerant- en tydskrifomgewing ontwikkel en vandag word die Afrikaanse media nog steeds as invloedryk gereken. Verkoopsyfers uit 2016 dui daarop dat Afrikaanse nuuspublikasies volhoudend onder die voorste verkopers in die land is (vergelyk Williams, 2016). Die elektroniese era bedreig wel die ou gedrukte koerante en tydskrifte. Tans is nuuswebtuistes soos Netwerk24 (www.netwerk24.com), MaroelaMedia (<https://maroelamedia.co.za/>) en ook *Vrye Weekblad* (<https://www.vryeweekblad.com>) uiters gewild en ook suksesvol (vergelyk Holzapfel, 2016, Loubser, 2017).

Die totstandkoming van radio was 'n volgende belangrike fase en die eerste Afrikaanse radio-uitsending het in 1937 plaasgevind. In 2017 is die 80-jarige bestaan van Afrikaanse radio luisterryk gevier. Vandag word Afrikaans nog daaglik oor talle nasionale en gemeenskapsradiostasies gehoor. Televisie is eers in 1976 in Suid-Afrika ingestel, en vandag word Afrikaans steeds as televisietaal op die senders van die Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie (SAUK/SABC) gebruik alhoewel dit beperk is tot slegs een kanaal (SABC2). Die vestiging van digitale betaaltelevisie het in 1995 begin toe DStv (MultiChoice se multikanaal digitale satelliettelevisiediens in Afrika) op die lug gekom het. Die Afrikaanse kanaal kykNET is reeds sedert 1999 die primêre stasie vir Afrikaanse televisie en dit bedien deesdae al hoe meer die inklusiewe Afrikaanse taalgemeenskap in sy diverse programaanbod. (Vergelyk Steyn, 2014 vir 'n oorsig.)

Afrikaans se funksie as mediataal het goed gevestig geraak en daar is geen rede om te dink dat dit binne die afsienbare tyd sal afneem nie. In hierdie opsig is die media 'n welkome uitsondering wat die agteruitgang van Afrikaans se funksies betref.

3.7 Afrikaans het 'n taal van arbeid en van die werksplek geword

Van Rensburg et al. (1997: 65) sê “een van die belangrikste gebruiksterreine van Afrikaans is die arbeidsveld”, dus as taal van werk, en dat Afrikaans vir lank as 'n soort lingua franca in die werksplek in Suid-Afrika gefunksioneer het. Afrikaans het in die loop van die 20ste eeu inderdaad ontwikkel as 'n taal waarin werk verskaf kan word en wat ook gebruik kan word om werk te soek én te vind. Afrikaans kan dus gebruik word om 'n inkomste te verdien en het derhalwe

ekonomiese waarde vir talle mense. Dit geld al sedert die begin van die 20ste eeu. Met die groei van Afrikaans as taal van die ekonomie het ook die funksie as taal van werksverskaffing gekom. Kennis oor en die gebruik van Afrikaans het hier duidelik praktiese nut – dit is naamlik een van die hoofvereistes as 'n taal as hoëfunksietaal wil ontwikkel.

Afrikaans het in hierdie konteks 'n eie woordeskat (terminologie) ontwikkel en saam hiermee het terminografie 'n akademiese terrein geword, soos weerspieël word in die magdom publikasies (artikels, verslae, boeke, nagraadse studies) in en oor hierdie terrein. Vakwoordeboeke oor bykans elke terrein van die werksomgewing het sedert 1925 ontwikkel en dit reflekteer die groei in Afrikaans as taal in die arbeidsomgewing (waaronder administrasie, bestuur, beheer, sielkunde en werwing). In hierdie opsig is Afrikaans deeglik 'n taal van werk en van beroepe en as gevolg hiervan 'n taal waarin hierdie besondere hoë funksies daaglik in talle opsigte uitgevoer word.

Dit sal egter dof vir die werklikheid wees om nie die invloed van die nuwe politieke konteks sedert 1994 op Afrikaans in die uitvoer van hierdie funksie in ag te neem nie. Die misbruik van politieke mag deur Afrikaanssprekendes in die vorige bedeling het talle mense naamlik van Afrikaans vervreem en dit dra daartoe by dat Afrikaans tans stelselmatig uitgerangeer word in verskeie werkskringe. Ten einde verlore grond te herwin, sal Afrikaans in die posisie moet kom waar dit steeds vir mense nuttig is om die taal te gebruik, in die besonder vir moedertaalsprekers (die primêre taalgemeenskap). In hierdie proses moet Afrikaans ook aantreklik vir vreemdtaalsprekers (die sekondêre taalgemeenskap) gemaak word sodat hulle hierdie taal om praktiese redes wil aanleer.

Engels het helaas in die afgelope 27 jaar 'n groot deel van die terrein wat Afrikaans in hierdie konteks ingeneem het, oorgeneem en die waarskynlikheid dat dit sal toeneem, is reeds elders in die artikel vermeld.

Ook as taal van die georganiseerde arbeidsomgewing, in die besonder as taal van vakbonde, het Afrikaans ontwikkel en gevestig geraak. Die oorwegende taal in hierdie verband was en bly egter steeds Engels. Die aard van die rol (konstruktief of afbrekend) van die huidige vakbond wat oorwegend in Afrikaans funksioneer, Solidariteit⁹ en die Solidariteit-geaffilieerde burgerregte-organisasie AfriForum, sal egter bepalend wees met betrekking tot die volhoubaarheid van Afrikaans as taal van georganiseerde arbeid. Die veldtogte namens Afrikaanse werkers sal 'n sagter aanslag moet inneem as wat in sommige van hierdie instansies se veldtogte die geval is.

Afrikaans het die funksie as taal van (georganiseerde) arbeid en in die werkplek met moeite verwerf, maar dit is weens die nawerking van politieke gebeure sedert 1948 onder druk. Dit sal waarskynlik verder agteruit boer in die afsienbare toekoms.

3.8 Afrikaans het 'n taal van vermaak en ontspanning geword

Steyn (1980: 16, 23) sê dit is kenmerkend van 'n standaardtaal dat dit ingespan sal word om kulturele funksies te vervul. Hiermee word bedoel dat 'n taal gebruik sal word deur individue en gemeenskappe om deel te neem aan die breë kultuurlewe wat die taal aanbied, waaronder vermaak en ontspanning in sy breedste vorm, soos rolprente en televisieprogramme, toneel en teater, die bywoon van en deelname aan kunstefeeste, die skryf en lees van letterkunde, die skep van en luister na musiek, deelname aan sport.

Afrikaans en Afrikaanssprekendes hoef hier nie terug te staan nie, want Afrikaans is vandag 'n gevestigde taal op die gebied van sport, rolprente, teater en feeste. Op die meerderheid van hierdie domeine is daar instansies wat die leiding neem in die georganiseerde lewe in die betrokke domein. So byvoorbeeld speel die Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging (ATKV) en die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings (FAK) belangrike rolle in die uitbou van die kunste in Afrikaans, laasgenoemde tans wel in 'n geringer mate as in die verlede.

Deelname aan sport (oor die hele spektrum) is 'n natuurlike deel van Afrikaanssprekendes se ontspanningsaktiwiteite en tydverdrywe. Om hierdie rede sou terme ook ontwikkel moes word om Afrikaanse sprekers toe te rus met die nodige woordeskat om in hulle sport in hulle moedertaal te kan beoefen. Die woordeskat op hierdie terreine is ook reeds goed gevestig in gebruike (soos die taal van radio- en televisieuitsendings, aankondigings langs sportvelde), vakwoordeboeke, talle publikasies, navorsing, ensovoorts.

Joernaliste by Afrikaanse koerante en omroepers by Afrikaanse radiostasies (sedert 1937) het gehelp om aan Afrikaans sy eie sporttaal te gee, en woorde soos 'pykkan', 'dryfhou', 'setperk', 'streepbal', 'kolhou', 'hulpdoel', 'skeidsregter', 'handbal', en andere is vandag deel van sportdeelnemende en sportondersteunende Afrikaanssprekendes se woordeskat. Die invloed van Engels word egter al hoe meer waargeneem op hierdie terrein(e). Baie Afrikaanssprekendes ken die Engelse benaminge en gebruik gevolglik nie meer die erkende Afrikaanse sportterme nie. Vir soveel mense is die erkende Afrikaanse sportterme inderdaad wesensvreemd.¹⁰

Ook die rolprentkultuur is al lank deel van Afrikaanssprekendes se ontspanningsaktiwiteite. Fourie (1994: 314) sê selfs: "Suid-Afrika het naas Hollywood die oudste rolprentbedryf in die wêreld". Die bewys hiervan is te vind in opnames van gebeure in die ABO van 1899–1902. Die oudste volwaardige Afrikaanse rolprent, *Die Voortrekkers* (1916), is spoedig opgevolg deur talle ander rolprente, waarvan sommige goed en ander weer power was. Oor die jare het die rolprentbedryf gegroei en dit is vandag 'n gevestigde bedryf in die land, ook in Afrikaans.

Leon van Nierop dokumenteer in sy boek *Daar doer in die fliek* (2016), wat ook in 'n dokumentêre reeks verwerk is vir kykNET, omvattend die ontwikkeling van die Afrikaanse rolprentbedryf en hy toon hier aan dat die Afrikaanse rolprentbedryf in fases ontwikkel het, hoe dit – soos soveel ander aspekte in Suid-Afrika – deur die politiek beïnvloed is, en wat die stand van die Afrikaanse rolprentwese vandag is. Dit is duidelik dat die Afrikaanse rolprentbedryf vandag op eie bene staan, soos blyk uit talle rolprente en kortprente wat gereeld verskyn.¹¹ Danksy kykNET se steun word ook al hoe meer rolprente vervaardig en uitgesaai. Die bydrae van die Nasionale Afrikaanse Teater-inisiatief (NATi) “wat hom beywer vir en toegespits is op die bevordering van Afrikaanse teater en toneel op 'n inklusiewe grondslag tot voordeel van die breë Suid-Afrikaanse gemeenskap”¹² moet hier ook nie onderskat word nie omdat dit broodnodige finansiële steun gee vir produksies in Afrikaans.

Afrikaans het sedert die middel 1990's as taal van kunstefeeste in die land gevestig geraak. Talle feeste, waar teater 'n kernrol speel, is sterk gemik op die Afrikaanse gemeenskappe, soos die jaarlikse Klein-Karoo Nasionale Kunstefees (KKNK) op Oudtshoorn, die Innibosfees op Nelspruit/Mbombela, die Aardklopfes op Potchefstroom, die Woordfees op Stellenbosch, en verskeie andere. Vir talle Afrikaanssprekendes is die bywoon van die feeste 'n jaarlikse hoogtepunt. Die feeste as sodanig het ook aan Afrikaanse rolprent-, televisie- en teaterakteurs 'n bestaanslewenslyn gegee en op hierdie wyse het die kunste weer die funksie van werk gevoed. Die Covid-pandemie het tydens die inperkinge van 2020 tot 2021 die bedryf egter 'n geweldige finansiële knou gegee en die vertroue is dat dit wel in die toekoms weer op dieselfde vlak as in die verlede sal kom.

Afrikaans as taal van ontspanning is derhalwe goed gevestig, maar die invloed van Engels kan (en gaan waarskynlik) dit mettertyd wel raak.

3.9 Afrikaanse het 'n taal van kulturele uitdrukking geword

Steyn (1980: 16, 23) is hier bo aangehaal oor die kwessie dat dit kenmerkend is van 'n standaardtaal dat dit gebruik sal word om 'n aantal 'kulturele funksies' te vervul. Die vraag hier is: wat behels die kulturele funksies? Kultuur in die breë sin hou verband met die mens se belewing van die wêreld rondom hom/haar en hoe hy/sy deel raak daarvan en hoe hy/sy dit uitleef binne die gemeenskap waarvan hy/sy deel is. Dit raak ook gebruike en gewoontes wat onderskeidend is van ander groepe, en ook die wyse waarop hulle as individue en as groep die omgewing waarbinne hulle woon, interpreteer.

Hierdie gebruike, gewoontes en uitleefmaniere word weerspieël in die wyse waarop die gemeenskap kuns beoefen, letterkunde produseer (en ook wat in die

letterkunde voorkom as temas en karakters) en intieme gevoelens uitbeeld met die hulp van teater en toneel (sien weer hier bo vir meer hieroor). Dit raak egter ook hoe die gemeenskap godsdiens beoefen, onderwys verskaf, die kleredrag wat in die gemeenskap voorkom, dit wat in die media na vore kom, en hoe die gemeenskap hul uitleef in musiek (skep en uitvoer), hulle ontspanningsgewoontes, eetgewoontes, kuiergewoontes, vakansiegebruike, hoe gesagsfigure hanteer word, en so meer. Dit gee dus 'n totale beeld van die eiesoortigheid van die betrokke taalgemeenskap in teenstelling met ander taalgemeenskappe.

Dat die Afrikaanse gemeenskappe in hul kulturele uitlewing verskil van ander taalgemeenskappe se uitlewing van ooreenstemmende gebruike en gewoontes, is duidelik vir enige een wat met die Afrikaanse gemeenskappe te doen het. In die proses van hierdie uitlewing ontwikkel die taal stelselmatig tot 'n standaardtaal in terme van sy wyer gebruik, kry dit 'n eie woordeskat wat in vakwoordeboeke opgeteken word, word haarfyn opgeteken hoe die unieke kultuur uitgeleef word en ontwikkel daar 'n kulturele industrie. Dit dien dan as 'n soort templaar vir die behoud, maar ook bevordering van die betrokke kulturele gebruike en gewoontes vir die volgende geslag.

Kultuur word dikwels in georganiseerde verband aangebied, dus waar organisasies of verenigings die verantwoordelikheid neem om die groep se deelname aan kulturele aktiwiteite te bestuur. Organisasies soos die FAK (gestig in 1929) en die ATKV (gestig in 1930) se veelheid en omvang van aktiwiteite het sedert hulle ontstaan 'n enorme impak gehad op nie net die ontwikkeling, bevordering en beskrywing van die Afrikaanse kulturele lewe in al sy fasette (kuns in die breë sin, musiek, toneelkuns, letterkunde, debatsvoering, aanbied van feeste, ensovoorts) nie, maar ook en veral op die deursuur van hierdie proses op die ontwikkeling van Afrikaans as taal – beide as standaardtaal, maar ook rakende die opteken, uitbou en bewaar van Afrikaans se variëteite. Hierdie ontwikkeling is in talle bronne deeglik gedokumenteer (soos in Ferreira, 2020 oor die ATKV).

Afrikaans dien as 'n taal van kulturele uitlewing en hierdie funksie is vandag (steeds) goed gevestig.

3.10 Afrikaans het 'n taal van die kunste geword

Die vermoë om jou in jou eie taal op kunsvlak uit te druk, is 'n kenmerk van 'n standaardtaal. Dit gee naamlik “a clue to their inner world” (Burger, 2006: 103). Hierdie eiesoortige ‘innerlike wêreld’ is duidelik waarneembaar in die produkte van kunsuitdrukking soos skilder- en beeldhoukuns, musiek, en toneel. Dit is ook met Afrikaans die geval.

Afrikaans het oor die jare ongetwyfeld 'n taal van kunsuitdrukking geword en

vandag is die skilder- en beeldhoukuns van Afrikaanssprekendes wyd bekend, soos in die werk van Coert Steynberg, J.H. Pierneef, Anton van Wouw, Bettie Cilliers-Barnard, Esias Bosch, Evette Weyers, Willie Bester, Tienie Pritchard, en andere. Die kwaliteit van die kunsprodukte (soos skilderye en beeldhouwerke) dra daartoe by en van hierdie produkte is wêreldwyd gesog. In hierdie proses het ’n eie woordeskat, vakterrein en industrie ontwikkel. Afrikaans is hier stewig gevestig, soos die publikasie van ’n onlangse nuwe tweetalige kunstewoordeboek getuig (vergelyk Duffy en Roets, 2021).

Dit geld ook vir musiekuitdrukking as kuns. Die kwaliteit van byvoorbeeld Afrikaanse koormusiek en klassieke musiek getuig van intense kulturele uitlewing en beleving op velerlei vlakke (vergelyk Steyn, 1964, Bouws, 1982, Roggeband, 2009). Dit is soos Burger (2006: 103) sê die “musical pulse of the people” wat “a clue to their inner world” gee – in hierdie geval van die Afrikaanssprekende se ‘innerlike wêreld’. Om hierdie rede verdien dit ‘akademiese en artistieke erkenning’, want dit reflekteer iets van Afrikaanssprekendes se manier van lewe. Ook hier is Afrikaans dus goed geposisioneer.

Afrikaans se toneelkuns is in ’n groot mate ook die verhaal van die ontwikkeling van Afrikaans as standaardtaal. Die ontwikkeling van ’n toneelkultuur is omvattend in Afrikaans gedokumenteer (vergelyk onder andere Binge, 1969, Du Toit, 1988, Botha, 2006) en hieruit blyk ook die stadige ontwikkeling van die selfvertroue in die gebruik van Afrikaans op hierdie gebied. Soos hier bo in 3.8 aangedui is, speel kunstefeeste ’n belangrike rol om die toneelwêreld van die Afrikaanse gemeenskap lewendig te hou en help NATi om nuwe teater- en toneelprojekte te befonds.

3.11 *Afrikaans het ’n taal van die letterkunde geword*

Een van die belangrikste funksies van ’n taal is die vermoë van die taal om letterkunde¹³ daarin te bedryf. Die digter T.T. Cloete (2014: 9) het by geleentheid gesê “die literatuur is die kosbaarste besit van enige volk”, juis omdat dit in die besonder in geskrewe taal verwoord waaroor ’n taalgemeenskap dink. Deur die letterkunde leer ’n taalgemeenskap homself ken via die mooi en die lelik van die taalgemeenskap soos dit in die letterkunde se temas, stories en karakters uitgebeeld word.

Vanselfsprekend geld dit vir Afrikaans ook dat die taalgemeenskap in sy letterkunde homself uitbeeld. Daar is min funksies wat die ontwikkeling van Afrikaans as taal so goed weerspieël as juis die ontwikkeling van ’n eie Afrikaanse letterkunde, reeds sedert die einde van die 18de eeu toe die GRA se grondleggers kreatief in Afrikaans begin skryf het. In die besonder ook toe die skrywer Eugène Marais se gedig “Winternag” in 1905 bewys het dat Afrikaans sonder enige twyfel

'n taal van fyn kulturele uitdrukking is (vergelyk Pienaar, 1943, Carstens en Raidt, 2019).

Die letterkunde van Afrikaans (in al sy fases) dien as 'n sigbare monument van Afrikaans se groei en ontwikkeling, van die hoogtepunte maar ook die laagtepunte in die Afrikaanse gemeenskap se geskiedenis. Dit bewys ook Afrikaans se vermoë om as 'n standaardtaal op te tree. Die letterkunde is in wese 'n uitsondering wat die ander funksies betref. Die letterkundefunksie is stewig gevestig en daar is geen rede om die volhoubaarheid hiervan te betwyfel nie. Dit gaan om die waarheid te sê goed met die Afrikaanse letterkunde gesien in die lig van die boeke en bundels wat gereeld by uitgewers soos NB Uitgewers, Protea Boekhuis, Naledi, LAPA/Penguin, talle selfpublikasies (waarvan die gehalte egter sterk wissel), en andere verskyn.

Die ontwikkeling van die Afrikaanse letterkunde is oor die jare deeglik in talle bronne gedokumenteer – vergelyk hier onder meer Dekker (1970), Cloete (1980), Kannemeyer (1983, 1984, 2005), Van Coller (2015, 2016). Ook in afdeling 1 hier bo is gewys op standaardbronne rakende die Afrikaanse letterkunde.

3.12 *Afrikaans het 'n taal van die wetenskap geword*

Dit is 'n tipiese eienskap van 'n standaardtaal dat dit ingespan word om die wetenskap in die betrokke taal te beskryf. Die gebruik van 'n taal as taal van die wetenskap is een van die hoogste strewes van elke taalgemeenskap, want dan het 'n taal ware volwassenheid bereik. Dit behels die unieke uitdruk van aspekte van die wetenskap – in sy breedste moontlike sin – om te rapporteer hoe die sprekers van die betrokke taal die funksionering van die unieke wêreld in al sy komponente om hulle ervaar. Hiervoor word eie terme (tegniese woordeskat) geskep om die wetenskaplike kyk op hierdie sake (en talle ander) te kan verwoord.

Van Schalkwyk en Kroes (1982: 113) reken dat “vir die ontwikkeling en voortbestaan van Afrikaans [...] 'n eie *vaktaal* van deurslaggewende belang” (eie kursivering) is. Afrikaans het al vroeg hierdie funksie verwerf, soos blyk uit die kort oorsigte hier bo oor die toepaslike funksies. Die produkte hiervan is vakkundig deeglik gedokumenteer in talle wetenskaplike publikasies, reeds sedert die 1920's (vergelyk Pienaar, 1943, Naudé, 1974, Brink, 1975, Esterhuyse, 1975, Mouton, 2005, Kapp, 2009, 2012). In 'n beduidende opsig is die ontwikkeling van Afrikaans as selfstandige taal stewig gekoppel aan die groei van Afrikaans as taal van die wetenskap. Giliomee (in Van Rensburg, 2018) sê Afrikaans het in hierdie proses “een van net vier tale (geword) wat in die 20ste eeu van 'n spreektaal met 'n beperkte status ontwikkel het tot 'n taal wat in alle fasette van die openbare lewe gebruik kan word, insluitende as volwaardige wetenskaptaal”.¹⁴

Die politiek van die laat 20ste eeu en ook in die vroeg 21ste eeu het egter 'n groot impak op Afrikaans se volgehoue groei as taal van die wetenskap gehad en veral sedert die vroeë 2000's het daar 'n beduidende swaai weg van Afrikaans as taal van die wetenskap gekom en Engelse publikasies oorheers sedertdien die wetenskaplike toneel in Suid-Afrika. Met die stadige wegwyn van Afrikaans as taal aan universiteite in Suid-Afrika gaan hierdie tendens voortduur en selfs in intensiteit toeneem. “Geen taal kan sy volle potensiaal bereik of aanhou verweselik as hy kunsmatig by die hekke van die akademie gestuit word nie,” aldus Pelser (2017: 11).

Die gevaarligte vir Afrikaans flikker hier baie sterk. Botha (2015) waarsku dan ook dat “Afrikaans (...) slegs sy funksie as wetenskapstaal (sal) kan behou as akademië in Afrikaans bly publiseer en só die terminologie lewend hou”. Of dit sal gebeur, is 'n ope vraag in die lig van die dominansie van Engels as taal in die wetenskap. Hierdie funksie van Afrikaans is gevolglik baie sterk onder druk.

3.13 *Afrikaans het 'n taal van die tegnologie geword*

“'n Belangrike aanduiding van die gesondheid van Afrikaans se ekosisteem is die taal se digitale voetspoor,” sê Beukes (2016). “Dit is geen geheim dat baanbrekerswerk op tegnologiese gebied die wêreld soos ons dit ken die afgelope dekade wesenlik verander het nie. ... Tegnologie en nuwe uitvindings het nog altyd die mensdom en sy leefwyse na nuwe hoogtes gedryf” (Du Plessis, 2016: 34). Hierdie tegnologiese ontwikkeling in die wêreld en in die wetenskap het Suid-Afrika nie verby gegaan nie, en dit het op bykans alle vlakke in die Suid-Afrikaanse samelewing plaasgevind, ook in Afrikaans as taal.

Vandag kan 'n wêreld sonder gesofistikeerde tegnologiese hulpmiddele soos rekenaars, skootrekenaars, tablette, selfone, radio's, televisiestelle, aanlyn hulpmiddele, en natuurlik e-pos, kwalik bedink word. Die ontwikkeling van taaltegnologie as dissipline en as navorsingsterrein sedert die vroeë 2000's het baie nuwe taalprodukte moontlik gemaak, wat vroeër ondenkbaar was, soos spel- en grammatikatoetsers, masjienvertaalprogramme, ensovoorts.

Só byvoorbeeld word die werk aan die laaste paar dele van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (WAT) met die hulp van rekenaarprogramme bespoedig (en dit kan bydra dat die werk aan die WAT met meer as tien jaar verkort word)¹⁵, is daar grammatika- en speltoetsers in Afrikaans (en verskeie ander tale in Afrika) danksy werk van die Sentrum vir Tekstegnologie (CTeX) aan die Noordwes-Universiteit beskikbaar, doen die Virtuele Instituut vir Afrikaans (VivA) (in samewerking met die Meertens Instituut in Amsterdam, Nederland) baanbrekerswerk met die opteken van die Afrikaanse grammatika¹⁶, en word die Afrikaanse Wikipedia

(vergeelyk Pretorius, 2016, Jansen, 2021) tans ontwikkel sodat dit op gelyke vlak met die inskrywings in ander tale kan wees.

Afrikaans se funksie as taal van die tegnologie het nie agterweë gebly in vergelyking met dié van ander tale nie. Die hoop is dat daar volgehou sal kan word om hierdie funksie uit te bou.

3.14 *Afrikaans is 'n gekodifiseerde taal*

As gevolg van die verkryging van al hierdie funksies en die prosesse wat daarmee gepaard gegaan het, het Afrikaans 'n goed gekodifiseerde taal geword, dit wil sê 'n taal waarvan die standaardvariëteit behoorlik beskryf en opgeteken is (vergeelyk Van den Berg, 2002: 335, Carstens, 2018). Deumert (2000: 389) sê "(c)odification refers to the creation of a linguistic standard or norm for a selected code and is commonly divided into three stages: graphisation (developing a writing system), grammatication (deciding on the rules/norms of grammar) and lexicalisation (identifying the vocabulary)." Hierdie kodifiseringsproses verloop altyd oor 'n redelike tyd en beweeg 'stappie vir stappie' vorentoe

Ook in Afrikaans het grafisering (spelsisteem), grammatifisering (grammatikale sisteem) en woordeskatontwikkeling en die opteken daarvan in woordeboeke (leksikalisering) plaasgevind en wel oor 'n tydperk van 50 tot 80 jaar. Van Rensburg et al. (1997: 49) vat hierdie moeisame en tydsame ontwikkeling netjies saam:

'n Nuwe amptelike taal moet in die eerste plek geskryf en gespel kan word. Die taal se woordeskat moet ook verryk word en so bruikbaar moontlik gemaak word – in die onderwys, die hof, waar ambagte beoefen word, waar daar gestudeer word, waar gelees, geluister en ontspan word. Die taal word uitgebrei deur koerante, die radio en televisie, woordeboeke, vakterme, 'n Bybelvertaling, onderwysmoontlikhede, ensovoorts.

Vandag het Afrikaans die opgetekende resultate van hierdie proses – die onderskeie uitgawes van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (1917–2017) dien as toonbeeld van die ontwikkeling en groei van die Afrikaanse spellingstelsel, talle taalkundeboeke waarin die struktuur van Afrikaans uiteengesit is, en ook 'n groot verskeidenheid woordeboeke om die uniekheid van Afrikaans se leksikale skat te weerspieël.

Die ontwikkel van die onderskeie funksies (deur middel van die ontwikkeling van woordeskat, die skep van 'n behoefte aan ontwikkeling op onontginde terreine) het derhalwe bygedra tot die aard en omvang van Afrikaans se kodifisering.

In die volgende afdeling word 'n samevattende oorsig gegee van hoe Afrikaans se funksies ontwikkel het en wat die huidige stand daarvan is. Dit sal dan dien

as basis vir 'n verkenning van hoe die stand van funksies 'n impak kan hê op die toekomstige gebruik van Afrikaans.

4. Afrikaans se funksies: Vergelykend beskou – die huidige stand van sake

Afrikaans se funksies is, soos hier bo aangedui, nie eensklaps verwerf nie. Dit het naamlik oor 'n lang tydsverloop gebeur, te wete die grootste gedeelte van die 20ste eeu. Een funksie is verkry en teen daardie tyd het die proses vir 'n volgende een reeds begin. Afrikaans se geskiedenis en in die besonder die onstuimige politieke konteks van onder meer 2015 tot 2021 het hierdie funksies egter nie ongeskonde gelaat nie, soos blyk uit die onderstaande vergelykende skema.

Afrikaans se funksies – vergelykend

Simbole om te help met interpretasie

↔ = Funksie stabiel

↔ ? = Funksie onder druk

↘ = Funksie neem af

↗ = Funksie neem toe

Funksies van standaardtale	Stand van funksies van Afrikaans 1925	Stand van funksies van Afrikaans 1994	Funksies van Afrikaans 2020/2021	Projeksie 2020–2040: behou, styg, daal, kwyn
Taal van onderrig: skole en universiteite	Ja [1914 skole; 1918 universiteit] ↗	Ja ↗ ↔	SKOLE: Ja, <u>maar</u> neem af onder druk van Engels en regeringsbeleid ↘ UNIVERSITEITE: Ja, <u>maar</u> neem af onder druk van Engels en regeringsbeleid ↘	↘ ↘
Taal van godsdiens	Ja [1918] ↗	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> brei nie uit nie ↔	↔
Taal van regspleging	Nog nie [cers sedert laat 1930's] ↗	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> neem vinnig af ↘	↘

Taal van die parlement	Ja [sedert 1925] ↗	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> neem vinnig af ↘	↘
Taal van die staatsdiens	Beperk [neem toe sedert 1948] ↗	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> neem vinnig af ↘	↘
Taal van die ekonomiese	Beperk ↗	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> neem vinnig af ↘	↘
Taal van die politiek	Beperk, in proses ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> neem vinnig af ↘	↘
Taal van die geskrewe media (koerante, tydskrifte)	Beperk [word algaande sterker, veral ná 1915] ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, steeds bevestig en brei uit op sekere punte, <u>maar</u> die gevare sigbaar ↔ ?	↔
Taal van die radio en televisie	Nog nie Ja [sedert 1930's] ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, steeds bevestig en brei uit op sekere punte, <u>maar</u> die gevare sigbaar ↔ ?	↔
Taal van arbeid en werk	Beperk [algaande toename sedert 1920's] ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, steeds 'n belangrike middel vir werksver-skaffing, <u>maar</u> die gevaar en impak van Engels sigbaar en word al hoe groter ↔ ?	↔ ? ↘
Taal van vermaak en ontspanning	Beperk [eers sedert 1940's] ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, <u>maar</u> tog afname sigbaar ↘	↘
Taal van die letterkunde en die kunst	Ja [sedert 1890's] ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, steeds aktief met goeie produkte, <u>maar</u> ... ↔	↗ ↔
Vertaaltaal	Beperk [eers sedert 1940's] ↗ ↔	Ja ↗ ↔	Ja, steeds aktief met goeie produkte, <u>maar</u> ... ↔	↔

Taal van tegnologic	Eers sedert 1970's	Ja ↗	Ja, beduidende ontwikkeling ↗	↗
Taal van wetenskap	Nog nie [eers sedert laat 1920's]	Ja ↗	Ja, <u>maar</u> beduidende afname waarneembaar ten gunste van Engels ↔ ?	↘
Gekodifiseerde taal	Beperk [wel toename ná 1925] ↗	Ja ↗ ↔	Ja, steeds aktief met goeie produkte, <u>maar</u> taalbronne word tog skaarser ↔ ?	↔ ?

(Verwerk na aanleiding van Carstens en Raidt, 2019: 685-689.)

5. Verlies aan funksies en die toekoms van Afrikaans

“Sal 2017 in die annale opgeteken word as die jaar toe Afrikaans as universiteitstaal gesterf het?” (F. Smit, 2017: 4)

In die afdeling hier bo is met die hulp van 'n vergelykende tabel 'n oorsigbeeld gegee van die ontwikkeling en vestiging van Afrikaans se onderskeie funksies in die loop van die vorige eeu. Afrikaans se funksies is, soos aangedui, nie eensklaps verwerf nie. Soos die een funksie verkry is, het dit weer gelei tot die volgende een.

Hiermee is 'n soort tolboseffek aan die gang gesit aan die begin van die 20ste eeu. Hoe beter die konteks vir Afrikaans geraak het (die wind se spoed het toegeneem – Afrikaans se gebruik het toegeneem en daar was ook meer aanvaarding van die gebruik van Afrikaans in die land), hoe gouer het die funksies ontwikkel (die bos het vinniger begin rol en ander bosse saamgeneem). Dit is moeilik om presies aan te dui hoe die funksies op mekaar gevolg het, maar dit is duidelik dat dit wel begin het by onderwys en godsdiens en toe Afrikaans eers die wetenskapsfunksie verkry het, is die hoogtepunt bereik (vergelyk Van Wyk, 1996: 26).

Afrikaans se geskiedenis en in die besonder die politieke konteks van 2010 tot 2021 het egter hierdie funksies nie ongeskonde gelaat nie, soos blyk uit die bogenoemde skema. Die omgekeerde tolbosuitwerking vind nou plaas – hoe groter die druk op Afrikaans is (die politieke druk neem toe; die gevolge van vorige politieke druk begin nou deurwerk), hoe gouer begin die funksies onder druk kom en van hulle begin kwyn. En as een begin kwyn, kan 'n volgende een ook begin kwyn. Dit is amper soos 'n kykweerproses op televisie: die gebeurde

word teruggespeel in die orde waarin dit gebeur het. In hierdie proses word van die gebeure ongedaan gemaak. Funksies kán daarom beslis ook verdwyn.

Daar is geen twyfel nie dat 'n afname in Afrikaans se funksies 'n impak sal hê op die toekomstige gebruikspotensiaal van Afrikaans. Steyn (1980, 1992, 1995, 2001, 2014) dokumenteer talle voorbeelde van funksieverlies. Hy verwys (1980: 318-323) na koerantopskrifte in Afrikaanse koerante van die laat 1970's wat dit reeds toe weerspieël het. Die hedendaagse koerantopskrifte en die temas van talle briëfskrywers en meningsvormers toon dat hierdie tendens eerder toegeneem as afgeneem het.

In Carstens en Raidt (2019: 765-767) word 'n magdom terreine uitgelig waar Afrikaans reeds beduidende funksieverliese ervaar het. Afrikaansmediumskole word byvoorbeeld flink minder, aan universiteite is Afrikaans nog net 'n sekondêre onderrigtaal, staatsinstellings funksioneer feitlik uitsluitlik in Engels, sport word al hoe minder in Afrikaans uitgesaai oor radio en TV, Afrikaans kom minder in die parlement voor (Hansard is byvoorbeeld sedert 2016 net in Engels), Engels is aangekondig as die taal waarin hofrekords gehou sal word, howe gee voorkeur aan Engels bo ander amptelike tale, vergaderings by instansies word al hoe minder in Afrikaans gehou, verslae word al hoe minder in Afrikaans geskryf, die ekonomie word grootliks in Engels bedryf, ensovoorts Die gedokumenteerde verlies is ongelukkig beduidend en omvangryk. Steyn (1980: 15-18) lig enkele van die langtermyngevolg van funksieverliese uit:

- Die groei of agteruitgang van 'n taal word bepaal op grond van die toe- of afname van sy gebruik in hoë funksies.
- Om 'n funksie soos onderwys en opleiding in jou taal te verloor, kán die begin van die einde van 'n taal wees. Daarom word ook so hard probeer om dit te behou as die taal dit wel eers het.
- Hoe minder funksies 'n taal het, hoe swakker word sy kans op groei of oorlewing.
- Die verlies van net één funksie kan 'n kettingreaksie aan die gang sit waarin oor 'n tyd ander funksies ook prysgegee word – dus die tolboseffek. Dat 'n taal hoë funksies het, is nie 'n waarborg op oorlewing in die toekoms nie.
- Die verlies van hoë funksies lei dikwels tot 'n verlies aan lae funksies, maar nie noodwendig nie.
- 'n Funksie wat eenmaal verloor is, word nie weer maklik teruggekry nie.
- Die houding teenoor 'n taal kan 'n proses van funksieverlies aan die gang sit.
- Politieke mag speel 'n kernrol in die verwerf, behoud of verlies van funksies.
- As die sprekers van 'n taal vertrouwe in die taal verloor, sal dit tot toekomstige funksieverliese lei.

Dat funksieverliese in Afrikaans 'n werklikheid is, is helaas nie meer oor te twyfel nie. Deur bloot te kyk na die oorsig van Afrikaans se funksies hier bo, ook aan die hand van die vergelykende tabel, is dit duidelik dat hierdie kwynprosesse reeds lank terug in Afrikaans ingeskop het. Al wat gebeur het, is dat die intensiteit die afgelope twintig jaar, en in die besonder die afgelope 10 tot 15 jaar, toegeneem het. Elkeen van die faktore wat hier bo deur Steyn genoem is, is reeds in die spel ingebring. Dat dit 'n beduidende impak op Afrikaans se toekomstige gebruik sal hê, is ongetwyfeld waar. Die vraag is maar net hoe gou dit gaan deurspeel en wat die langtermynuitwerking hiervan op Afrikaans gaan wees.

Wat sal die posisie teen 2031, 2041, 2051 en later wees? Sal die funksies minder as tans wees, en indien wel, welke funksies sal dit wees en op welke terreine sal dit wees? Hoe sal so 'n verlies deurwerk in Afrikaans? Die toets vir die inklusiewe Afrikaanse sprekersgemeenskap is hoe hulle as 'n gemeenskap sal kan saamwerk om hierdie langsame kwynproses om te keer.

6. Samevatting

In die artikel is die kwessie van 'n taal se funksies kortliks bekyk. Daar is gebruik gemaak van die seminale bron van J.C. Steyn (1980) om aan die hand van die funksies wat hy geïdentifiseer het die verkryging en vestiging van Afrikaans se funksies te karteer. Aan die hand van 'n vergelykende tabel is uitgewys dat Afrikaans reeds sedert die 1970's funksieverlies begin ervaar het, maar dat dit teen 2010 begin toeneem het en teen die 2020's al hoe vinniger geskied het.

Dat Afrikaans hierdeur nie ongeskonde gelaat gaan word nie, is ongelukkig 'n hartseer werklikheid vir die taal. Die uitdaging is aan die Afrikaanse sprekersgemeenskap om hierdie verliesproses te staak en om te keer. Dit is op sigself 'n enorme uitdaging wat die samewerking van die hele taalgemeenskap sal verg.

Noordwes-Universiteit

Bronnelys

- Anoniem.** 2012. Dié taal speel 'n groot rol. *Beeld*, 29 Oktober.
- Beukes, A-M.** 2016. AKA 2016: Die ekologie van Afrikaans in 'n verander(en)de landskap. LitNet. <http://www.litnet.co.za/aka-2016-die-ekologie-van-afrikaans-in-n-veranderende-landskap/>. (Datum van gebruik: 27 Maart 2021).
- Binge, L.W.B.** 1969. *Ontwikkeling van die Afrikaanse toneel (1832 tot 1950)*. Pretoria: J.L. van Schaik.

- Boonzaaier, D.** 2019. Emigrasie skiet die hoogte in. *Rapport*, 26 Mei.
- Boonzaaier, D. en Michaels, R.** 2021. 'Slegs Engels' hoor keelvol Matie-vroue. *Rapport*, 7 Maart.
- Bosman, J.** 2014. 'n Ideologiese obsessie. *Beeld*, 9 Desember.
- Botha, D.** 2006. *Vóetligte & applous! Die beginjare van die Afrikaanse beroepstoneel*. Pretoria: Protea.
- Botha, W.F.** 2015. Volhard met moedertaalonderrig. *Die Burger*, 21 Desember.
- Bouws, J.** 1982. *Solank daar musiek is. Musiek en musiekmakers in Suid-Afrika (1652–1982)*. Kaapstad: Tafelberg.
- Breytenbach, J.** 2021. Dit gaan oor verontagsaming van Grondwet. *Die Burger*, 8 Maart.
- Brink, A. en Van Rensburg, R.** 2016. SA: Sportmal, toe en nou! In: Loubser, H. (red.). *Huisgenoot 100. Spesiale Gedenkboek*. Kaapstad: Huisgenoot. 76-85.
- Brink Van der Merwe, C.** 1975. Waarom sou die wetenskaplike in Afrikaans publiseer? In: S.A. Akademie (Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns). *Afrikaans: dit is ons erns*. Johannesburg: Perskor. 3-12.
- Burger, I.** 2006. Impressions of Afrikaner music". In: Potgieter, H. (ed.). *The transformation of musical arts education: Local and global perspectives from South Africa*. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit. 79-105.
- Buys, F.** 2004. Afrikaanssprekendes se bydrae tot die vestiging van veeltaligheid in die werkplek. In: Van Rensburg, F.I.J. (red.). *Afrikaans, lewende taal van miljoene*. Pretoria: Van Schaik. 35-41.
- Buys, F. en Hermann, D.** 2017. *Vat jou goed en bou! Twintig jaar van Solidariteit*. Pretoria: Kraal-Uitgewers.
- Carstens, S.** 2014. Werk om Afrikaans in howe te hou. *Rapport Weekliks*, 31 Augustus.
- Carstens, W.A.M.** 2013a. Op pad van 'n verdeelde na 'n gedeelde toekoms in die Afrikaanse taalgemeenskap: Die rol van die Afrikaanse Taalraad in die proses van versoening. *LitNet Akademies*, 10(1): 447-483.
- Carstens, W.A.M.** 2013b. Die storie van Afrikaans: perspektiewe op die verlede, hede en toekoms. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, 20(1): 21-50.
- Carstens, W.A.M.** 2016. Die impak van taalpolitiek op universiteite in Suid-Afrika – die geval Afrikaans. LitNet. <http://www.litnet.co.za/referaat-die-impak-van-taalpolitiek-op-universiteite-suid-afrika-die-geval-afrikaans/>. (Datum van gebruik: 27 Maart 2021).
- Carstens, W.A.M.** 2017. Meertaligheid en Afrikaans in Suid-Afrika: die stand van sake. *Internasionale Neerlandistiek*, 55(3): 191-207.
- Carstens, W.A.M.** 2018 (1989). *Norme vir Afrikaans. Moderne Standaardafrikaans*. Pretoria: J.L. van Schaik.

- Carstens, W.A.M. en Raidt, E.H.** 2019. *Die storie van Afrikaans: Uit Europa en van Afrika. Biografie van 'n taal.* (Deel 2: Die geskiedenis van Afrikaans in Afrika). Pretoria: Protea.
- Claassen, G.N.** 1980. Aspekte van die gebruik van rugbyterme en -uitdrukkinge deur Afrikaanssprekende rugbyspelers in Pretoria. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 20(1): 54-59.
- Claassen, G.N.** 1983. Taalvariasie by 'n groep ongeïnhibeerde taalgebruikers. In: Claassen, G.N. en Van Rensburg, M.C.J. (reds.). *Taalverskeidenheid: 'n blik op die spektrum van taalvariasie in Afrikaans.* Pretoria: Academica. 26-34.
- Cloete, T.T.** (red.). 1980. *Die Afrikaanse Literatuur sedert Sestig.* Kaapstad: Nasou.
- Cloete, T.T.** 2014. Sonder diverse kulture g'n kleur. *Rapport Weekliks*, 21 Desember.
- Combrink, J.G.H.** 1990. *Afrikaanse morfologie. Capita exemplaria.* Pretoria: Academica.
- Conradie, C.J.** 2018. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika.* Deel 1 deur WAM Carstens en EH Raidt. LitNet. <https://www.litnet.co.za/die-storie-van-afrikaans-uit-europa-en-van-afrika-deel-1-deur-wam-carstens-en-eh-raidt/>. (Datum van gebruik: 24 Maart 2020).
- Dekker, G.** 1970 (1934). *Afrikaanse Literatuurgeskiedenis.* Kaapstad: Nasionale Opvoedkundige Uitgewery.
- Deumert, A.** 2000. Language planning and policy. In: Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A. en Leap, W.L. (eds.). *Introducing sociolinguistics.* Edinburgh: Edinburgh University Press. 384-418.
- Duffy, A. en Roets, S.** (reds.). 2021. *Kunswoordeboek/Arts Dictionary.* Pretoria: Protea Boekhuis.
- Du Plessis, L.T.** 2017. Taalbeleidshersiening en die ontplanning van Afrikaans aan die Universiteit van die Vrystaat. *Spil Plus*, 53: 78-96.
- Du Toit, P.J.** 1988. *Amateurtoneel in Suid-Afrika.* Pretoria: Academica.
- Dyers, C.** 2022. Taal, identiteit en nasievorming. In: Carstens, W.A.M. en Van Dyk, T.J. (reds.). *Toegepaste taalkunde in Afrikaans.* Pretoria: Van Schaik.
- Esterhuysen, W.P.** 1975. Afrikaans as wetenskapstaal. *Die Bondgenoot*, Oktober.
- Ferreira, E.D.** 2020. Aanpassingspatrone van 'n kultuurorganisasie by 'n veranderende politieke en kulturele milieu: Die Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging (ATKV) van 1980 tot 2009. Ongepubliseerde PhD-proefskrif. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.
- Fourie, P.J.** 1994. Zuid-Afrika. In: Van Zutphen, N. en Nootens, J. (reds.). *Nederlandstalige en Afrikaanstalige media.* Brussel: VUB Press. 279-340.
- Giliomee, H.** 2004. *Die Afrikaners. 'n Biografie.* Kaapstad: Tafelberg.
- Giliomee, H.** 2014. Die troebele toekoms van die Afrikaners en Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 54(4): 571-595.

- Giliomee, H. en Mbenga, B.** (reds.). 2007. *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika*. Kaapstad: Tafelberg.
- Head, T.** 2019. Here's how many people speak Afrikaans, Xhosa and Zulu outside of South Africa. *The South African*. <https://www.thesouthafrican.com/other-countries-speak-afrikaan-xhosa-zulu/>. (Datum van gebruik: 27 Maart 2021).
- Heese, M.** 2014. Moedertaalonderrig is noodsaaklik. *Rapport Weekliks*, 21 Desember.
- Heyl, J.A. en Nienaber, P.J.** 1963. *Die Afrikaanse Bybelvertaling*. Kaapstad: Nasionale Opvoedkundige Uitgewery Bpk.
- Hibbert, L.** 2016. *The Linguistic Landscape of Post-Apartheid South Africa. Politics and Discourse*. Bristol: Multilingual Matters.
- Hiemstra, V.G. en Gonin, H.L.** 1992 (1981). *Drietalige regswoordeboek: Engels-Afrikaans, Latyn-Afrikaans-Engels, Afrikaans-Engels/Trilingual legal dictionary: English-Afrikaans, Latin-Afrikaans-English, Afrikaans-English*. Kaapstad: Juta.
- Holzapfel, J.** 2016. Die onbekende bekende van digitale migrasie. *Die Burger*, 5 Mei.
- Hugo, D.** (red.). 2009. *Halala Afrikaans*. Pretoria: Protea.
- Jackson, N.** 2013. FAK gedenk dag toe God Afrikaans begin praat het. *Beeld*, 27 Augustus.
- Jansen, J.** 2021. Afrikaans is groot op Wikipedia. *Rapport*, 14 November.
- Kannemeyer, J.C.** 1983. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. Deel 2. Kaapstad: Human en Rousseau.
- Kannemeyer, J.C.** 1984 (1978). *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. Deel 1. Kaapstad: Human en Rousseau.
- Kannemeyer, J.C.** 2005. *Die Afrikaanse literatuur 1652–2004. Literêre studie en kritiek*. Kaapstad: Tafelberg.
- Kapp, P.H.** 2009. *Draer van 'n droom. Die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, 1909–2009*. Hermanus: Hemel en See Boeke.
- Kapp, P.H.** 2012. “Waarom en hoe het Afrikaans tot volwaardige akademiese en wetenskapstaal ontwikkel?” (Ongepubliseerde kommentaar vir 'n verslag aan die Buro van die WAT. Teks gekry by outeur.).
- Kok, A.** 2018. Skuif Afrikaans na die kombuis. *Beeld*, 4 Januarie.
- Kotzé, E.F.** 2019. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika*. Deel 2 deur WAM Carstens en EH Raidt. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 59(4), Desember.
- Loubser, H.** 2017. Alles is nou op een plek. *Beeld*, 16 Oktober.
- Loubser, M.** 2001. Afrikaans as regstaal. In: Giliomee, H. en Schlemmer, L. (reds.). *Kruispad. Die toekoms van Afrikaans as openbare taal*. Kaapstad: Tafelberg. 76-93.
- Maas, D.** 2015. Dit gaan alles oor die geld. *Beeld*, 30 Mei.
- McLachlan, T.** 2012. Bondige oorsig van die standaardiseringsgeskiedenis van Afrikaans. In: Kwaa Prah, K. (red.). *Veelkantiger Afrikaans. Streeksvariëteite in die*

- standaardvorming / Mainstreaming Afrikaans regional varieties*. Kaapstad: CASAS. 16-29.
- McLachlan, T.** 2015. Oor Afrikaans en die toekoms daarvan. LitNet. <http://www.litnet.co.za/oor-afrikaans-en-die-toekoms-daarvan/>. (Datum van gebruik: 26 Maart 2019).
- Mocke, L.** 2021. Emigrasie: Die drie lande is gewildste vir SA rykes. Netwerk24, 31 Julie. <https://www.netwerk24.com/Promosie/Geborg/emigrasie-die-drie-lande-is-gewildste-vir-sa-rykes-20210729> (Datum van gebruik: 3 Augustus 2021).
- Mouton, J.** 2005. Afrikaans as wetenskaptaal in Suid-Afrika. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 45(3): 370-385.
- Naudé, M.** 1974. Afrikaans as wetenskaptaal. In: Kok, B.J. (red.). *Afrikaans, ons pèrel van groot waarde*. Johannesburg: FAK. 174-185.
- Oosthuizen, J.** 2021a. Nuwe taalstorm oor Afrikaans by Universiteit Stellenbosch. Voertaal. <https://voertaal.nu/nuwe-taalstorm-oor-afrikaans-by-universiteit-stellenbosch>. (Datum van gebruik: 27 Maart 2021).
- Oosthuizen, J.** 2021b. Gees van die US se taalbeleid “verkeerd geïnterpreteer”. Voertaal. <https://voertaal.nu/gees-van-die-us-se-taalbeleid-verkeerd-geinterpreteer/>. (Datum van gebruik: 27 Maart 2021).
- Pelser, W.** 2015. Afrikaans en die media. Lesing gehou by die ATKV. Randburg, 16 Julie.
- Pelser, W.** 2017. Hand in boesem is hoe Afrikaans gedy. *Rapport Weekliks*, 20 Februarie.
- Pienaar, E.C.** 1943. *Die triomf van Afrikaans. Historiese oorsig van die wording, ontwikkeling, skriftelike gebruik en geleidelike erkenning van ons taal*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Ponelis, F.A.** 1979. *Afrikaanse sintaksis*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Ponelis, F.A.** 1998. *Standaardafrikaans en die Afrikaanse taalfamilie*. Departement Afrikaans en Nederlands. (Annale van die Universiteit van Stellenbosch.). Goodwood: Nasionale Boekdrukkery.
- Pretorius, L.** 2016. Die rol van die Afrikaanse Wikipedia in die uitbou van Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 56 (2-1): 371-390.
- Rabe, L.** (red.). 2015. *'n Konstante revolusie. Naspers, Media24 en oorgange*. Kaapstad: NB Uitgewers.
- Raidt, E.H.** 1991 (1973). *Afrikaans en sy Europese verlede*. Kaapstad: Nasou.
- Roggeband, I.** 2009. *50 stemme: die grootste name in Afrikaanse musiek*. Johannesburg: Delta Boeke.
- Scholtz, J. du P.** 1981 (1963). *Taalhistoriese opstelle: Voorstudies tot 'n geskiedenis van Afrikaans*. Kaapstad: Tafelberg.
- Scholtz, L.** 2021. Is Maties nou ge-Milner? *Die Burger*, 9 Maart.
- Sezoe, W.** 2021. US-taaldebat 2021: Stellenbosch se taalbeleid lankal onsmaklik

- en toksies. LitNet. <https://www.litnet.co.za/stellenbosch-se-taalbeleid-lankal-onsmaaklik-en-toksies/>. (Datum van gebruik: 27 Maart 2021).
- Smit, F.** 2017. Is dit die einde van die taal? *Rapport Wêekliks*, 15 Januarie.
- Smit, M.** 1985. Sestig jaar Afrikaans. *Woord en Daad*, September.
- Steenkamp, W.J.F. en Reynders, H.J.J.** (reds.). 2004. *Ekonomiese en Bedryfswoordeboek: Engels-Afrikaans/Dictionary of Economics and Business: English-Afrikaans*. Kaapstad: Pharos.
- Steyn, J.C.** 1980. *Tuiste in eie taal. Die behoud en bestaan van Afrikaans*. Kaapstad: Tafelberg.
- Steyn, J.C.** 1992. Drie soorte dreigende funksieverliese vir Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 32(2): 155-163.
- Steyn, J.C.** 1995. Afrikaans in 'n nuwe bedeling: terugslae, groei en reaksies op bedreigings. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 35(4): 280-292.
- Steyn, J.C.** 2001. Afrikaans 2000: Nuwe suksesverhale en terugslae. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 41(2): 118-132.
- Steyn, J.C.** 2014. *'Ons gaan 'n taal maak': Afrikaans sedert die Patriot-jare*. Pretoria: Kraal-Uitgewers.
- Talevi, G.** 2019. Waar gaan almal heen: Die storie agter die land se verlies aan vaardighede. *Vrye Weekblad*. <https://www.vryeweekblad.com/nuus-en-politiek/2019-08-09-waar-gaan-almal-heen-die-storie-agter-die-land-se-verlies-aan-vaardighede/>. (Datum van gebruik: 28 Maart 2021).
- Van Coller, H.P.** (red.). 2015 (1998). *Perspektief en Profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 1. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Van Coller, H.P.** (red.). 2016 (1999). *Perspektief en Profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 2. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Van Coller, H.P.** (red.). 2016 (2006). *Perspektief en Profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 3. Pretoria: J.L.
- Van den Berg, M.** 2002. Die konsep *Standaardafrikaans*: 'n kritiese oorsig en 'n Hallidayaanse perspektief. Potchefstroom: Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys. (Ongepubliseerde proefskrif – Ph.D.)
- Van der Merwe, H.J.J.M. en Posthumus, M.J.** 1972 (1968). Die opkoms van Afrikaans as kultuurtaal. In: Van der Merwe, H.J.J.M. (red.). *Afrikaans – sy aard en ontwikkeling*. Pretoria: J.L. van Schaik. 67-97.
- Van der Westhuizen, G.** 2017. Hoe sport in 80 jaar leer Afrikaans praat het. Netwerk24 <https://www.netwerk24.com/Stemme/Aktueel/hoe-sport-in-80-jaar-leer-afrikaans-praat-het-20171026> (Datum van gebruik: 28 Maart 2021).
- Van Dyk, F.R.** 2021. US-taaldebat 2021: Skande op Maties – rooi ligte in die US se taalbeleid. LitNet.<https://www.litnet.co.za/us-taaldebat-2021-skande-op-maties-rooi-ligte-in-die-us-se-taalbeleid/> (Datum van gebruik: 16 April 2021).
- Van Rensburg, M.C.J., Davids, A., Ferreira, J., Links, T. en Prinsloo, K.P.**

1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: Van Schaik.
- Van Rensburg, R.** 2018. Herman Giliomee op 80: Jong Afrikaners gee my hoop. *Huisgenoot*, 6 April (uitgawe 12 April 2018).
- Van Wyk, J.D.** 1996. Die wisselwerking tussen Afrikaans en die (plaaslike) wetenskapsbeoefening. *Aambeeld*, 24(1): 23-26.
- Venter, A., Botha, S., Du Plessis, L. en Alberts, M.** 2017. *Verklarende Politieke Woordeboek: Tweetalige Kernterme en -definisië in Politieke Wetenskap / Explanatory Dictionary of Politics: Bilingual Core Terms and Definitions in Political Science*. Kaapstad: Juta.
- Viljoen, F.** 1992. Die storie van Afrikaans as regstaal. *De Jure*, 25(2): 439-446.
- Williams, F.** 2016. Drukmedia: klem verskuif. Koerante 'nog lank nie dood'. *Beeld*, 9 Junie.

Note

1. Hierdie artikel het aanvanklik in 2018 met die titel "Rolbosse en Afrikaans: Die funksiedebat" verskyn in die boek: Colleman, T., De Caluwe, J., De Tier, V., Ghyselen, A., Triest, L., Vandenbergh, R. en Vogl, U. (reds.) 2018. *Woorde om te bewaar. Huldeboek voor Jacques Van Keymeulen*. Gent: Academica Press/Universiteit Gent, bl. 505-533. Weens die feit dat bydraes in hierdie boek nie in Suid-Afrika subsidie verdien het nie, word dit met die goedkeuring van die redakteurs van hierdie boek hier in 'n bygewerkte vorm gepubliseer.
2. Vir die doel van hierdie bydrae word ook gebruik gemaak van navorsing wat verrig is met die oog op die skryf van die boek *Die storie van Afrikaans: uit Europa en van Afrika. Biografie van 'n taal* (Deel 2: Die geskiedenis van Afrikaans in Afrika) (Pretoria: Protea Boekhuis) deur W.A.M. Carstens en E.H. Raidt, gepubliseer in 2019.
3. In die loop van die artikel sal verskeie aanhalings uit bronne gebruik word. In van hierdie aanhalings word woorde gekursiveer ter wille van die toeligtig van besondere kwessies. Die betrokke kursivering is my eie interpretasie daarvan.
4. Vergelyk onder andere Giliomee en Schlemmer (2001) asook Carstens en Raidt (2019) vir meer hieroor.
5. Tydens die afrond van hierdie artikel vir publikasie is die hartseer nuus verneem dat prof. Steyn onverwags op 5 September 2021 in Bloemfontein oorlede is. Sy heengaan is vir Afrikaans 'n groot verlies omdat sy bydrae tot die beskrywing en dokumentering van Afrikaans so enorm is, soos weerspieël in van sy publikasies wat in hierdie artikel ter sprake kom. Afgesien hiervan het hy talle ander publikasies op ander terreine gelewer. Vir sy werk is hy wyd erken. Ek dra graag hierdie artikel aan sy nagedagtenis op.
6. Vergelyk Conradie (2018) oor deel 1 en Kotzé (2019) oor deel 2. Ook Dyers (2022).
7. Aldus die dokumentêre rolprent *The Boers at the End of the World (Boere op die aardsdrempel)* (2015) – 'n dokumentêre program oor die Afrikaanssprekendes in Argentinië.

8. Vergelyk Rabe (2015) vir 'n oorsig oor die rol wat Naspers en Media24 gespeel het in die posisionering van Afrikaans in die land.
9. Gestig 1913 as die Mynwerkersunie (MWU) en sedert 2002 onder die huidige naam bekend – vergelyk Buys en Hermann (2017).
10. Vir meer oor die ontwikkel van Afrikaanse sportterme vergelyk onder andere Claassen (1980, 1983), Steyn (2014: 216-219, 321-323), Brink en Van Rensburg (2016), Van der Westhuizen (2017).
11. Die rol van die Departement van Handel en Nywerheid, via subsidies om produksies moontlik te maak, in die ontwikkel van die rolprentwese in Suid-Afrika, asook van Afrikaans, durf nie ontken word nie.
12. Vergelyk <https://www.nati.org.za/>.
13. 'Letterkunde' word hier gebruik as 'n breë term vir alle tekste wat in 'n taal geskryf word.
14. Die ander tale is Hebreeus, Maleis-Indonesies en Hindi.
15. Dele I-XVI is nog in hardekopie beskikbaar, maar deel XVI (die letter T) en verder sal slegs elektronies beskikbaar wees.
16. Die Afrikaanse weergawe van Taalportaal is beskikbaar op <https://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-1581327776365425>.
17. Die vergelyking is die resultaat van navorsing wat gedoen is met die oog op die boek *Die storie van Afrikaans* – sien weer noot 2 hier bo.

Nederlandse Kaapse koloniale letterkunde: Het gedicht over het nieuwe fort aan de Kaap (1666), herbeschouwd

Tycho Maas

Cape Dutch Colonial Literature: Rereading the Poem at the Building of the New Fort at the Cape (1666)

Dutch colonial literature from the East-Indies, Surinam, and the Antilles each have their own literary histories while the most expansive Dutch colonial literature, from the Cape (South Africa), has been left without. A first anthology of post-1800 texts was compiled by Francken and Praamstra (2008b) and the outline of a handbook has been the topic of scholarly discussion, notably by Francken and Praamstra (2008a, 2009) and Huigen (2009), yet no consensus was reached. In this paper I provide an overview of the framing of Dutch colonial literature from the Cape and suggest a 17th century cultural framework of interpretation. I close-read a poem that commander Wagenaer included in the official Cape log (Dagregister) at the building of the new fort at the Cape in 1666 and illustrate what such a framework might yield for a history of pre-1800 Cape Dutch colonial literature.

1. Een actualiteit in vergetelheid

In *Tydskrif vir Nederlands & Afrikaans* breken Francken en Praamstra (2018) een lans om de tweede commandeur van de Kaap, Zacharias Wagenaer (commandeur 1662–1666), een plek te geven in de literatuurgeschiedenis. De beoogde literatuurgeschiedenis is die van “de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur”, waarvan nog altijd geen systematisch overzicht bestaat, zoals de auteurs schrijven in een terechte herhaling van hun eerdere pleit (Francken en Praamstra, 2008a, 2012). Die literatuur is qua omvang groter dan de andere takken van wat zij “VOC- en WIC-literatuur” noemen – de Indische, Antilliaanse, en Surinaamse – en die wel al elk een eigen handboek hebben (respectievelijk Nieuwenhuys, 1978, Beekman, 1996, 1998, Rutgers, 1996, Van Kempen, 2003).

Ik sta in deze bijdrage stil bij de plek van Nederlandse teksten van de Kaap in de Nederlandse en Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis. In plaats van kaders van taal, volk, land, en een esthetische poëtica van literariteit (zie bijvoorbeeld Francken en Praamstra, 2008a, 2009 en Huigen, 2009) stel ik als interpretatief raamwerk voor 17e-eeuwse teksten de bredere cultuur-historische achtergrond van het uitdijende, koloniale Europa voor. Ter illustratie *close-read* ik het gedicht dat commandeur Wagenaer bij de eerstesteenlegging van het nieuwe fort aan de Kaap opnam in zijn *Dagregister*, het officiële logboek van de Kaap, op 2

januari 1666. Francken en Praamstra (2018) citeren het maar bespreken het niet inhoudelijk. Wagenaer is meer dan de tweede schrijver van de Kaap (namelijk na de eerste commandeur, Jan van Riebeeck), en het gedicht wordt tekortgedaan door een beschouwing als eersteling van de Kaapse poëzie.

2. “New coherence”

Bij iedere vorm van geschiedschrijving speelt ideologie een rol. Elke aanzet tot historiografie is daarom in eerste instantie ook typerend voor de blik op het verleden op het moment van samenstelling. In dat verband zijn in de Zuid-Afrikaanse historiografie twee jaartallen scharnierpunten gebleken: 1652 en 1994. Het jaar 1652 markeert de stichting van de eerste permanente Europese nederzetting aan de Kaap onder Jan van Riebeeck en de VOC, wat in de woorden van Schoeman (2008, inleiding) geldt als “the starting point in too much of South African historical pedagogy”. In 1994 kondigden de eerste democratische verkiezingen in Zuid-Afrika een postkoloniale fase aan. Chapmans (2002) *The New Century of South African Poetry* opent bijvoorbeeld met de afdeling “traditional songs by Khoisan poets”. Chapman neemt daarmee niet alleen een voorheen gemarginaliseerde bevolkingsgroep op maar nuanceert ook het belang van het jaar 1652 als beginpunt van de literatuur in Zuid-Afrika. Chapman (2011: 136) constateert in dat verband in zijn bespreking van *The Columbia Guide to South African Literature in English since 1945* (2010): “[Ideology] cannot operate solely as negative critique, but must direct the search for a new coherence”.

Bij de beschouwing van de Nederlandse literatuur uit Zuid-Afrika is 1652 echter ook na 1994 als startpunt belangrijk gebleven. In het jongste overzicht, *A History of South African Literature. Afrikaans Literature 17th – 19th Centuries* (2015), opent de Poolse onderzoeker Jerzy Koch met Van Riebeecks *Daghregister* en legt hij die keuze als volgt uit:

[An] indirect effect of the VOC’s decision to set up a supply station was the emergence in Africa of a distinctive Germanic language. [...] South African texts in Dutch are [in this book] treated as the protoliterature of Afrikaans. (Koch, 2015: 16, 18)

Het verband tussen Nederlands en Afrikaans was ook het uitgangspunt voor de eerste omvattende, systematische uiteenzetting van teksten van Nederlanders in wat nu Zuid-Afrika is. Literatuurhistorica Elizabeth Conradie begint *Hollandse skrywers uit Suid-Afrika. ’n Kultuurhistoriese studie* (1934) eveneens met Van Riebeecks *Daghregister* en ook haar uitleg is vergelijkbaar met Koch: “van alle Hollandse

geskryfte in Suid-Afrika ontstaan, moet kennis geneem word”, ook van de teksten die “nie aan die eise van die estetiesk voldoen nie”; het gaat immers om “die oudste pennevrugte op ons bodem, die fondament van ’n nuwe huis [namelyk van de Afrikaanse letterkunde – TM]” (Conradie, 1934: xx-xxii). Van Riebeeck bied daarby een vanzelsprekend startpunt. Inderdaad gaf Conradie haar openingshoofdstuk de titel “Die oorplanting van die Hollandse kultuur na Suid-Afrika”, en skryf ze: “Vir my loop daar ’n onafgebroke Dietse draad van die *Dagboek* van Jan van Riebeeck af tot by die jongste Afrikaanse geskryf”. De Afrikaanse literatuur is inheems én Europees, met als tastbaar bewijs een Afrikaans-Hollandse skryftradisie.

Ook in de decennia tussen Conradie en Koch vormt verwantschap van Nederlands en Afrikaans een rode draad. Vijftig jaar na Conradie begint haar landgenoot J.C. Kannemeyer (1984: 24) zijn standaardwerk *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur* met ‘het’ *Dagregister*, en stelt: “Hollands-Suid-Afrikaans letterkunde kan beskou word as die oorsprong van die Afrikaanse letterkunde”. De Nederlandse onderzoeker Siegfried Huigen (2006: 5) is uitgesprokeneer wanneer hij in zijn bijdrage aan H.P. van Coller, *Perspektief en Profiel. ’n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*, skryf dat Nederlandstalige teksten uit de periode na 1652 tijdens de opkoms van het Afrikaner nasionalisme in de eerste helft van de 20ste eeu en tijdens de apartheid betekenis kregen als “’n uitdrukking van ’n vroeë Afrikaanse nasionale bewussyn”.¹

3. Taal en ideologie

De taal die als vertrekpunt gekozen wordt – het Hollands c.q. Nederlands (Huigen, Francken en Praamstra) óf het Afrikaans (Conradie, Kannemeyer) – bepaalt in grote mate de periodisering van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur.² Dat is onder meer te zien aan de uitleg van de jaren 1875 en 1925.

1875 markeert het begin van de (Eerste) Afrikaanse Taalbeweging, die verengelsing van de kolonie wilde tegengaan en zich beijverde voor de erkenning van Afrikaans als taal naast het Nederlands. Conradie (1934: ix) onderscheidt twee periodes: 1652 tot 1875 (“Tydperk van heerskappy van die ouer [Hollandse] vorm van ons taal.”) en de periode 1875 tot heden (“Opkoms van Afrikaans en algehele agteruitsetting van die ouer vorm.”). De Engelsen hebben volgens Conradie (1934: x) een stijgende lijn verstoord: “Die eerste deel kan onderverdeel word in (a) 1652–1795. Tydperk van die Hollandse gesag, van groot voorbereidingswerk. (b) 1795–1875. Koms van die Engelse en verbrokkeling van die Dietse kultuur.” De Afrikaanse letterkunde is jong en kwetsbaar, wat de aandacht rechtvaardigt voor de vroege “rol van die Hollandse skrywers in die nasionale bewuswording”.

Francken en Praamstra (2008a: 155) onderscheiden de periodes 1652–1800,

1800–1875, 1875–1925, en de jaren vanaf 1925. Rond 1800 brengen de Engelsen de eerste drukpers naar de Kaap, wat een literaire cultuur stimuleert, en na 1925 verwordt het Nederlands tot een “migrantentaal” (Francken en Praamstra, 2008b); als recent voorbeeld bloemlezen zij de Nederlandstalige dichter Alfred Schaffer, die in Zuid-Afrika woont en werkt. Ook Huigen (2006) ziet in 1925 een breekpunt. De Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur eindigt voor hem wanneer de Unie van Zuid-Afrika het Nederlands vervangt door het Afrikaans als officiële taal naast het Engels.³

Kannemeyer (1984) besteedt in zijn lijvige, tweedelige standaardwerk *Geskiedenis van die Afrikaans literatuur* slechts één hoofdstuk van krap 16 bladzijden aan “Die Nederlandse koloniale letterkunde in Suid-Afrika”. Het begrip ‘koloniaal’ is cruciaal: een “spesifieke aard” in de vorm van koloniale “boustof” onderscheidt de “Hollands-Suid-Afrikaanse” geschriften “van die literatuur wat in Nederland self ontstaan het” en – belangrijk voor Kannemeyer (1984: 30) – ook van de Afrikaanse letterkunde die erop zou volgen. “Die Hollandse literatuur wat ná 1875 in Suid-Afrika ontstaan, moet grotendeels as die nawater van ’n tradisie gesien word wat nooit werklik in hierdie land lewensvatbaarheid besit het nie” (Kannemeyer, 1984: 32). Zijn hoofdstuk sluit hij af met de retorische paragraaf “Is hierdie [Nederlandse koloniale – TM] geskifte deel van die Afrikaanse letterkunde?”, waarop het antwoord luidt: “Hollands-Suid-Afrikaanse letterkunde kan beskou word as die *oorsprong* van die Afrikaanse letterkunde” (mijn cursivering) (Kannemeyer, 1984: 24).

Francken en Praamstra (2012: 4) stellen dat Kannemeyer “de Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde doelbewust uit de [Afrikaanse – TM] literatuurgeschiedenis wegwerkt”. Dit verdient nuancering: Kannemeyer betoogt dat een verschil in aard en bouwstof een onderscheid rechtvaardigt tussen de Afrikaanse letterkunde en de “Hollands-Suid-Afrikaanse” koloniale schrijftraditie, ook al heeft die laatste een plaats aan de wieg van die eerste.⁴ Periodisering is dus niet zonder meer arbitrair, zoals Francken en Praamstra (2008a: 155) wel schrijven, maar hangt voor de Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde onder meer af van het vertrekpunt van de beschouwing (Nederlands of Afrikaans) en van een plaats- en tijdgebonden ideologie.⁵

4. Vertrekpunt

4.1 Een 17e-eeuws kader

Francken en Praamstra (2012: 6) merken op dat “een eigen literatuurgeschiedenis” van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde nog heel veel vooronderzoek vereist.⁶ Ik doe een aantal constatering en suggesties.

Om te beginnen is er binnen de nationale Zuid-Afrikaanse en Nederlandse literatuurgeschiedenissen na 1994 geen consensus over een “new coherence” voor de Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde bereikt, hoewel de verwantschap tussen Nederlands en Afrikaans wat betreft politiek-ideologisch belang heeft ingeboet. Kannemeyer (1984) en Francken en Praamstra (2012) noemen als argument om de Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde van de Nederlandse en de Zuid-Afrikaanse te onderscheiden de koloniale aard en stofvinding.

Ten tweede lijkt een letterkunde met een dubbele naam tussen wal en schip te belanden. In de nationale literatuurgeschiedenissen is beperkte aandacht voor de “Hollands-Afrikaanse groep [kultuur]” of “ons hele Dietse letterveld” (Conradie), de “Nederlandstalige Suid-Afrikaanse letterkunde” (Huigen), de “Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur” (Francken en Praamstra), en de “Hollands-Suid-Afrikaanse letterkunde” of “Nederlandse koloniale letterkunde in Suid-Afrika” (Kannemeyer).⁷ De tweeledige naamgeving suggereert niettemin tegelijkertijd dat er sprake is van een (perifere minderheids)literatuur die vanuit twee centrumliteraturen bestudeerd kan worden, of zelfs een breder kader van inbedding verlangt.

Tot slot zijn er sinds 1994 uitgangspunten van literariteit of landgebondenheid verkend, die echter anachronistische en positivistische interpretaties in de hand werken. In een polemiek over de contouren van een geschiedenis van Nederlandse literatuur uit Zuid-Afrika verdedigen Francken en Praamstra (2008a: 154) het uitgangspunt dat deze literatuurgeschiedenis zich moet richten op teksten die “een aspect van literariteit bezitten”; zij volgen dit uitgangspunt in de bloemlezing *Heerengracht, Zuid-Afrika* (2008b).⁸ In een reactie wijst Huigen (2009: 254-255) erop dat literariteit een normatief begrip is en geen neutraal instrument, en vestigt hij er de aandacht op dat “de esthetische betekenis van ‘literatuur’ pas in de achttiende eeuw in sommige delen van West-Europa ontstaan [is]” en dat deze literatuuropvatting in veel landen, zoals Nederland en Zuid-Afrika, pas in de twintigste eeuw ingeburgerd raakte. Een dergelijk risico schuilt ook in een landgebonden inkadering van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur, aangezien het concept van de natiestaat als verbindend element voor een samenleving pas in de 18e eeuw zijn opwachting maakte (Anderson, 1983). Een interpretatie van literatuur van na 1652 uit het gebied dat nu Zuid-Afrika is vanuit literariteit of het perspectief van een nationale letterkunde doet niet vanzelfsprekend recht aan de bredere historische omstandigheid waarin de tekst ontstaan is.⁹

In zijn polemiek met Francken en Praamstra (2008a) wijst Huigen (2008: 261) erop dat een beschouwing van Zuid-Afrikaanse Nederlandse letterkunde als kolonistenliteratuur, gesitueerd tussen koloniaal en postkoloniaal vertoog, een “spannender” literair-historisch project levert dan een literatuuropvatting

die leidt tot “een museale rangschikking van literaire curiositeiten uit het verleden van een ver land”. In het vervolg verken ik de aard en bouwstof van een 17e-eeuws gedicht vanuit een contemporair cultuur-historisch kader.¹⁰ Minder dan een (post)koloniaal vertoog, positioneert een 17e-eeuws kader zich buiten de drie hierboven geschetste beperkingen.¹¹

4.2 *Tijdvak*

De bloemlezing *Heerengracht, Zuid-Afrika. Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika* (Francken en Praamstra, 2008b) is de eerste en tot nog toe enige in haar soort, en bevat teksten vanaf 1800. De periode vóór 1800 is volgens Huigen (2008: 258) cultuur-historisch echter de meest interessante tijd voor Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur, Elphick en Giliomee (1992) zien de 17e- en 18e-eeuwse Kaapse geschiedenis als bepalend voor latere ontwikkelingen in Zuid-Afrika, en Maylam (2001) toont aan dat onderwerpen als racisme en discriminatie in Zuid-Afrika vandaag de dag niet begrepen kunnen worden zonder de 17e eeuw in ogenschouw te nemen. Ook Francken en Praamstra (2018: 10) geven in hun artikel “De tweede schrijver van de Zuid-Afrikaanse literatuur?” aan dat de Nederlandse koloniale literatuur in de 17e en 18e eeuw wortelt en dat ongelijkheid en kritiek er een centraal thema vormen:

De westerling brengt “de ander” zijn geavanceerdere wetenschap, zijn betere techniek, zijn betere god ook. Het westen brengt kortom beschaving en heeft ook de plicht dit te doen, ten voordele van gekoloniseerden. Hun scholing en vorming bezorgt het kolonialisme immers meteen een ethische rechtvaardiging.

Francken en Praamstra bieden in hun artikel bovendien een handig historisch kader, dat echter wat vrijblijvend naast hun bespreking van Wagenaers literaire nalatenschap blijft staan. Niettemin krijgt de tweede commandeur een plek als “tweede schrijver” (cursivering origineel) van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. Van Riebeecks *Dagregister* heeft volgens Francken en Praamstra semi-literaire faam verworven en Wagenaer zette dit officiële dagelijkse verslag van de Kaap voort (zie ook Schoeman, 2006: 155-157, 2011: 7-37). Voor Praamstra en Francken is Wagenaers *Dagregister* een schriftuur dat “zonder literaire pretentie, toch een persoonlijk karakter draagt en de lezer daardoor treft.” Ook citeren Francken en Praamstra (2018: 14) het gedicht dat Wagenaer opnam in zijn *Dagregister* bij de eerstesteenlegging van het nieuwe fort aan de Kaap op 2 januari 1666. Zij roemen het als “eersteling” die “het ontluiken van de Kaapse poëzie” markeert, maar bespreken het niet nader.¹²

Ter afsluiting van dit artikel *close-read* ik het bewuste gedicht binnen de bredere 17e-eeuwse wereld van Wagenaer, de Kaap, en de VOC.

5. Het nieuwe fort

Den eersten steen Van 't Nieuwe Casteel Goede Hope
heeft Wagenaer gelecht Met Hoop van Goede Hope.
Ampliatie.

1. Soo worden voort en voort de rijcken uijtgespreijt,
Soo werden al de swart', en geluwen gepreijt,

Soo doet men uijtter aerd' een steene wall oprechten,
Daer 't donderend metael, seer weijnigh can ophechten,

5. Voor Hottentoesen waren 't certeijts eerde wallen.
Nu komt men hier met steen voor anderen oock brallen,

Dus maeckt men dan een schrick soowel d'Europaen,
Als voor den Aes! Amer! en wilden Africaen,

Dus wordt beroemt gemaect, 't geheijligst Christendom,

10. Die zetels stellen in het woeste heijddendom,

Wij loven 't Groot Bestier, en zeggen met malcander,
Augustus heerschappij, noch winnend' Alexander,
Noch Caesar's groot beleijd, zijn noijt daermee geswaerd,

14. Met 't leggen van een steen, op 't eijnde van de Aerd!¹³

Het gedicht is in de literatuurgeschiedenis beperkt opgemerkt. McCall Theal (1909: 144) maakte als bewaarder van de destijds 'Archives of the Cape Colony' en koloniaal historiograaf het eerste afschrift van de tekst en vestigde er de aandacht op dat de dichter in de eerste twee versregels de datum (2 januari) 1666 heeft weergegeven, hoewel op een ongewone wijze (Romeinse cijfers vet in origineel). Conradie (1934: 18-19) schaarst het gedicht onder de eerste verzen van de Kaap en licht toe dat een gelegenheidsvers gepast was op een dag van zo'n grote betekenis voor een kleine kolonie omdat poëzie in de 17e eeuw als literair medium boven proza verkozen werd. Ze schrijft verder: "Tipies van die Renaissance verskuns is die woordspeling op 'Casteel goede hope' aan die begin en die klassieke sinspeling aan die slot van hierdie historische kuriosum". Komrij

(1999: 13) nam het gedicht op in zijn bloemlezing van de Afrikaanse (!) poëzie.

Het gedicht is ogenschijnlijk rechttoe-rechtaan: de eerste twee regels van het gedicht zelf schetsen direct de omstandigheid die de “ampliatie” of uitweiding vormt bij de steenlegging van het nieuwe fort: doordat de Europese rijken zich verbreiden, verspreiden zich ook degenen met een zwarte en gele huidskleur. Een aarden wal bood eerst nog voldoende bescherming tegen de inheemse bevolking van de Kaap (r.5); een stenen muur die metaal kan weerstaan maakt echter niet alleen indruk op Aziaten, Amerikanen, en Afrikaanse “wilden”, maar jaagt ook andere Europeanen schrik aan (r.7). Het fort is een standplaats voor het Christendom in de “woeste heijndom” en bovendien is nu met de gratie Gods (r.10-11) het einde der aarde bereikt (r.14), wat zelfs de grote heersers van de Oudheid niet was gelukt (r.12-13).

De “Ampliatie” heeft de vorm van een sonnet, met de bekende omslag tussen regel 8 en 9. In het octet worden alle destijds bekende werelddelen buiten Europa benoemd en hun inwoners getypeerd: de “Aes” = Aziaat (“geluwen” = geel), “Amer” = Amerikaan (“swart” = zwart), en “Hottentoots” = “wilden Africaen” (vaak als bruin beschreven). De inwoners van deze continenten worden getypeerd aan de hand van hun niet-Europese huidskleur, hun niet tot (Bijbels) Babel te herleiden spraak (de onomatopoeie “Hottentot” zou het geluid van een kalkoen weergeven)¹⁴, en belichamen de negatie van het Christendom: ze bewonen het “woeste heidendom”.

De schrijver van het gedicht onderscheidt aldus een tweeledige functie voor het nieuwe, stenen fort. De steenlegging was in de eerste plaats een belangrijke stap in de strijd om de macht over zeehandelsroutes. Francken en Praamstra (2018) schrijven terecht dat de directe aanleiding voor de bouw van het nieuwe fort het besluit was van de Heren Zeventien van de VOC, die het bestuur van de Kaapse verversingspost naar het oosten vormde, dat de dreiging van een volgende (Tweede) Engelse Oorlog een sterker fort noodzakelijk maakte. De Kaap was in het verleden al een strategisch belangrijke plek gebleken in de strijd om superioriteit ter zee tussen Holland en Engeland – doorslaggevend voor de handelsroutes met overzeese gebiedsdelen. De Engelsen worden in het gedicht niet genoemd, maar de eigentijdse luisteraar of lezer zal – zeker bij zo’n ingrijpende nieuwbouw als een nu stenen fort – begrepen hebben dat met “d’Europiaen” (ook) de Engelsman wordt bedoeld.

De tweede betekenis die de dichter voor het fort onderscheidt moet gevonden worden in de denkkaders waarbinnen vroegmodern Europa de uitdijende wereld duidde. Draait het octet om het heden, het sextet plaatst dat in historisch perspectief en stelt de plek van het 17e-eeuwse Europa in het licht van de wereldgeschiedenis centraal. Kernwoord hierbij is “Christendom”

(r.9; r.14). In het gedicht omsluit het vormelijk het “woeste heijndendom” (r.10) en de opsomming van drie grote heersers uit de Oudheid (r.12-13), maar in de 17e-eeuwse interpretatie van de wereldgeschiedenis deed het dat ook daadwerkelijk: een voortdurend uitdijende, Christelijke wereld overtrof het Europa van het verleden in tijd, ruimte, en kennis. Vroegmodern Europa had de beschikking over een wereldkaart die nog nooit zo volledig was geweest, en bovendien voortdurend sneller en accurater kon worden vervolmaakt dankzij nieuwe meetkundige instrumenten. Daarmee gepaard kwam het bewustzijn dat de aarde bewoond werd door een toenemend aantal tot dan toe onbekende volkeren. Er ontstond een behoefte om deze volkeren te kunnen classificeren. Een populaire indeling was die van de 16e-eeuwse Jezuit José de Acosta, die drie treden van “beestachtigheid” onderscheidde op basis van de mate van aan- of afwezigheid van taal en schrift, religieuze uitingen, en een (wetmatig) georganiseerde samenleving. Hoe langer en hoe verder een volk van het Christelijk centrum van de wereld verwijderd was geweest, hoe “beestachtiger” het was.¹⁵ Een permanent stenen fort op de zuidelijkste punt van Afrika vormde in dit opzicht een mijlpaal en belangrijk houvast, als niet een metaforisch eindpunt in tijd en ruimte.

Daarbij was de Grieks-Romeinse Oudheid van fundamenteel belang. De genoemde historische rijken in het gedicht zijn de grootste die Europa ooit gekend had: het Griekse van Alexander de Grote, het Romeinse keizerrijk onder Augustus, en de republiek onder Caesar, bekend van zijn veroveringen op de Afrikaanse kust. De Oudheid gold enerzijds als onvolprezen bron over haast alle aspecten van wereldlijke kennis, en het werd haar vergeven dat ze niet alle volkeren in kaart bleek te hebben gebracht. Maar voor de 17e-eeuwer schoot de Oudheid op een fundamenteel gebied tekort: ze was tijdens grote delen van haar geschiedenis niet-Christelijk geweest. Met het bouwen van een stenen fort op het einde van de wereld overtreft Europa niet alleen de Oudheid in ruimte, maar wordt het Christendom vooral ook als nieuw rijk bestendigd. De Oudheid was voor veel 17e-eeuwers een heidense fase tussen een Christelijke oorsprong en een Christelijke toekomst, en de heidense volkeren van Afrika waren in diepste wezen Christelijk.

“Wij” (r.11), een opvallend geplaatst en expliciet onderwerp, slaat op hen die – zij het als VOC’ers, Hollanders, of Europeanen – de Heer prijzen en die zich nog in dezelfde versregel ondergeschikt maken aan hun God, bestuurder van de wereld. Zoals typisch is voor zoveel 17e-eeuwse poëzie dient het individu iets groters. Vondel, bijvoorbeeld, greep het overlijden van zijn dochtertje aan voor een lofprijzing op het bovenaardse en besloot zijn gedicht met de beroemde woorden “eeuwig gaat voor ogenblik”. De boodschap die van de Kaap beklijft,

komt eveneens in de slotregel: nog niemand uit de wereldgeschiedenis was “geswaerd” (had de “gewichtige” eer) om het Christendom te voeren tot “t eijnde van de Aerd” (r.14). Zo plaatst de dichter de “wij” en het fort letterlijk en figuurlijk aan het eindpunt van de bekende wereld en haar geschiedenis, en schetst die het beeld van een Christelijke toekomst.

6. Besluit

Het gedicht ter gelegenheid van het nieuwe fort aan de Kaap is meer dan een eersteling van de Kaapse poëzie en Wagenaer meer dan een tweede schrijver van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. Het gedicht nodigt de lezer uit om het niet alleen in zijn directe Kaapse context te interpreteren maar om het vooral ook te plaatsen binnen de 17e-eeuwse denkwereld waartegen de Europese koloniale dominantie gestalte kreeg.

Het gedicht bevestigt het beeld dat kolonialisme gepaard ging met de wereldwijde onderwerping van volkeren. Maar het gedicht maakt bijvoorbeeld ook duidelijk dat de Europese expansiedrift niet louter voortkwam uit een waargenomen verschil in huidskleur, of uitgelegd moet worden vanuit slechts een landgebonden of VOC-kader. Het gedicht geeft concrete aanleiding om het kolonialisme mede te beoordelen binnen de Christelijk-eschatologische en Oudheidkundige oriëntatie van het 17e-eeuwse Europa. Ondanks al haar kennis, had de heidense Oudheid niet het einde van de aarde bereikt. “Wij” 17e-eeuwers volbrengen volgens het gedicht die Christelijke missie in tijd en ruimte.

Deze conclusie maakt het leed van de inheemse volkeren niet minder: de dichotomie van de ‘wij’ en de ‘ander’ blijft bestaan. Maar een breed 17e-eeuws cultuur-historisch kader biedt wel een handvat om het leed van toen en nu historisch verder te verankeren. Het maakt spannend materiaal in de periferie van de nationale letterkundes relevant voor maatschappelijke discussies rondom bijvoorbeeld dekolonisering. Het biedt een “new coherence” voor een literatuurgeschiedenis van Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur die in de respectievelijke nationale literatuurgeschiedenissen telkens tussen wal en schip is gevallen. En het kan om te beginnen een veelzeggende uitbreiding vormen voor de bloemlezing *Heerengracht, Zuid-Afrika. Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika*.¹⁶

Bronnelys

- Anderson, Benedict.** 1983. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Beekman, E.M.** 1996. *Troubled pleasures, Dutch colonial literature from the East Indies, 1600–195*. Oxford: Clarendon Press.
- Bel, J.** 2015. *Bloed en rozen. Nederlandse literatuur 1900–1945*. Amsterdam: Prometheus.
- Besselaar, Gerrit.** 1914. *Zuid-Afrika in de letterkunde*. Kaapstad: J. Dusseau.
- Boëseken, A.J.** (red.). 1966–1973. *Memoriën en instructiën 1657–1699. Afgeskryf, toegelig en persklaar gemaak*. Deel I. Kaapstad: Die Staatsdrukker.
- Bosman, Frederik.** 1928. *Drama en toneel in Suid-Afrika*. Amsterdam: J.H. de Bussy.
- Chapman, Michael.** 2002. *New Century of South African Poetry*. Johannesburg: Ad Donker Publishers.
- Chapman, Michael.** 2011. Guides to... Histories of... Who Delineates the Field? On Reading “The Columbia Guide to South African Literature”.... *English in Africa*, 38(3): 131-140.
- Conradie, Elisabeth.** 1934. *Hollandse skrywers uit Suid-Afrika*. Deel I. 1652–1875. Pretoria/Kaapstad: J.H. de Bussy/HAUM v/h J. Dusseau.
- Deumert, Ana.** 2004. *Language Standardization and Language Change. The Dynamics of Cape Dutch*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Du Toit, P.S.** 1970. *Onderwys in Kaapland 1652 – 1980. ’n Historiese Oorsig*. Pretoria: Van Schaik.
- Elphick, Richard en Hermann Giliomee.** 1992. *The Shaping of South African Society, 1652–1840*. Cape Town: Maskew Miller Longman.
- Even-Zohar, Itamar.** 1979. Polysystem theory. *Poetics Today*, 1(1-2): 287-310.
- Even-Zohar, Itamar.** 1990. The “Literary System”. *Poetics Today*, 11(1): 27-44.
- Francken, Eep en Praamstra, Olf.** 2008a. Een vierde kwartier in de Nederlandse koloniale en postkoloniale literatuur. *De Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika. Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 124: 141-158.
- Francken, Eep en Praamstra, Olf.** (red.). 2008b. *Heerengracht, Zuid-Afrika. Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Francken, Eep en Praamstra, Olf.** 2009. Wat wij wel en wat wij niet zeggen. Over de geschiedschrijving van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 125: 450-451.
- Francken, Eep en Praamstra, Olf.** 2012. De wederopstanding van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur? Over de ‘canonisering’ van minderheids-literaturen. *Literator*, 33(2): 1-7.
- Francken, Eep en Praamstra, Olf.** 2018. De tweede schrijver van de Zuid-

- Afrikaanse literatuur? *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, 25(2): 8-22.
- Hodgen, Margaret.** 1964. *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Huigen, Siegfried.** 1996. *De weg naar Monomotapa. Nederlandse representaties van geografische, historische en sociale werkelijkheden in Zuid-Afrika*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Huigen, Siegfried.** 2006. Nederlandstalige Suid-Afrikaanse letterkunde, 1652 tot 1925. In: Van Coller, Hennie. (red.). *Perspektief & Profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeschiedenis*. Deel drie. Pretoria: Van Schaik. 3-42.
- Huigen, Siegfried.** 2009. Kwesties van literariteit en (dis)continuïteit in Nederlandstalige Zuid-Afrikaanse literatuur. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 125: 253-263.
- Jonckbloet, Willem.** 1855-1888. *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. 6 delen. Groningen: Wolters.
- Kalff, Gerrit.** 1906–1912. *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Groningen: Wolters.
- Kannemeyer, John.** 1984. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. Deel 1. Pretoria/Kaapstad: Academia.
- Kannemeyer, John.** 2005. *Die Afrikaanse literatuur. 1652–2004*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Knuvelder, G.** 1979. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. 4 delen. 's-Hertogenbosch: Malmberg.
- Komrij, Gerrit.** 1999. *De Afrikaanse poëzie in duizend en enige gedichten*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Koch, Jerzy.** 2015. *A history of South African literature: Afrikaans literature. Part one: from the 17th to the 19th century*. Vert. Dominika Ferens. Pretoria: Van Schaik.
- Maas, Tycho.** 2017. Authorship of a Letter about the Khoi in the National Library. *The Bulletin of the National Library of South Africa*, 71(2): 7-10.
- Maas, Tycho.** 2020. Shifting Frameworks for Understanding Otherness. The Cape Khoi in pre-1652 European Travelogues, an Early Modern Latin Letter, and the South African Novel *Eilande*. PhD Proefschrift. Universiteit van Amsterdam.
- Maas, Tycho.** 2021. The Classics at World's End. A VOC Secretary Reframes the Cape Khoi. *Journal of Latin Cosmopolitanism and European Literatures*, 5: 53-71.
- Maylam, Paul.** 2001. *South Africa's Racial Past. The History and Historiography of Racism, Segregation, and Apartheid*. London: Ashgate.
- McCall Theal, George.** 2010 (1909). *History and Ethnography South of the Zambesi 1505–1795. Volume 2: Foundation of the Cape Colony by the Dutch*. New York: Cambridge University Press.

- Nieuwenhuys, Rob.** 1978 (1972). *Oost-Indische Spiegel, wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven, vanaf de eerste jaren der compagnie tot op heden*. Amsterdam: Querido.
- Pajmans, Marringje.** 2018. 'Ook in de zeventiende eeuw werd het debat over kolonialisme gesmoord.' <https://overdemuur.org/>. (Geraadpleegd: 27 september 2021).
- Rutgers, Wim.** 1996. *Beneden en boven de wind, literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba*. Amsterdam: Bezige Bij.
- Schenkeveld-Van der Dussen, Marietje.** 1994. *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Schoeman, Karel.** 2006. *Kinders van die kompanjie*. Pretoria: Protea.
- Schoeman, Karel.** 2008. *Patrisiërs & prinse. Die Europese samelewing en die stigting van 'n kolonie aan die Kaap*. Pretoria: Protea.
- Schoeman, Karel.** 2011. *Burgers & amptenare. Die vroeë ontwikkeling van die kolonie aan die Kaap, 1662 – 1679*. Pretoria: Protea.
- Te Winkel, Johannus.** 1922–1927. *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*. Haarlem: F. Bohn.
- Van Coller, Hennie.** 2005. Woord vooraf. *Perspektief & Profiel. 'n Afrikaanse literatuur-geschiedenis*. Deel drie. Pretoria: Van Schaik.
- Van Coller, Hennie.** 2012. The beginnings of Afrikaans literature. In: Attwell, David en Attridge, Derek (reds.). *The Cambridge History of South African Literature*. New York: Cambridge University Press. 262-285.
- Van Coller, Hennie en Odendaal, Bernard.** 2005. Die verhouding tussen die Afrikaanse en Nederlandse literêre sisteme. *Stilet. Tydskrif van die Afrikaanse letterkundevereniging*, 17(3): 1-17.
- Van Kempen, Michiel.** 2003. *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. 2 delen. Breda: De Geus.
- Van Zyl, Wium.** 1995. De bijdragen van Nederlandstaligen tot de Afrikaanse letterkunde. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 111: 44-53.
- Wekker, Gloria.** 2016. *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham/ Londen: Duke University Press.

Noten

1. Historicus Paul Maylam (2001, inleiding) plaatst deze koppeling tussen Hollandse literatuur en Afrikaner groepsidentiteit al vóór het verlies van de Anglo-Boereoorlogen (1880–1881 en 1899–1902) omdat de Afrikaner geschiedenis aan de Kaap nu eenmaal verder terug reikt dan die van de Engelsen, die de kolonie pas in 1806 definitief in handen kregen.
2. Mijn opsomming is niet uitputtend. Van Zyl (1995: 45-53) schrijft bijvoorbeeld over

- “Nederlandstaligen [die] een zeer wezenlijke bijdrage hebben geleverd bij het ontwikkelen van de Afrikaanse letterkunde”. Hij steunt op taal wanneer hij de Afrikaanse letterkunde laat aanvangen met de “eerste bewuste pogingen om in het Afrikaans te schrijven”. Een gesprek in een reisbeschrijving uit 1830 heeft overigens de eer. Van Coller (2005: vii-ix) gaat uit van “literêre velde *binne die Suid(er)-Afrikaanse literatuur*” [Cursivering van mij.] Hij voorziet het begin van “die ontluikende Afrikaanse literatuursysteem in die neëntiende eeu” en beschrijft een letterkunde die qua stofvinding meer lokaal, maar qua formele aspecten (infrastructuur, vorm) sterk op de Nederlandse leunde; zie ook Van Coller en Odendaal (2005).
3. Huigen (1996: 14) legde het begin in 1596, bij het *Itinerario* van Jan Huygen van Linschoten dat na diens reis in 1596 in Amsterdam verscheen. Volgens Huigen is het “de oudste Nederlandse publicatie waarin aan zuidelijk Afrika – niet specifiek Zuid-Afrika – aandacht wordt gegeven”. Die aandacht was volgens Huigen (1996: 14-15) terloops, want “Jan Huygen heeft het thuisfront vooral willen informeren over hoe de schatten van de Oost bereikt konden worden”. Hij bespreekt deze periode van terloopse aandacht niet inhoudelijk, en begint in 1652, wanneer hij een “kwalitatieve en kwantitatieve sprong” ziet in de Nederlandse aandacht voor Zuid-Afrikaanse aangelegenheden.
 4. Vergelijk de ingekorte uitgave van zijn tweedelige handboek (Kannemeyer, 2005), waarin de Nederlandse koloniale letterkunde niet als zodanig is opgenomen.
 5. Zonder het belang van de jaartallen 1652, 1875, en 1925 te onderschatten, is het dan ook belangrijk om in ogenschouw te houden dat er mondjasmaat Nederlandse literatuur van de Kaap vóór 1652 bestaat (Huigen, 1996, Maas, 2020) en dat het Nederlands al eerder kenterde dan 1875 en 1925 (Du Toit, 1970: 77). Een wet van 1865 bevoordeelde Engels onderwijs ten koste van Hollands onderwijs bij de verdeling van staatsgelden, in 1867 keurde een docent aan het Graaff-Reinetkollege zelfs al het praten van Nederlands in informele omgang af, en in 1868 klaagde tijdschrift *De Zuid-Afrikaan* in een hoofdartikel erover dat de hoofdexaminateuren zo waren gekozen, dat er geen Hollandse vertegenwoordiging mogelijk was.
 6. Zie voor Zuid-Afrika Besselaar (1914), Conradie (1934), en Bosman (1928), over het toneel als genre in Zuid-Afrika tussen 1625 en 1855.
 7. In de Nederlandse literatuurgeschiedenis is niet systematisch aandacht voor Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur. Jonckbloet (1855 en 1888), Kalf (1906–1912), Te Winkel (1922–1927), en Knuvelde (1979) behandelen geen literatuur van de overzeese gebiedsdelen. Schenkeveld-Van der Dussen (1994) noemt Elisabeth Eybers, in 1991 de eerste niet-Nederlandse laureaat van de PC. Hooftprijs, en in de meest recente literatuurgeschiedenis stelt Bel (2015: 820) dat koloniale letterkunde gedurende het interbellum een publiek vond in Nederland en België. Ze kijkt kort naar de Congo, Nederlands-Indië, Suriname, en de Antillen, maar Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur blijft ongenoemd. De Zuid-Afrikaanse nationale literatuurgeschiedschrijving van na 1994 heeft aandacht voor voordien gemarginaliseerde groepen in de samenleving en bevraagt de gewoonte om de nationale literatuurgeschiedenis naar een absoluut startpunt terug te leiden. *New Century of South African Poetry* (Chapman, 2002) opent bijvoorbeeld met inheemse orale literatuur,

en Van Coller (2012: 264) bepleit in *The Cambridge History of South African Literature* dat het begin van de Afrikaanse taal en literatuur niet tot een startpunt gereduceerd kan (moet) worden, omdat: “The origins and development of Afrikaans literature need to be understood in relation to the development of the language”.

8. Francken en Praamstra (2008a: 141-151) is verbatim opgenomen in de inleiding bij Francken en Praamstra (2008b).
9. Ook een talig en daarmee verbonden identiteitsvormend kader loopt een positivistisch risico. Dat is niet per definitie storend. Deumert (2004) toont aan dat de taalverandering van Nederlands naar Afrikaans een schuivend continuüm is zonder eenduidig beginpunt of eindpunt. Ook volgens Van Zyl (1995: 45) zijn “[b]ewuste pogingen om in het Afrikaans te schrijven” soms moeilijk falsificeerbaar, en de aanduiding van Huigen (2009) voor de periode 1625–1925 als *Nederlandstalige Zuid-Afrikaanse literatuur* zal weinigen naar het historisch taalkundeboek doen grijpen om de taalkundig geaccepteerde aanduiding Vroegnieuwlands te onderbouwen. De codificatie van een standaardvorm Afrikaans in de 19e en 20e eeuw is immers de neerslag van een ontwikkeling die al in de 17e eeuw is ingezet, hoewel “harde” jaartallen zoals 1875 en 1925 interpretatieve waarde kunnen hebben, bijvoorbeeld voor individuele teksten.
10. Vernieuwing en verandering van een literair systeem komt in de meerderheid van de gevallen niet vanuit het centrum maar vanuit de periferie, dat daartoe immers de ruimte biedt (Even-Zohar, 1979, Even-Zohar, 1990, 2000, handelen specifiek over het literaire systeem).
11. Pajmans (2018) constateert terecht dat er in de Nederlandse academie een disciplinaire scheiding bestaat tussen Vroegmoderne letterkunde, die 17e-eeuwse teksten interpreteert in hun historische context, en Postkoloniale studies, die gespecialiseerd zijn in de analyse van kritiek op kolonialisme, maar die zich veelal richten op teksten van tijdens of na de dekolonisering. Zie ook Wekker (2018).
12. Een waardering van Wagenaer als tweede schrijver van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur is alleen al ongelukkig omdat die (op de letter gelezen) schrijfsels anders dan die opgetekend door de eerste twee kommandanten uitsluit (zoals bijvoorbeeld esthetisch plezierige egodocumenten).
13. Geciteerd uit McCall Theal (1909: 144). Francken en Praamstra (2018) citeren de editie van Boëseken (1966), die niet ingaat op het datumspeel in de eerste twee regels van het gedicht.
14. Zie Maas (2020: 98-100).
15. Zie bijvoorbeeld Hodgen (1964). Dit beeld is terug te voeren op de middeleeuwse OT-wereldkaarten, die de wereld concentrisch rondom Jerusalem afbeelden.
16. Ik dank de collega’s toetsers voor hun bemoedigende opmerkingen op een eerder stadium van dit artikel, en de proeflezer voor een oog voor detail.

Die posisie van afstammeling van die Franse Hugenote in die opkoms van die Afrikaanse literêre sisteem (1902–1978)

Burgert Senekal

The position of descendants of the French Huguenots in the rise of the Afrikaans literary system (1902–1978)

The French Huguenots played a major role in the development of South Africa and in the development of the Afrikaans language and literature. In this study, the contribution of the Huguenot's descendants to the development of the Afrikaans literary system in the first eight decades of the 20th century is examined. For this, a dynamic network representation of this system is used, as compiled after referencing bibliographies of Afrikaans drama, prose and poetry. It shows which persons with Huguenot surnames were the most active role players in this system during this period and which families contributed the most role players. With the help of network representations, descendants of the Huguenots' positions in the Afrikaans literary system are also discussed in the context of decades, and it is indicated that descendants of the Huguenots played key roles in the Afrikaans literary system, especially in the first half of the twentieth century.

1. Inleiding

Die Franse Hugenote het 'n merkbare invloed op die ontwikkeling van Suid-Afrika gehad en hul bydrae is reeds in 'n verskeidenheid publikasies verreken (sien Botha, 1921, Ploeger, 1973, 1988, Franken, 1978, Bryer en Theron, 1987, Coertzen, 1988, Kearney, 2010, Van Aardt en Ridge, 2019). Een van die tasbare bydraes van die Hugenote was tot die genepoel (J.A. Heese, 1971, H.F. Heese, 1979, Cilliers, 2016, Brits, 2019, Van Aardt en Ridge, 2019), wat onder andere gemerk word in die voorkoms van Franse vanne in Suid-Afrika.

In die huidige studie word ondersoek ingestel na die voorkoms van die Franse Hugenote se vanne in die opkoms van die Afrikaanse literêre sisteem, vanaf 1902 tot 1978. Die bibliografieë wat deur Senekal en Van Aswegen (1980, 1981) en Senekal en Engelbrecht (1984) saamgestel is, word vergelyk met die lys Hugenoot-vanne volgens die Hugenoot Gemeenskap van Suid-Afrika (s.a.) en daar word deur middel van 'n dinamiese, tydsgebonde netwerk-ontleding aangedui dat 'n groot hoeveelheid afstammeling van die Franse Hugenote sentrale posisies in die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem beklee.

Die artikel is soos volg gestruktureer: Eerstens word 'n kort oorsig oor die geskiedenis van die Hugenote verskaf ten einde die studie te kontekstualiseer. Hierna word die metodes wat in die huidige studie gebruik word, bespreek en,

meer spesifiek, dinamiese netwerkontledings. Ná die bespreking van metodes volg 'n kwantitatiewe oorsig oor rolspelers met Hugenoot-vanne se bydraes tot die Afrikaanse literêre sisteem, waarna hierdie rolspelers se posisies binne die literêre sisteem grafies voorgestel en in dekadeverband bespreek word. Die artikel word met slotopmerkings afgesluit.

2. Agtergrond

Die Edik van Nantes van 1598 het beperkte regte vir die Franse Hugenote gewaarborg, maar Lodewyk XIV het 'n groot deel van sy bewind daaraan gewy om daardie voorregte te verminder en hy het uiteindelik die bevel om dit heeltemal te herroep op 15 Oktober 1685 uitgevaardig (Wijsenbeek, 2007: 80, Stanwood, 2013: 1322, Van Aardt en Ridge, 2019: 45). Na raming het etlike honderdduisende Hugenote uit Frankryk gevlug en hulle in Nederland, Pruisie, Engeland, Ierland en Switserland gevestig, asook in Amerika en aan die Kaap. Die aanvanklike oogmerk was om Hugenoot-“kolonies” buite Frankryk te stig waar hul taal en kultuur bewaar sou word totdat hulle na Frankryk kon terugkeer (Stanwood, 2013: 1324). Stanwood (2013: 1326) skryf dat die kolonies in Europa vinnig geblyk het nie volhoubaar te wees nie:

In almost every case, the colonies were not really separate; they were artificial communities in the middle of someone else's country. In order to really fit in, the refugees would need to assimilate, to surrender some of their Frenchness – an outcome that alarmed those Huguenot leaders who imagined that colonies would help to preserve the church in exile.

Een antwoord om die Hugenote se kultuur te bewaar was om kolonies buite Europa te vestig, waarvan die Kaap een was (Ploeger, 1988, Van Aardt en Ridge, 2019). Ander kolonies is in Noord-Amerika, Ierland, Engeland, Skotland, Wallis, Duitsland, Skandinawië en Nederland gestig. Die Europese bevolking aan die Kaap was nagenoeg 600 mense toe 170 Hugenote tussen 1688 en 1689 daar aangeland het, iets wat 'n beduidende impak op die Europese bevolking aan die Kaap gehad het (Ploeger, 1973: 42, Cilliers, 2016: 7, Van Aardt en Ridge, 2019: 247).

Die Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) het verblyfreg aan die Hugenote toegeken op voorwaarde dat hulle as boere sou werk (Cilliers, 2016: 8), en hulle het grond, implemente, graansaad en beeste ontvang (Wijsenbeek, 2007: 87). Saam met graan en tabak was wyn die Kaap se grootste bron van inkomste teen die laat-1690's (Stanwood, 2013: 1335) en die Hugenote het veral 'n invloed op die wynbedryf gehad (Fourie en Fintel, 2011, Van Aardt en Ridge, 2019: 165).

Die meeste Hugenote het hulself rondom Drakenstein gevestig, maar in

1700 is besluit om die immigrasie van Hugenote te staak, omdat die voordele vir Hugenote tot konflik met ander inwoners aan die Kaap gelei het (Wijsenbeek, 2007: 88). 'n Aantal Hugenote is egter steeds ná 1700 aan die Kaap gevestig (Wijsenbeek, 2007: 89) en ongeveer 240 Hugenote het hulle tussen 1670 en 1730 in die Kaap gevestig (Fourie en Fintel, 2011: 338).

Selfs aan die Kaap kon die Hugenote nie 'n onafhanklike kolonie stig nie. Die VOC het Nederlandse boere tussen Hugenote geplaas om te verhoed dat hulle hul eie staat vestig (Wijsenbeek, 2007: 88, Liebenberg, 2018: 229). Toe die Hugenote in 1692 vir hul eie landdros vra, het Simon van der Stel geweier en hulle gewaarsku om nie weer enige eise om onafhanklikheid te stel nie (Stanwood, 2013: 1342). Frans is in 1706 as kerktal verbied (Liebenberg, 2018: 232). Die Franse taal het binne twee generasies aan die Kaap uitgesterf (Fourie en Fintel, 2011: 338) en binne drie generasies is Hugenote oor die wêreld heen geassimileer (Wijsenbeek, 2007: 102).

Die Hugenote het 'n beduidende bydrae tot die ontwikkeling van Suid-Afrika gelewer ten opsigte van die ekonomie asook die genepoel. In 1902 is bereken dat die genetiese samestelling van die as wit beskoude Afrikaner 50.4% Nederlands, 27% Duits en 17.25% Frans was (Heese, 1979: 27). Heese (1971) het bereken dat die genetiese samestelling van die Afrikaner teen 1867 34.8% Nederlands was, 33.7% Duits, 13.2% Frans, 6.9% nie-Europees, en 5.2% Brits. Meer onlangs is bereken dat die Afrikaner se genetiese samestelling meestal Nederlands is (34%–37%), gevolg deur Duits (27%–34%) en Frans (13%–26%) (sien Brits, 2019)¹.

Wat die ontstaan van die Afrikaanse taal en literatuur betref, het die Hugenote se nasate ook 'n beduidende rol gespeel (Van Aardt en Ridge, 2019: 185). Op 23 Junie 1686 arriveer François en Guillaume du Toit, stamvaders van die Du Toit-familie, op die skip *Vrijheijt* (Van Aardt en Ridge, 2019: 114, Anoniem, s.a.), waarvan vier nasate stigterslede van die Genootskap van Regte Afrikaners (GRA) sou word. Gédéon Malherbe arriveer op 13 April 1688 op die skip *Vóorschoten* (Anoniem, s.a.), en word die stamvader van die Malherbes, wat latere taalstryders soos P.J. Malherbe, stigterslid van die GRA, en sy seun, die skrywer en taalstryder D.F. Malherbe, sou insluit. Trouens, van die agt stigterslede van die GRA (Gideon Jozua Malherbe, Casparus Petrus Hoogenhout, Daniel Francois du Toit, S.J. du Toit, Daniël Francois du Toit, Petrus Jacobus Malherbe, August Ahrbeck en Stefanus G. du Toit (Nienaber en Nienaber, 1941: 78, Steyn, 2014: 22) het slegs twee, naamlik Hoogenhout en Ahrbeck, nie vanne wat van Hugenoot-herkoms is nie. Nienaber en Nienaber (1941: 78) noem hierdie ses stigterslede “Hugenoteseuns ... wat beginsels bo rus van liggaam en onrus van siel gestel het”. Alhoewel Steyn (2014) nie die Hugenote pertinent noem nie, bestaan 'n verdere indirekte verbintenis tussen sleutelfigure in die ontwikkeling

van Afrikaans en die Hugenote deur onderriginstellings wat na hulle genoem is: die GRA het die Gedenkskool der Hugenoten of Gedenkskool fan di Hugenote (later die Hugenote-gedenkskool) opgerig (Van Aardt en Ridge, 2019: 234), waar A.G. Visser, D.F. Malherbe en Totius skoolgegaan het. D.F. Malherbe het later honneursklasse in Duits en Nederlands aan die Hugenote Universiteitskollege op Wellington waargeneem (Steyn, 2014: 24, 43 en 93).

In die volgende afdeling word bespreek hoe die bydrae van die Hugenote tot die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem in die huidige studie ondersoek is.

3. Metodes

3.1 *Maatstawwe*

Die uitgangspunt vir die huidige studie is die sisteemteorie, waarvolgens skrywers se prestige 'n funksie is van verhoudinge binne die literêre sisteem en nie slegs afhanklik is van die intrinsieke kenmerke van die literêre teks nie. Verboord (2003: 265) gebruik die volgende maatstawwe om skrywers se prestige te meet: die getal literêre pryse wat 'n skrywer ontvang het; die getal akademiese studies wat oor die skrywer gepubliseer is; die getal woorde wat in literêre ensiklopedieë oor die skrywer geskryf is en die literêre status van die uitgewer. Hierby moet 'n mens resensies voeg, want soos Senekal (1985: 21, 1987: 177) en Van Rees en Vermunt (1996: 318) aanvoer, sal skrywers van literêre fiksie wat nie die aandag van beoordelaars trek nie, waarskynlik nie 'n literêre status behaal nie en hulle werk loop die gevaar om binne 'n kort tydjie in die vergetelheid te verdwyn.

Alhoewel Verboord se maatstawwe 'n sinvolle wegspringplek verskaf, kan dit verfynd word. Is die getal literêre pryse wat 'n skrywer ontvang nie minder belangrik as die status van daardie pryse nie? Die Hertzogprys staan byvoorbeeld bekend as die prys wat die meeste prestige in Afrikaanse literêre kringe dra (Senekal, 2013a: 365) en dit sal moeilik wees om te argumenteer dat twee toekennings van die Scheepersprys vir Jeugliteratuur meer prestige dra as een toekening van die Hertzogprys. Dieselfde geld vir watter letterkundiges aandag aan 'n outeur se publikasies skenk, omdat die status van die beoordelaar self 'n rol speel in die status wat 'n outeur verwerf (Verboord, Janssen en Van Rees, 2006: 287). Wat die literêre status van die uitgewery aanbetref, is die verhouding tussen skrywer en uitgewery boonop wederkerig: skrywers beïnvloed die status van die uitgewery soos die status van die uitgewery die status van die skrywers op hul publikasielys beïnvloed (Verboord, 2003: 271). Hierdie wederkerige verhouding is boonop dinamies en verander met die verloop van tyd. Dit is met

ander woorde sinvol om getalle te tel, maar beter om ook die status van die ander entiteite in die literêre sisteem in berekening te bring. Ek volg egter Verboord (2003) se voorbeeld deur skrywers, uitgewerye, literêre pryse, akademiese studies (en hul outeurs) en literatuurgeskiedenis (en hul outeurs en uitgewers) in berekening te bring, met resensies en hul outeurs bygevoeg. Aangesien die fokus in die huidige studie op die nasate van Franse Hugenote is, word die prestige van ander persone, uitgewerye en tydskrifte nie in die huidige studie bespreek nie, alhoewel hulle deel uitmaak van die datastel.

Die Afrikaanse literêre sisteem is reeds in 'n verskeidenheid studies as 'n netwerk bestudeer (sien Senekal, 2012, 2013a, 2014a, 2014b, 2015b, 2015a, 2017, 2020). Die grootste tekortkoming van hierdie studies is egter dat die sisteem in elkeen as 'n statiese sisteem benader is, terwyl die literêre sisteem in werklikheid dinamies is en met die verloop van tyd verander. Liao, Mariani, Medo, Zhang en Zhou (2017: 25) voer aan: “the temporal ordering of interactions is a key element that cannot be neglected when analyzing an evolving network”. Omdat interaksies oor tyd ook so belangrik is en omdat dit in die huidige studie gaan om die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem, word die tydsaspek van die netwerk ook hieronder in ag geneem.

In die netwerkteorie word die direkte skakels van 'n nodus met behulp van graadsentraliteit bepaal (Senekal, 2012: 624, 2013a: 371, 2013b: 678), maar meer komplekse maatstawwe soos Eigenvektor-sentraliteit (Bonacich, 1987) en PageRank-sentraliteit (Brin en Page, 1998), wat albei die status van 'n nodus se bure in ag neem (Liao et al., 2017: 39), bestaan ook. PageRank-sentraliteit is deur die stigters van Google ontwikkel om soekresultate te rangeer en word in verskeie ander velde, insluitend in kultuurnetwerke (Fraiberger, Sinatra, Resch, Riedl en Barabási, 2018, Senekal, 2020), as 'n sinvolle rangeringsmaatstaf aangetoon. PageRank-sentraliteit lig belangrike nodusse uit wat direkte skakels met ander belangrike nodusse het. Aangesien PageRank-sentraliteit ook die status van 'n nodus se bure in ag neem, word dit hieronder gebruik om die belangrikste nodusse uit te lig.

In die volgende onderafdeling word bespreek hoe die data vir die huidige studie saamgestel is.

3.2 Data

Die bibliografieë van die Afrikaanse prosa, drama en poësie, soos saamgestel deur Senekal en mede-outeurs (Senekal en Van Aswegen, 1980, 1981, Senekal en Engelbrecht, 1984), is vir die huidige studie gebruik. Hierdie bibliografieë bevat 'n omvattende opgawe van wat tussen 1900 en 1978² in die Afrikaanse literatuur

verskyn het, sowel as wat oor die Afrikaanse literatuur verskyn het (resensies, studies, verhandelings en proefskrifte sowel as literatuurgeskiedenis). Die outeurs (Senekal en Van Aswegen, 1980: 5, 1981: 5, Senekal en Engelbrecht, 1984: 5) beweer: “Feitlik alle literatuur oor die Afrikaanse [drama/digkuns/prosa] is geëkserpeer.”

Bogenoemde bronne is ingeskandeer, omgeskakel in ’n gestruktureerde datastel en gekontroleer vir foute en die konsekwente spelling van name. Uitgewerye is ook tot die datastel bygevoeg omdat hulle nie by die oorspronklike publikasies ingesluit was nie, maar belangrike rolspelers in die Afrikaanse literêre sisteem is (Senekal, 2014b: 125, 2015a: 58). Hierby is die toekenning van agt pryse, naamlik die Hertzogprys, die Eugène Maraisprys, die Scheepersprys vir Jeugliteratuur, die SAUK-prys, die Erepenging vir die Afrikaanse Taal en Letterkunde, die Stalsprys, die Gustav Preller-prys vir Literatuurwetenskap en die Tienie Halloway Medalje vir Kinderliteratuur bygevoeg (Senekal, 2014b: 125).

Vir die huidige studie word die hele tydperk (1902–1978) in berekening gebring, omdat dit ’n belangrike tydperk in die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem was. Van die mylpale in die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem word in hierdie tydperk aangetref, byvoorbeeld die stigting van uitgewerye soos Tafelberg (1951) en Human & Rousseau (1959), die betrokkenheid van groot name in die Afrikaanse letterkunde soos C.J. Langenhoven, N.P. van Wyk Louw, D.J. Opperman, Ingrid Jonker en André P. Brink, die stigting van literêre tydskrifte soos *Standpunte* (1945), *Tydskrif vir Letterkunde* (1950) en *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* (1961), die stigting van koerante soos *Die Volksblad* (1915) en *Die Burger* (1915), die stigting van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns (1909), asook die oprigting van Afrikaanse universiteite en die erkenning van Afrikaans as amptelike taal (1925). Die belangrikheid van hierdie tydperk word in detail in Steyn (2014) bespreek. In bykans tagtig jaar is die Afrikaanse literêre sisteem gevestig.

In die volgende onderafdeling word bespreek hoe die data as ’n netwerk saamgestel is.

3.3 *Netwerkvoorstelling*

Die netwerk is soos volg saamgestel: ’n Skakel tussen skrywers en die uitgewerye waar hulle werk verskyn het, word aangedui. Skakels word ook aangedui tussen kritici of letterkundiges en die skrywers oor wie hulle gepubliseer het. Skakels tussen kritici of letterkundiges en die publikasies waar hul studies of resensies verskyn het, byvoorbeeld *Die Huisgenoot*, of in die geval van ’n literatuurgeskiedenis, die uitgewery, word voorts aangedui. Skakels tussen

skrywers en die pryse wat hulle ontvang het, word verder aangedui. Dit beteken dat skrywers, uitgewerye, pryse, publikasies en kritici, asook letterkundiges almal direk geskakel is. Omdat hier vyf soorte nodusse teenwoordig is, kan die netwerk as veelledig (bestaande uit verskeie soorte nodusse) beskryf word. Die term 'skrywer' beteken in die huidige studie 'n outeur van 'n literêre werk; 'kritikus' verwys na die outeur van 'n resensie en 'letterkundige' beteken die outeur van 'n studie of literatuurgeskiedenis. In baie gevalle kom name op al drie lyste voor en in sulke gevalle word individue in elkeen van hul rolle hieronder in berekening gebring, maar in die netwerk is individue slegs in die rol van mense aangedui en daarom sal byvoorbeeld André P. Brink, wat in al drie rolle funksioneer, slegs as een nodus in die netwerk aangedui word.

Skakels is sonder rigting aangedui, omdat status wederkerig is: 'n skrywer dra byvoorbeeld prestige by tot 'n uitgewery, net soos wat die uitgewery ook prestige aan die skrywer verleen.

Die gewig van skakels is aangedui, omdat dit betekenisvol is wanneer meer skakels tussen nodusse bestaan (Liao et al., 2017: 25). Wanneer 'n skrywer byvoorbeeld nie slegs een werk by 'n uitgewery uitgee nie maar vyf, of wanneer 'n letterkundige nie slegs een studie oor 'n skrywer publiseer nie maar 'n paar, dra hierdie gegewe belangrike inligting tot die netwerk by.

Die tyd wanneer 'n skakel plaasgevind het, byvoorbeeld wanneer 'n skrywer 'n digbundel gepubliseer het, is ook in die data opgeteken. Die vraag is dan hoe lank die tydsduur van daardie skakel is, want soos Liao et al. (2017: 26) skryf, is die probleem om 'n geskikte tydsduur vir tydsgebonde data te kies, 'n nie-triviale maar data-afhanklike probleem. In die letterkunde is daar 'n duidelike begin van 'n skakel, byvoorbeeld skrywer X publiseer werk by uitgewery Y, maar daar is nie 'n herkenbare eindpunt van hierdie verhouding nie: die feit dat 'n boek gepubliseer is, bly geldig, al is daardie boek later uit druk, al word die uitgewery se deure gesluit en al sterf die skrywer. Omdat die geheue van die netwerk ook 'n belangrike rol in sy struktuur speel (Liao et al., 2017: 27), is besluit om nie 'n einde aan 'n skakel toe te ken nie, maar slegs 'n begin. Die begin is dan wanneer 'n publikasie verskyn het of wanneer 'n prys toegeken is. In die netwerkvoorstellings word die netwerk derhalwe ook só saamgestel dat die geskiedenis telkens in berekening gebring word.

Die netwerk is gevisualiseer met behulp van Gephi (Bastian, Heymann en Jacomy, 2009), 'n rekenaarprogram wat dit moontlik maak om gestruktureerde data as 'n netwerk sowel as 'n dinamiese netwerk voor te stel. Vir die visualisasie is gebruik gemaak van die uitleg-algoritme van Fruchterman en Reingold (1991), omdat hierdie algoritme die belangrikste nodusse binne die sentrum van die netwerk posisioneer (Senekal, 2014b: 122-123).

In die volgende onderafdeling word die klassifikasie van vanne bespreek.

3.4 *Die klassifikasie van vanne*

Aangesien vanne tussen generasies oorgedra word, kan vanne gebruik word om 'n verband met vorige geslagte en selfs etnisiteit aan te dui (Ambekar, Ward, Mohammed, Male en Skiena, 2009, Treeratpituk en Giles, 2012, Harris, 2015, Humphreys, Nowak en Zhou, 2016, Lee, Kim, Ko, Choi, Choi en Kang, 2017). Hierdie metode is nie onfeilbaar nie, omdat vanne nie gewoonlik deur vroulike nasate oorgedra word nie. In die geval van die Hugenote skryf Van Aardt en Ridge (2019: 248) dat die Hugenoot Anne Prévost byvoorbeeld met Schalk Willem van der Merwe getrou het en só die stammoeder van die Van der Merwe-familie geword het, alhoewel hierdie feit nie in vanne gereflekteer sal word nie. Boonop kan vroue vanne aanneem alhoewel hulle nie 'n genetiese verband met daardie voorsate het nie. In breë trekke kan vanne egter gebruik word om 'n genetiese verwantskap aan te dui.

Lee et al. (2017: 2 081) argumenteer dat drie faktore in ag geneem moet word by die bepaling van die etniese oorsprong van 'n van. Eerstens is daar die taal van die land: John Smith is byvoorbeeld 'n maklik herkenbare Engelse naam en van wat waarskynlik in 'n Engelssprekende land sal voorkom. Tweedens is daar die ligging van die land: vanne in Oostenryk en Duitsland sal byvoorbeeld aansienlik oorvleuel omdat hierdie lande aangrensend is en 'n dominante taal deel. Derdens is daar die geskiedenis van die land: die Spaanse oorheersing van Mexiko vanaf die 16de tot die 19de eeu het byvoorbeeld daartoe gelei dat Mexikaanse name en vanne 'n sterk Spaanse invloed het.

Nasionaliteit is baie moeiliker om in 'n Suid-Afrikaanse konteks met behulp van vanne te bepaal as wat etniese oorsprong is. Byna die hele Afrika, Australië en Noord- en Suid-Amerika het 'n geskiedenis van kolonialisering, en dit is byvoorbeeld onmoontlik om te sê of John Smith 'n Brit, Amerikaner, Australiër, Nieu-Seelander of Suid-Afrikaner is. Wat hierdie voorbeeld egter aandui, is dat die oorsprong van die naam ('n Engelssprekende land) inherent is aan die naam: al hierdie voorbeelde dui op voormalige Britse kolonies. Met ander woorde, hoewel die nasionaliteit van 'n naam in 'n Suid-Afrikaanse konteks problematies is, is die etniese oorsprong daarvan makliker om te bepaal.

'n Lys van vanne wat afkomstig is van die Franse Hugenote en steeds in Suid-Afrika gebruik word, sowel as alternatiewe spelvorme, word in stand gehou deur die Hugenoot Gemeenskap van Suid-Afrika (s.a.). Hul lys bestaan uit 54 vanne, maar saam met spellingvariasies bestaan die lys uit 119 vanne. Aangesien Le Roux by hul lys ingesluit is, is Leroux (sonder die spasie) bygevoeg, wat beteken dat die lys nou uit 120 vanne bestaan. Hul lys vanne is vergelyk met die vanne van mense wat, volgens Senekal en mede-outeurs, vanaf 1902 tot 1978 by die Afrikaanse literêre sisteem betrokke was (Senekal en Van Aswegen, 1980, 1981, en Senekal

en Engelbrecht, 1984). Die twee lyste is met ander woorde saam gebruik om aan te dui of die van dui op 'n persoon van Hugenoot-oorsprong al dan nie.

In die volgende afdeling word die resultate van die huidige studie bespreek.

4. Resultate en bespreking

4.1 'n Oorsig oor die tydperk

In hierdie datastel is 1646 literêre werke deur 411 skrywers oor 76 jaar (vanaf 1902 tot 1978) met 'n gemiddeld van 21.66 publikasies per jaar. Werke is by 109 uitgewerye uitgegee. Ook 6561 resensies deur 935 kritici oor hierdie werke het in 156 publikasies verskyn en 259 studies en literatuurgeskiedenis deur 165 letterkundiges het by 43 uitgewerye verskyn. Verder is agt literêre pryse in berekening gebring.

In Tabel 1 word die getal en persentasie persone met Hugenoot-vanne volgens hul rol as skrywers, kritici of letterkundiges verskaf. Hier kan gesien word dat die grootste persentasie ($\pm 13\%$) van persone met Hugenoot-vanne in die rolle van letterkundiges en skrywers aangetref word, en die kleinste persentasie onder kritici. Dit is ook treffend dat hierdie persentasie sterk ooreenstem met die 13.2% Franse genetiese herkoms van Afrikaners soos deur Heese (1971) bereken en die 13% tot 26% Franse genetiese herkoms soos deur Brits (2019) bereken. Alhoewel Franse gene nie altyd in vanne aangetref sal word nie omdat vanne nie gewoonlik deur vroulike nasate oorgedra word nie, en vroue boonop Hugenoot-vanne mag aanneem alhoewel hulle nie 'n genetiese verbintenis met hierdie setlaars gehad het nie, stem die persentasies vanne vir die hele tydperk met ander woorde ooreen met die genetiese samestelling van die Afrikaner soos deur hierdie outeurs bevind. Die laer persentasie Hugenoot-vanne vir kritici word aangetref omdat talle kritici slegs met voorletters of as anoniem aangedui is. Die nasate van die Hugenote se bydrae tot die Afrikaanse literêre sisteem, volgens die voorkoms van hul vanne, is met ander woorde in die minderheid, maar steeds 'n beduidende persentasie.

	Totaal	Getal Hugenote	Persentasie van totaal
Skrywers	411	51	12.41%
Kritici	935	65	6.95%
Letterkundiges	165	21	12.73%

Tabel 1: Die getal en persentasie persone met Hugenoot-vanne volgens hul rol

In Tabel 2 word die mees produktiewe persone met Hugenoet-vanne in hul rolle as skrywers, kritici of letterkundiges aangedui. Vir skrywers en kritici verwys die getal na hoeveel publikasies hulle die lig laat sien het, terwyl die getal vir letterkundiges verwys na oor hoeveel skrywers hulle gepubliseer het. D.F. Malherbe is duidelik die produktiefste skrywer met 'n Hugenoet-van in hierdie tydperk (1902–1978), terwyl F.E.J. Malherbe amper dubbel die getal resensies as die naasproduktiefste kritikus, Audrey B. Blignault, gepubliseer het en oor meer as dubbel die getal skrywers gepubliseer het as die naasproduktiefste letterkundige, J.H. Senekal. In die tabel kan ook gesien word hoe outeurs hier in elkeen van hul rolle in berekening gebring is, byvoorbeeld F.E.J. Malherbe wat as kritikus en letterkundige funksioneer en Audrey B. Blignault wat as kritikus en skrywer funksioneer. In hierdie tabel word met ander woorde die skrywers, kritici en letterkundiges aangedui wat Hugenoet-vanne het en kwantitatief gesproke die meeste tot die Afrikaanse literêre sisteem in hierdie tydperk (1902–1978) bygedra het.

Skrywer	Publikasies	Kritikus	Publikasies
D.F. Malherbe	46	F.E.J. Malherbe	113
Eugène N. Marais	15	Audrey B. Blignault	64
Jan F.E. Celliers	14	Elsa Joubert	36
Etienne Leroux	11	Charles Malan	30
Totius	11	E.C. Pienaar	24
Audrey B. Blignault	10	D.F. Malherbe	17
Elsa Joubert	9	L.C. Bruwer	17
Susie Mey Viljoen	8	W.J.B. Pienaar	17
C. le Grange	6	F.J. Labuschagne	13
Pieter Fourie	5	P.G. Nel	13
Letterkundige	Skrywers oor geskryf		
F.E.J. Malherbe	115		
J.H. Senekal	38		
Charles Malan	10		
G. v N. Viljoen	3		
H.S. Cilliers	3		
Hein Viljoen	3		
M. Lombard	2		

R. Malan	2
A.C. Cilliers	1
André Christiaan Viviers	1

Tabel 2: Die produktiefste persone met Hugenoot-vanne in hul rol as skrywers, kritici of letterkundiges

In Tabel 3 word die Hugenoot-vanne wat die meeste voorkom aangedui in totaal, asook onder skrywers, kritici en letterkundiges. Joubert is met ander woorde die Hugenoot-van wat die meeste onder skrywers voorkom (vyf skrywers), gevolg deur Fourie, Marais, Pienaar en Theron (vier skrywers). Onder kritici is Pienaar die van wat die meeste voorkom (agt kritici), gevolg deur Joubert en Viljoen (ses kritici elk), en onder letterkundiges kom Malan die meeste voor (vier letterkundiges). In totaal kom Pienaar die meeste voor (13 persone), gevolg deur Joubert en Viljoen (tien persone). Dit is met ander woorde die Hugenoot-families wat die meeste rolspelers in die Afrikaanse literêre sisteem in hierdie tydperk bygedra het.

Totaal	Voorkoms	Skrywers	Voorkoms
Pienaar	13	Joubert	5
Joubert	10	Fourie	4
Viljoen	10	Marais	4
Marais	8	Pienaar	4
Malan	6	Theron	4
Roux	6	Retief	3
Theron	6	Viljoen	3
Fourie	5	Malan	2
Bruwer	4	Malherbe	2
Cilliers	4	Rousseau	2
Kritici	Voorkoms	Letterkundiges	Voorkoms
Pienaar	8	Malan	4
Joubert	6	Cilliers	2
Viljoen	6	Pienaar	2
Marais	5	Viljoen	2
Roux	5	Joubert	1
Bruwer	3	Labuschagne	1

Cilliers	3	Leroux	1
Malherbe	3	Lombard	1
Fourie	2	Malherbe	1
Hugo	2	Marais	1

Tabel 3: Die Hugenoot-vanne wat die meeste voorkom

In die volgende onderafdeling word hierdie mense se bydraes volgens dekade bespreek.

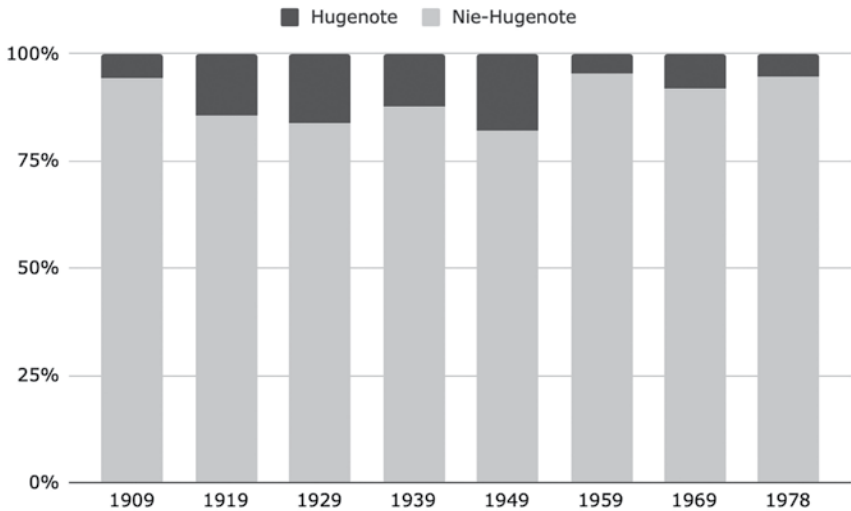
4.2 Die voorkoms van *Hugenoot-vanne volgens dekade*

In Tabel 4 word die getal persone wat betrokke was by die Afrikaanse literêre sisteem per dekade verskaf. Die eerste kolom dui die jaar aan wanneer die dekade eindig. Die getal persone met en sonder Hugenoot-vanne word ook aangedui, en hier kan gesien word dat in die 1970's en 1940's die meeste persone met Hugenoot-vanne by die Afrikaanse literêre sisteem betrokke was.

Dekade	Totale getal mense	Nie-Hugenote	Hugenote
1909	90	85	5
1919	145	124	21
1929	417	350	67
1939	1 066	936	130
1949	1 032	847	185
1959	1 935	1 844	91
1969	2 152	1 981	171
1978	3 751	3 552	199

Tabel 4: Die getal persone wat betrokke was by die Afrikaanse literêre sisteem volgens dekades van 1909 tot 1978

In Figuur 1 word dieselfde syfers aangedui as in Tabel 4, maar met die persentasie persone met en sonder Hugenoot-vanne uitgedruk as 'n persentasie van alle persone wat in daardie dekade by die Afrikaanse literêre sisteem betrokke was. Hier kan gesien word dat die persentasie persone met Hugenote-vanne vanaf die 1910's tot 1940's bo 10% is, waarna die persentasie persone met Hugenoot-vanne afneem. Dit is met ander woorde in hierdie dekades dat nasate van die Hugenote kwantitatief gesproke die meeste tot die Afrikaanse literêre sisteem bygedra het.

Figuur 1: Die persentasie persone wat betrokke was by die Afrikaanse literêre sisteem per dekade van 1909 tot 1978 met hul vanne as Huguenote of nie-Huguenote aangedui

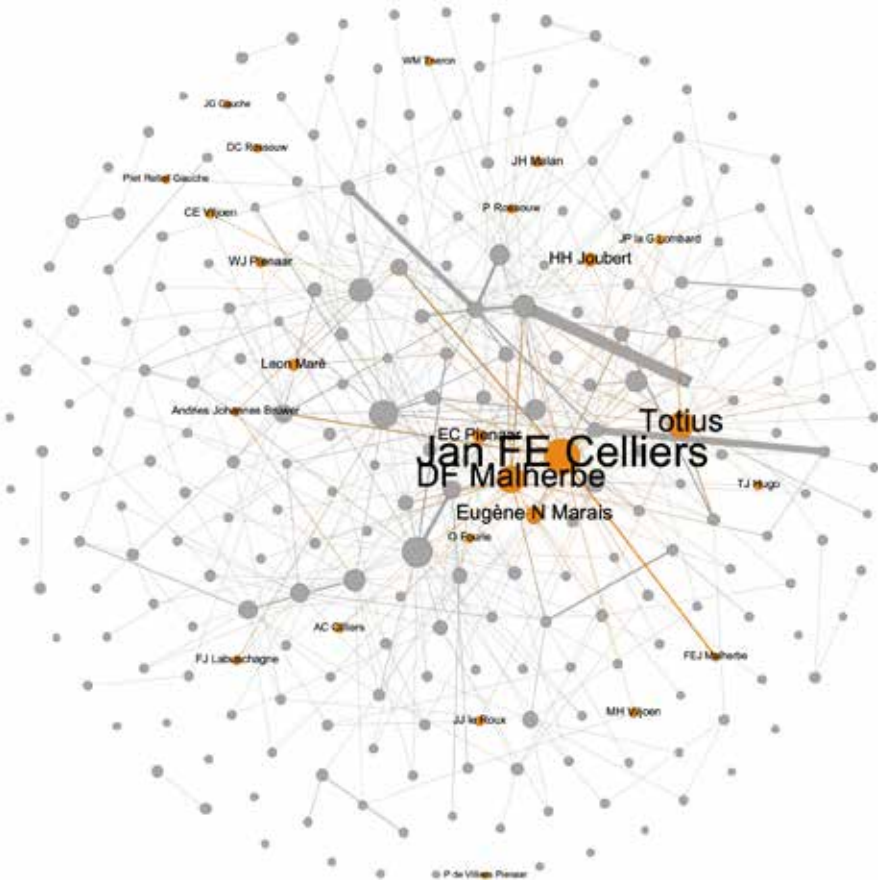
In die volgende onderafdeling word hierdie persone se bydraes in netwerkverband bespreek.

4.2 *Die posisie van persone met Huguenoot-vanne in die Afrikaanse literêre sisteem*

Die voorafgaande onderafdelings het slegs die produktiefste persone met Huguenoot-vanne uitgelig, maar soos voorheen gestel, is dit sinvol om ook al die verhoudinge in die sisteem in ag te neem. Figure 2 tot 7 dui die Afrikaanse literêre sisteem as netwerk aan, saamgestel soos voorheen bespreek en gevisualiseer met behulp van Fruchterman en Reingold (1991) se kraggebaseerde uitleg-algoritme. Alhoewel alle persone (in hul rol as skrywers, kritici of letterkundiges), uitgewerye, tydskrifte en pryse in hierdie netwerk teenwoordig is, word slegs etikette van persone met Huguenoot-vanne (as donkergrys nodusse) aangedui. Die grootte van nodusse dui op hul belangrikheid in die netwerk, soos bereken met behulp van PageRank-sentraliteit vir die betrokke tydperk. Ter wille van ruimtebesparing is slegs ses dekades aangedui, beginnende by die 1920's.

In die eerste netwerkwerkgrafiek word die literêre sisteem vanaf 1902 tot 1929 gesien. D.F. Malherbe en Jan F.E. Celliers kan in die sentrum van die netwerk gesien word en die grootte van Jan F.E. Celliers se nodus (die grootste nodus in

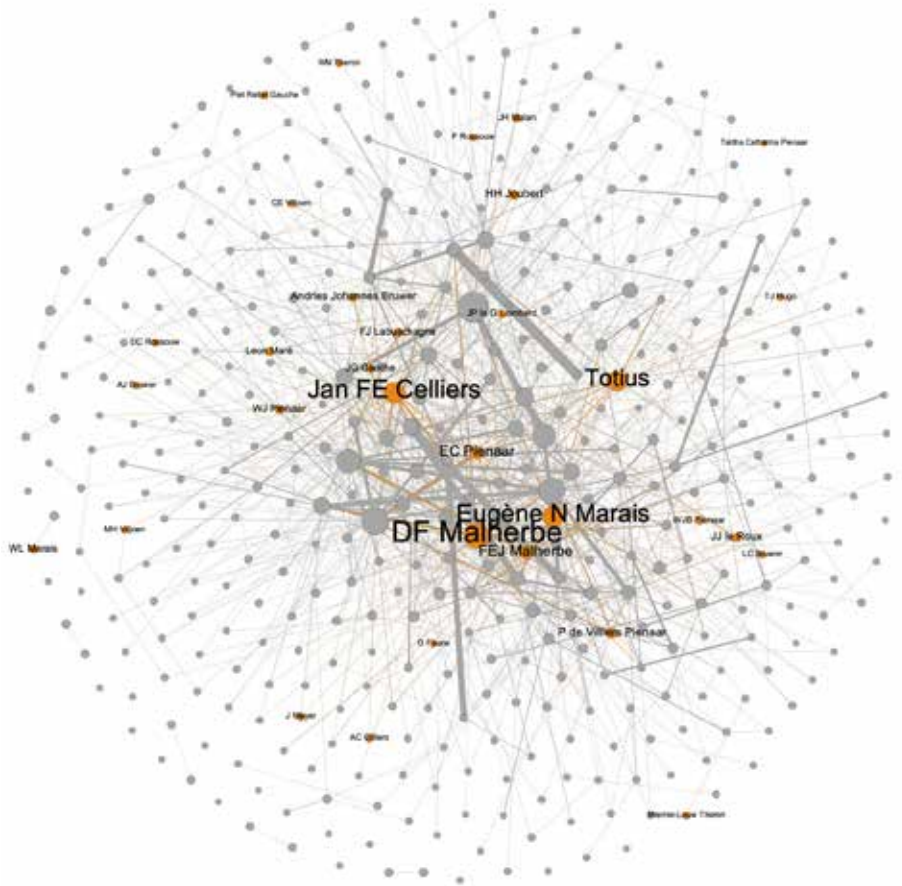
die hele netwerk op daardie tydstip) wys dat hy teen 1929 die hoogste PageRank-sentraliteit in die netwerk gehad het. Celliers en tot 'n mindere mate D.F. Malherbe is met ander woorde belangrike rolspelers in die eerste tydperk, soos gesien kan word deur hul hoë PageRank-sentraliteit sowel as hul posisionering binne die sentrum van die netwerk. Totius en Eugène Marais is minder sentraal geïmposisioneer as Celliers en Malherbe, maar hulle is die persone met Hugenoot-vanne wat die derde- en vierde-hoogste PageRank-sentraliteit in hierdie tydperk het.

Figuur 2: Die Afrikaanse literêre sisteem as netwerk (1902–1929)

In die tweede netwerkvoorstelling, in Figuur 3, is die literêre sisteem tot aan die einde van 1939 voorgestel. Eugène Marais beweeg nou nader aan die sentrum,

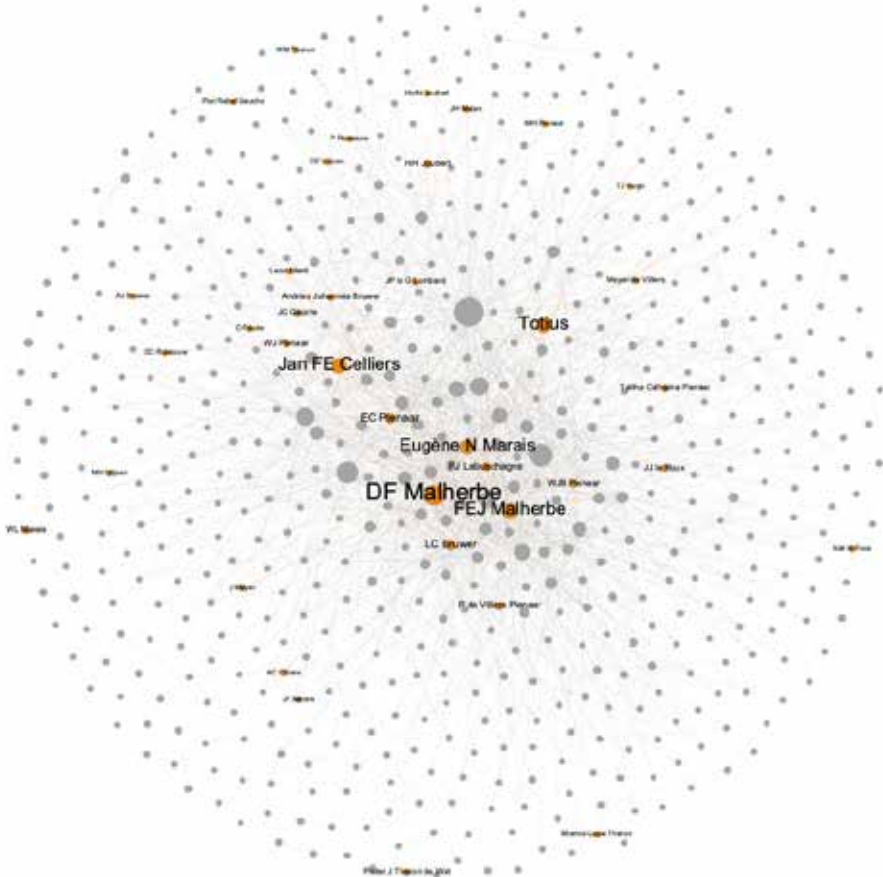
terwyl D.F. Malherbe en Celliers – alhoewel steeds binne die sentrum – ietwat verder uit die kern beweeg. Kannemeyer (1984: 106) skryf dat Celliers se werke vinnig verouderd geraak het en meer krities beoordeel is, en sy wegskuif uit die kern in Figuur 2 kan ’n aanduiding daarvan wees dat Celliers teen hierdie tyd status in die netwerk begin verloor het, terwyl dit nie die geval was vir Marais nie. Marais se PageRank-sentraliteit het ook toegeneem, soos gesien kan word, deurdat sy nodus heelwat groter is as wat in die vorige tydperk die geval was. F.E.J. Malherbe tree ook in hierdie dekad tot die netwerk toe.

Figuur 3: Die Afrikaanse literêre sisteem as netwerk (1902–1939)

Die derde netwerkgrafiek, Figuur 4, toon die literêre sisteem tot aan die einde van 1949. Celliers skuif hier nog verder uit die kern van die netwerk, maar D.F.

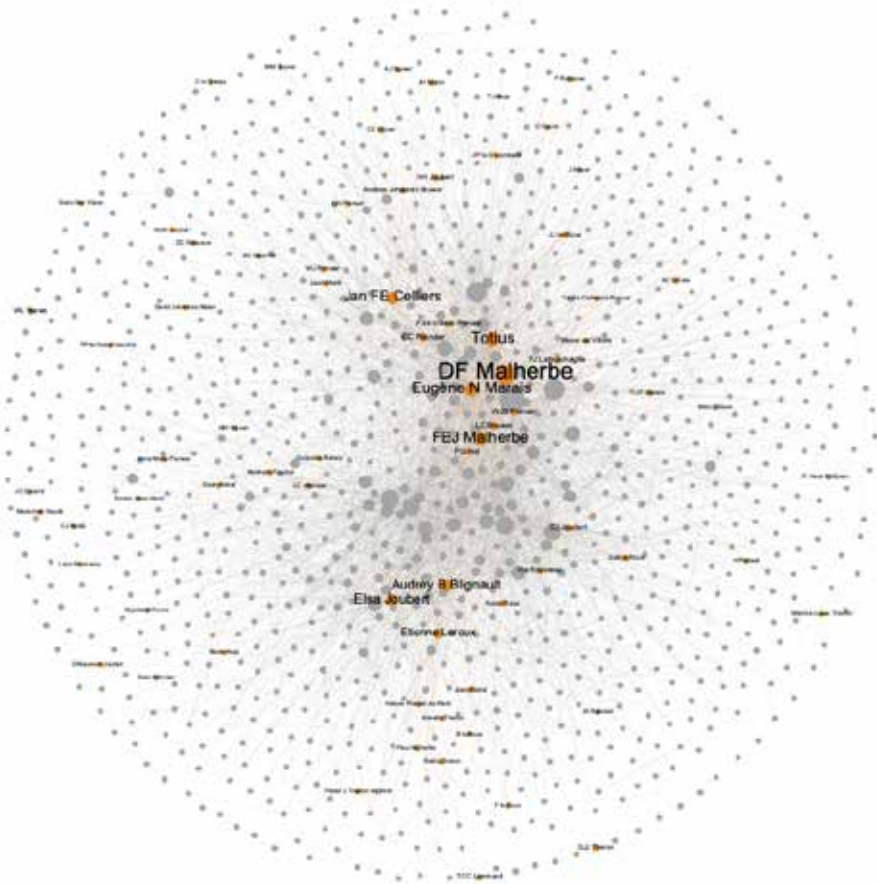
Malherbe en F.E.J. Malherbe beweeg nader aan die kern. D.F. Malherbe het steeds die hoogste PageRank-sentraliteit van al die persone met Hugenoot-vanne en het reeds teen hierdie tyd die Hertzogprys drie keer (onderskeidelik in 1926, 1930 en 1939) ontvang. Hy kon nader aan die kern beweeg het as gevolg van hierdie toekennings kort tevore. Eugène Marais is weer meer binne die sentrum van die netwerk as wat dit in die vorige dekade die geval was.

Figuur 4: Die Afrikaanse literêre sisteem as netwerk (1902–1949)

Die vierde netwerk, Figuur 5, toon die literêre sisteem tot aan die einde van 1959. Elsa Joubert, Audrey Blignault, Etienne Leroux en Ina Rousseau is nou ook deel van die netwerk, maar nog nie binne die kern nie. Let ook daarop dat dit die eerste keer is dat vroueskrywers met Hugenote-vanne belangrike rolle in die sisteem

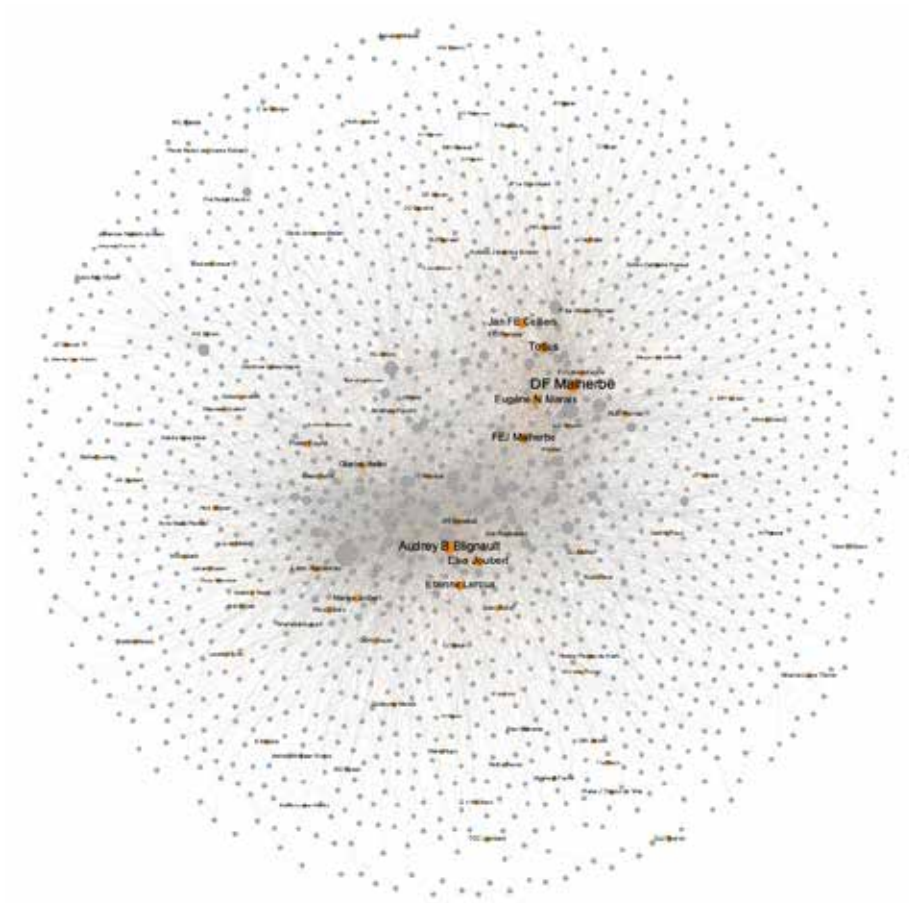
D.F. Malherbe en Celliers dui daarop dat 'n nuwe stel rolspelers binne die kern funksioneer: Sestigers soos André P. Brink, nuwe uitgewerye en nuwe tydskrifte.

Figuur 6: Die Afrikaanse literêre sisteem as netwerk (1902–1969)

Hierdie ondersoek se laaste netwerkvoorstelling, Figuur 7, toon die literêre sisteem tot 1978 en stel met ander woorde die hele netwerk voor, soos wat dit hier nagegaan is. Die meeste persone met Hugenoot-vanne wat in die vorige tydperke binne die kern aangetref is, het verder uit die kern geskuif. Let ook daarop dat donkergrys nodusse (mense met Hugenoot-vanne) nou kleiner is, wat dui op hul kleiner PageRank-sentraliteit. Mense met Hugenoot-vanne skuif met ander woorde in hierdie tydperk nog verder uit die kern. Een uitsondering is J.H. Senekal, wat die netwerk in die vorige dekadetree het (regs onder in Figuur 6)

en nader aan die kern skuif. Ander letterkundiges soos Louise Viljoen en Marlise Joubert, wat meer onlangs binne die kern van die Afrikaanse poëtiesistiem sou funksioneer (Senekal, 2013c: 108-109), tree ook in hierdie tydperk tot die netwerk toe.

Figuur 7: Die Afrikaanse literêre sisteem as netwerk (1902–1978)

In Figure 2 tot 7 word aangedui dat afstammelingen van die Hugenote 'n groot rol gespeel het in die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem in die vroeë jare, maar in die laaste twee dekades wat hier ondersoek is, het hul relatiewe belangrikheid afgeneem. Hul bydrae is steeds onmisbaar, eersens omdat die Afrikaanse literêre sisteem van die 1970's voortgebou het op vorige generasies en nie uit die niet ontstaan het nie, en tweedens omdat daar steeds talle persone

met Hugenoot-vanne aangedui is wat in en om die kern van hierdie netwerk funksioneer. Hierdie netwerkvoorstellings dui duidelik aan dat die Hugenote hul merk op die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem – soos ook op ander terreine soos die wynbedryf – gelaat het.

5. Slot

Die Franse Hugenote het 'n groot bydrae tot die ontwikkeling van Suid-Afrika gelewer en in die huidige studie is hul afstammeling se posisie in die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem (1902–1978) ondersoek. In hierdie studie is aangetoon dat 'n groot aantal persone met Hugenoot-vanne sleutelrolle in die ontwikkeling van die Afrikaanse literêre sisteem gespeel het. Die netwerkvoorstellings dui duidelik aan dat persone met Hugenoot-vanne deurgaans en oor geslagte heen binne die kern van die Afrikaanse literêre sisteem funksioneer.

Dinamiese netwerke kan benut word om die ontwikkeling van sisteme te ondersoek. Alhoewel in hierdie studie slegs op die nasate van die Hugenote gefokus is, kan die hele Afrikaanse literêre sisteem ook sodanig ondersoek word. Nie slegs die rol van nasate van die Hugenote nie, maar die posisie van leiersfigure in die opkoms van die Afrikaanse literêre sisteem oor tyd heen sou dus op hierdie wyse voorgestel kan word.

Universiteit van die Vrystaat

Bronnelys

- Ambekar, A., Ward, C., Mohammed, J., Male, S. en Skiena, S.** 2009. Name-ethnicity classification from open sources. In: *Proceedings of the 15th ACM SIGKDD international conference on knowledge discovery and data mining – KDD '09*. New York: ACM Press. 49-58.
- Anoniem.** s.a. Huguenots embarqués pour l'Afrique du Sud. 27 http://huguenots-france.org/france/refuge/afrique_sud/embarques.htm. (Datum van gebruik: 27 April 2021).
- Bastian, M., Heymann, S. en Jacomy, M.** 2009. Gephi: An open source software for exploring and manipulating networks. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 3(1).
- Bonacich, P.** 1987. Power and centrality: a family of measures. *American Journal of Sociology*, 92(5): 1170.
- Botha, C.G.** 1921. *The French refugees at the Cape*. Kaapstad: Cape Times Limited.

- Brin, S. en Page, L.** 1998. The anatomy of a large-scale hypertextual Web search engine. *Computer Networks and ISDN Systems*, 30(1-7): 107-117.
- Brits, E.** 2019. Wit Afrikaners dra gene van slawe en Khoisan – studie. Netwerk24. <https://www.netwerk24.com/Stemme/Aktueel/wit-afrikaners-dra-gene-van-slawe-en-khoisan-studie-20190212>. (Datum van gebruik: 23 April 2021).
- Bryer, L. en Theron, F.** 1987. *The Huguenot heritage: the story of the Huguenots at the Cape*. Kaapstad: Chameleon Press.
- Cilliers, J.A.** 2016. A demographic history of settler South Africa. Ongepubliseerde PhD-tesis. Universiteit van Stellenbosch.
- Coertzen, P.** 1988. *The Huguenots of 1688-1988*. Kaapstad: Tafelberg.
- Fourie, J. en Fintel, D.V.** 2011. 'n Ongelyke oes: Die Franse Hugenote en die vroeë Kaapse wynbedryf. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 51(3): 332-53.
- Fraiberger, S.P., Sinatra, R., Resch, M., Riedl C. en Barabási, A-L.** 2018. Quantifying reputation and success in art. *Science*, 362(6416): 825-829.
- Franken, J.L.M.** 1978. *The Huguenots and the Cape*. Pretoria: Staatsdrukkery.
- Fruchterman, T.M.J. en Reingold, E.M.** 1991. Graph drawing by force-directed placement. *Software: Practice and Experience*, 21(11): 1129-1164.
- Harris, J.A.** 2015. What's in a name? A method for extracting information about ethnicity from names. *Political Analysis*, 23(2): 212-224.
- Heese, H.F.** 1979. Identiteitsprobleme gedurende die 17de eeu. *Kronos*, 1: 27-33.
- Heese, J.A.** 1971. *Die herkoms van die Afrikaner, 1657-1867*. Kaapstad: A.A. Balkema.
- Huguenoot Gemeenskap van Suid-Afrika.** s.a. Huguenot surnames which survived in South Africa. <https://web.archive.org/web/20200723073509/http://www.huguenoot.org.za:80/surname.htm>. (Datum van gebruik: 22 April 2021).
- Humphreys, B.R., Nowak, A. en Zhou, Y.** 2016. Cultural superstitions and residential real estate prices: transaction-level evidence from the US housing market. *SSRN Electronic Journal*, 17 Desember.
- Kannemeyer, J.** 1984. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur. Deel 1*. Pretoria: Academica.
- Kearney, A.** 2010. *The French Huguenots of South Africa*. Kaapstad: Juta.
- Lee, J., Kim, H., Ko, M., Choi, D., Choi, J. en Kang, J.** 2017. Name nationality classification with recurrent neural networks. In: Sierra, C. (red.) *Proceedings of the Twenty-Sixth International Joint Conference on Artificial Intelligence*. Twenty-Sixth International Joint Conference on Artificial Intelligence, California: International Joint Conferences on Artificial Intelligence Organization. 2081-2087.
- Liao, H., Mariani, M.S., Medo, M., Zhang, Y.C. en Zhou, M.Y.** 2017. Ranking in evolving complex networks. *Physics Reports*, 689: 1-54.
- Liebenberg, H.** 2018. Die Wes-Kaapse Argief en die begin van Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 58(2): 204-236.

- Nienaber, G.S. en Nienaber, P.J.** 1941. *Die geskiedenis van die Afrikaanse beweging*. Pretoria: JL van Schaik.
- Ploeger, J.** 1973. Die godsdienstig-kulturele bydrae van die Hugenote tot die Afrikaanse volkswording. *HTS Teologiese Studies*, 29(1): 34-47.
- Ploeger, J.** 1988. Die verspreiding van die Franse Hugenote. *Scientia Militaria*, 18(2): 12-22.
- Senekal, B.A.** 2012. Die Afrikaanse literêre sisteem: 'n Eksperimentele benadering met behulp van sosiale-netwerk-analise (SNA). *LitNet Akademies Geesteswetenskappe*, 9(3): 614-638.
- Senekal, B.A.** 2013a. 'n Ontleding van Hertzogpryswenner se uitgeweryprofiel in terme van die Afrikaanse literêre netwerk en met behulp van sosiale-netwerk-analise (SNA). *LitNet Akademies Geesteswetenskappe*, 10(3): 362-387.
- Senekal, B.A.** 2013b. Die gebruik van die netwerkteorie binne 'n sisteemteoretiese benadering tot die Afrikaanse letterkunde: 'n teorie-oorsig. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 53(4): 668-682.
- Senekal, B.A.** 2013c. 'n Netwerkontleding van die Afrikaanse poësie-netwerk vanaf 2000 tot 2012. *Stilet*, 25(2): 99-124.
- Senekal, B.A.** 2014a. *Canons and connections: A network theory approach to the study of literary systems with specific reference to Afrikaans poetry*. Washington: New Academia Pub.
- Senekal, B.A.** 2014b. Olga Kirsch se posisie in die Afrikaanse literêre sisteem (1900-1978). *Werkwinkel*, 9(2): 119-134.
- Senekal, B.A.** 2015a. André P. Brink se posisie in die Afrikaanse literêre sisteem van die 1960's. *Tydskrif vir letterkunde*, 52(1): 57.
- Senekal, B.A.** 2015b. 'n Kwantifisering van kleinwêreldheid in Afrikaanse kulturele netwerke in vergelyking met ander komplekse netwerke. *LitNet Akademies Natuurwetenskappe*, 12(3): 665-688.
- Senekal, B.A.** 2017. Die hedendaagse Afrikaanse poësie-sisteem: Op soek na die mees verteenwoordigende wiskundige model van die rolspeleerverhoudings daarbinne. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 57(1): 168-186.
- Senekal, B.A.** 2020. Aktiwiteit en sentraliteit in die Afrikaanse poësie-sisteem van die afgelope twee dekades (2000-2019), met spesifieke verwysing na Joan Hambidge se rol daarbinne. *Stilet*, 32(1): 63-82.
- Senekal, J.H.** 1985. Die Afrikaanse letterkunde binne die literatuursisteem. *Handhaaf*, Junie: 20-22.
- Senekal, J.H.** 1987. *Literatuuropvattings: "wese" en "waarhede" van 'n nuwe literêre teorie*. Bloemfontein: Universiteit van die Oranje-Vrystaat.
- Senekal, J.H. en Engelbrecht, E.** 1984. *Bronne by die studie van Afrikaanse prosawerke 1900-1978*. Johannesburg: Perskor.

- Senekal, J.H. en Van Aswegen, K.** 1980. *Bronne by die studie van Afrikaanse dramas 1900-1978*. Johannesburg: Perskor.
- Senekal, J.H. en Van Aswegen, K.** 1981. *Bronne by die studie van die Afrikaanse digbundels 1900-1978*. Johannesburg: Perskor.
- Stanwood, O.** 2013. Between Eden and Empire: Huguenot Refugees and the Promise of New Worlds. *The American Historical Review*, 118(5): 1319-1344.
- Steyn, J.C.** 2014. *Ons gaan 'n taal maak. Afrikaans sedert die Patriot-jare*. Centurion: Kraal-Uitgewers.
- Treeratpituk, P. en Giles, C.L.** 2012. Name-ethnicity classification and ethnicity-sensitive name matching. In: *Proceedings of the Twenty-Sixth AAAI Conference on Artificial Intelligence*. Twenty-Sixth AAAI Conference on Artificial Intelligence: AAAI Press. 141-47.
- Van Aardt, P. en Ridge, E.** 2019. *Hugeneote aan die Kaap*. Franschhoek: Hugeneote-Vereniging van Suid-Afrika.
- Van Rees, K. en Vermunt, J.** 1996. Event history analysis of authors' reputation: Effects of critics' attention on debutants' careers. *Poetics*, 23(5): 317-333.
- Verboord, M.** 2003. Classification of authors by literary prestige. *Poetics*, 31(3-4): 259-281.
- Verboord, M., Janssen, S. en Van Rees, K.** 2006. Indicatoren voor classificatie in het culturele en literaire veld. In: Dorleijn, G.J. en Van Rees, K. (reds.). *De produktie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000*. Nijmegen: Vantilt. 285-310.
- Wijsenbeek, T.** 2007. Identity lost: Huguenot refugees in the Dutch republic and its former colonies in North America and South Africa, 1650 to 1750: A comparison. *South African Historical Journal*, 59(1): 79-102.

Note

1. Kyk ook Van Aardt en Ridge (2019: 247-248).
2. Tydens die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) het daar min binne die Afrikaanse letterkunde verskyn en ná 1978 is hierdie bibliografieë egter nie so betroubaar soos voor hierdie datum nie; daarom gebruik ek die tydperk 1902-1978.

'n Ondersoek na die gebruik van die interpersoonlike metadiskoerskategorie van sekerheidsmerkers in die geskrewe argumente van Afrikaanssprekende eerstejaarstudente

Zanétte Meintjes

An investigation into the use of the interpersonal metadiscourse category of boosters in the written arguments of Afrikaans-speaking first-year students

'Metadiscourse' is an umbrella term that refers to specific means that can be used in language to convey a message meaningfully and effectively. These means fulfil mainly a pragmatic function, as a writer utilises it to bring about certain connections between parts of text, as well as to express a certain authorial stance towards the propositional content and the reader of the text. These metadiscourse tools are, furthermore, used to guide the reader through the different parts of the text and to facilitate the way in which these parts should be interpreted. Metadiscourse is divided into two categories, namely 'textual' and 'interpersonal' metadiscourse. Textual metadiscourse is used to reinforce an argument's logical and ethical appeal, while interpersonal metadiscourse is used to intensify an argument's emotional and ethical appeal. In this article, ways are explored in which Afrikaans-speaking first-year students use the interpersonal metadiscourse category of boosters (certainty markers) in their written arguments. Its usage frequency, distribution throughout the different parts of the text and the functional nature of the way it is used, are examined.

1. Inleiding

Metadiskoers word in die literatuur op verskeie wyses gedefinieer en geklassifiseer (vergelyk Amiryousefi en Rasekh, 2010, Beauvais, 1989, Harris, 1959, Crismore, 1983, Crismore, 1989, Crismore, Markannen en Steffensen, 1993, Hyland, 2004, Ifantidou, 2005: 1326, Vande Kopple, 1985). Dit is egter Hyland (1998) se metadiskoersindeling, 'n aangepaste weergawe van Crismore et al. (1993) se metadiskoerskategorieë, wat algemeen gebruik word wanneer ondersoek na die retoriese funksies en die betekenis van metadiskoersmiddele in akademiese tekste ingestel word (Meintjes, 2015: 98 en 99). Hyland (2004: 138) wys daarop dat metadiskoers verband hou met die wyse waarop 'n akademiese skrywer sy of haar begrip uitdruk, en die wyse waarop proposisies tot stand gebring word om 'n oortuigende en samehangende diskoers te skep. Die skep van sodanig koherente diskoers vind plaas binne 'n bepaalde sosiale en institusionele konteks. Die term 'metadiskoers' kan derhalwe oorkoepelend gebruik word om te verwys na 'n skrywer se gebruik van selfrefleksiewe uitdrukkings ten einde betekenis in 'n

teks tot stand te bring; dit help die skrywer om bepaalde standpunte uit te spreek en met 'n spesifieke gemeenskap (in hierdie geval die akademiese gemeenskap) te kommunikeer (Hyland, 2005: 37).

Hierdie uitdrukkings waarna Hyland (2005: 37) verwys, staan ook bekend as 'metadiskoersmerkers'. In hierdie verband wys Tavanpour, Goudarzi en Farnia (2016: 2) daarop dat bepaalde tekstuele bronne in 'n taal beskikbaar is wat gebruik kan word om 'n boodskap mee geslaagd te kommunikeer. Hierdie tekstuele bronne is buite die sinsvlak geleë en vervul 'n pragmatiese funksie. Dít beteken dat metadiskoersmerkers bepaalde verbande tussen dele van 'n groter teks bewerkstellig, die skrywershouding teenoor die betrokke proposisionele inhoud en die teikengehoor aandui, en die leser aktief betrek by die teksinhoud en leesproses (Crismore et al., 1993: 4041, Fairbairn en Winch, 2011: 179, Hyland en Tse, 2004: 156, Jordaan, 2014: 30, Jordaan, 2016: 150, Meintjes, 2015: 97, Tavanpour et al., 2016: 2-3).

Op grond van die pragmatiese funksie wat metadiskoers vervul, verdeel Hyland (1998) dit vir die gebruik in akademiese tekste in twee kategorieë, naamlik tekstuele en interpersoonlike metadiskoers. Hyland (1998) wys daarop dat tekstuele metadiskoers gekenmerk word deur die gebruik van (1) 'logiese verbandsmerkers' om semantiese verbande uit te druk; (2) 'raammerkers' om spesifieke diskoers-aksies of teksdele aan te toon; (3) 'endoforiese merkers' om na inligting afkomstig uit ander teksdele daarin te verwys; (4) 'bewysmerkers' om aan te dui dat eksterne bronne van inligting ter sprake is en (5) 'voorbeeldmerkers' om die leser by te staan met betekenisinterpretasie (vergelyk Meintjes, 2015: 100). Hierteenoor sê Hyland (1998) dat interpersoonlike metadiskoers gekenmerk word deur 'weerhoudingsmerkers' wat aandui dat die skrywer hom of haar van bepaalde standpunte weerhou; 'sekerheidsmerkers' wat die skrywer se algehele oortuiging rakende standpunte beklemtoon; 'houdingsmerkers' wat die skrywer se houding teenoor die proposisionele inhoud aandui; 'verbandsmerkers' wat op 'n eksplisiete wyse 'n bepaalde verhouding met die leser tot stand bring; en 'persoonlike verwysingsmerkers' wat na die skrywer self verwys (vergelyk Meintjes, 2015: 100).

Hyland (2005: 219) argumenteer dat kennis én die juiste toepassing van interpersoonlike metadiskoers in die besonder belangrik is vir suksesvolle akademiese skryfwerk, aangesien dit solidariteit met die leser(s) én selfrefleksie oor bepaalde standpunte moet bewerkstellig. Fu (2012: 401) is van mening dat interpersoonlike metadiskoers ook gemoeid is met die skrywerstem: "[...]the ways the writer presents himself or herself and conveys his or her judgments and commitments toward the propositions in text". In hierdie verband lig Fu (2012: 401) vier kategorieë uit wat

direk verband hou met interpersoonlike metadiskoers, naamlik ‘weerhoudings-’, ‘sekerheids-’ en ‘houdingsmerkers’ asook ‘persoonlikeverwysingsmerkers’. Hu en Cao (2015) ondersteun hierdie sienings deur daarop te wys dat die woorde en frases, soos wat dit in die interpersoonlike metadiskoerskategorie vervat is, deur die skrywer benut word om sy of haar teenwoordigheid, outoriteit en die genoemde solidariteit aan te dui. Dit dien ook as retoriese hulpmiddel om oor gedeelde kennis te besin én om die leser by al hierdie aksies te betrek.

2. Probleem en doel van ondersoek

Wanneer eerstejaarstudente die universiteit betree, word van hulle verwag om hul akademiese kennis deur middel van ’n toepaslike en noukeurige diskoers met die betrokke gemeenskap (in hierdie geval hul dosente) te kommunikeer (Meintjes, 2015: 76). Hierdie kommunikasie vind oor die algemeen plaas aan die hand van ’n geskrewe akademiese argument (Carstens, 2009: 88-90, Meintjes, 2015: 5 en 69, Meintjes, 2016: 2, Patterson en Weideman, 2013: 118 en 119, Sampson en Clark, 2006: 644, Van de Poel en Gasiorek, 2007: 34).

Aangesien in Afdeling 1 aangedui is dat interpersoonlike metadiskoers as een van die metadiskoerskonvensies gebruik word om die geskrewe akademiese argument te fasiliteer, is dit debatteerbaar of alle eerstejaarstudente direk ná hul sekondêre onderrig noodwendig oor hierdie kennis en vaardigheid sal beskik. In navorsing is trouens bevind dat hoërskoolleerders selde argumenterende opstelle skryf of selfs enige onderrig daarvoor ontvang (Olivier en Olivier, 2012: 14, Van Dyk, 2011: 487). Verder het Olivier en Olivier (2012: 15) bevind dat hoewel verskillende opstelkeuses aan leerders voorgehou word, lê die finale keuse oor die soort opstel wat geskryf word by die leerder; dit is nie ’n keuse wat op universiteit aan studente oorgelaat word nie (Jordaan en Meintjes, 2015: 286 en 287). Jordaan en Meintjes (2015: 286 en 287) is van mening dat eerstejaarstudente dit moeilik vind om geskrewe argumente duidelik en korrek te formuleer omdat hulle eers op universiteit werklik daarmee te make het.

In hierdie artikel gaan dit oor of Afrikaanssprekende eerstejaarstudente oor genoegsame kennis beskik vir die gebruik van die interpersoonlike metadiskoerskategorie van sekerheidsmerkers in hul geskrewe argumente.¹ Hiervoor word nagegaan of die merkers wat gebruik word in die betrokke betoë, algehele sekerheid en die vaste oortuiging van bepaalde proposisies beklemtoon (Crismore et al., 1993: 47, Hyland, 1998: 443-444 en 2017: 20, Moini en Salami, 2015: 112). Verder word daarop ingegaan of die gebruik daarvan die skrywerstem op ’n objektiewe wyse versterk, dit wil sê of sekerheidsmerkers op só ’n wyse aangewend word dat ruimte vir alternatiewe sienings beperk of selfs daardeur

voorkom word; en of die argument deur die gebruik hiervan tot 'n beslissing gevoer word (Gold Sanford, 2012: 31, Takimoto, 2015: 99).

Om bogenoemde te bepaal, word ondersoek ingestel na die frekwensie, verspreiding en die wyse waarop sekerheidsmerkers in geskrewe argumente van eerstejaarstudente aan bod kom.

3. Metodologie

3.1 *Raamwerk vir analise*

Verskillende woorde en frases kan as sekerheidsmerkers in akademiese geskrewe argumente gebruik word. Sekerheidsmerkers word gekenmerk deur woorde en frases soos 'in fact', 'definitely', 'it is clear', 'certainly' en 'obviously' (Gold Sanford, 2012: 9, Hyland, 2017: 20, Moini en Salami, 2015: 112). Aangesien hierdie ondersoek op Afrikaanse studenteskryfwerk gerig is, is 'n lys van Afrikaanse sekerheidsmerkers uit die literatuur en uit 100 van die studentetekste wat intensief deur die navorser bestudeer is (sien Afdeling 3.2), saamgestel. Altesame 23 frases is geïdentifiseer wat as raamwerk vir hierdie analise dien (Tabel 1).

absoluut	inderdaad
beslis	klaarblyklik
blykbaar	met sekerheid
definitief	'n definitiewe bewys
die feit bly	ongetwyfeld
die feit van die saak	onomwonde
dit bevestig	(dit is) seker
dit bewys	sonder enige twyfel
dit is duidelik	sonder twyfel
dit is gewis	steeds
dit is logies	verseker ³
dit is 'n feit	

Tabel 1: Sekerheidsmerkers

3.2 *Korpus*

Die korpus vir hierdie ondersoek bestaan uit geskrewe argumente van Afrikaanssprekende eerstejaarstudente. Dit sluit altesame 437 580 woorde in.

Deurentyd word rekening gehou met die etiese aspekte van die gebruik van 'n korpus bestaande uit tekste van studente. Die deelnemende studente is derhalwe deeglik ingelig oor die aard van die navorsing en het skriftelik toestemming vir

hul deelname aan die studie gegee. Hul deelname het anoniem plaasgevind en die studente kon te eniger tyd hul tekste aan die ondersoek onttrek.

3.3 *Data-analise*

Die korpusgebaseerde variant (deduktiewe benadering) van korpuslinguistiek is as metode gebruik om die tekste op 'n kwantitatiewe wyse te ontleed.'n Raamwerk van sekerheidsmerkers (sien Tabel 1) is saamgestel aan die hand waarvan empiriese analise met behulp van die rekenaarprogram WordSmith 5 kon plaasvind (McEney en Hardie, 2012: 9 en 149, Tognini-Bonelli, 2001: 66).

Die konkordansiefunksie van die genoemde rekenaarprogrammatuur is gebruik om eerstens die sekerheidsmerkers binne teksverband te ontleed. Vir hierdie ontleding is die frekwensie (hoeveelheid kere) wat 'n spesifieke sekerheidsmerker in elke teks se inleiding, hoofbespreking (inhoudelike gedeelte) en slot voorgekom het, vasgestel. Tweedens is die funksie wat elke merker vervul, nagegaan om te bepaal of die betrokke merker binne die betrokke konteks die korrekte betekenis oordra en of dit nie ook 'n ander funksie as slegs dié van 'n sekerheidsmerker kan vervul nie. Laastens is gekontroleer of die merkers wat gebruik is, die objektiwiteit van die skrywerstem laat verbeter. Sodoende is die sekerheidsmerkers (Tabel 1) soos wat dit in die studentekorpus figureer in 'n meer gedetailleerde raamwerk (Tabel 2) geplaas.

Aangesien die kwantitatiewe ontledingstegniek gepaardgaan met funksionele analyses, interpretasies en verduidelikings kan 'n kwalitatiewe interpretasie van die gekwantifiseerde data nie uit hierdie ondersoek weggelaat word nie (sien Afdeling 4, asook Conrad, 2002: 78, Gries, 2009: 4, Meintjes, 2015: 139).

Sekerheidsmerker	Frekwensie van gebruik in die inleiding, hoofbespreking en slot.	Funksie wat die betrokke merker in die korpustekste vervul.⁴	Enkele voorbeelde van merkers wat nie in te deel is as 'n sekerheidsmerker nie (sien Note 4); die voorbeelde in hierdie kolom is direk oorgeneem uit korpustekste van die studie.⁵
absoluut	10	Sekerheidsmerker	
beslis	86	Sekerheidsmerker	
blykbaar	6	Sekerheidsmerker	
definitief	31	Sekerheidsmerker	

die feit bly	21	Sekerheidsmerker	
die feit van die saak	1	Sekerheidsmerker	
dit bevestig	1	Sekerheidsmerker	
dit bewys	9	Sekerheidsmerker	
dit is duidelik	16	Sekerheidsmerker	Helen Zille het in haar toespraak by die afrikanse taal- en kultuurvereniging gese “die hart van ’n nasie se kultuur is sy taal, dit is duidelik <u>sigbaar</u> vir mense binne en buite enige nasie. Vir die Franse staan die Franse taal sentraal tot hul identiteit, hul gemeenskap, hul nasie en selfs hul siel.”
dit is gewis	0	‘Dit is gewis’ word nie deur die studente gebruik nie.	
dit is logies	2	Sekerheidsmerker	
dit is ’n feit	5	Sekerheidsmerker	
inderdaad	19	Sekerheidsmerker	
klaarblyklik	5	Sekerheidsmerker	
met sekerheid	8	Sekerheidsmerker	Geen persoon kan se hy is immuun teen die gevalle nie, want jy kan nooit met sekerheid se wanneer dit met jou gaan gebeur nie.
’n definitiewe bewys	1	Sekerheidsmerker	
ongetwyfeld	6	Sekerheidsmerker	Indien ’n mens van ’n paar geslagte na ons ’n huidige sms-boodskap moet ontrafel, sal hy ongetwyfeld dink dat dit werklik ’n onbeskaafde groep mense was wat op aarde gewoon het.

onomwonde	1	Sekerheidsmerker	
(dit is) seker	125	Sekerheidsmerker	Maak seker die doelwitte is haalbaar.
		‘Seker’ kan ook op weerhouding dui. Slegs voorbeelde waar ‘seker’ op vaste oortuiging dui, is dus hier gebruik.	
		‘Dit is seker’ word slegs gebruik om weerhouding uit te druk. Daarom word dit nie hier ingesluit nie.	
sonder enige twyfel	4	Sekerheidsmerker	
sonder twyfel	7	Sekerheidsmerker	
steeds	226	Sekerheidsmerker	Al is jy ’n volwassene is dit steeds nodig om gehoorsaam te wees aan die reëls.
		Hier is nagegaan of ‘steeds’ op die algehele geldigheid van standpunte in die geskrewe argument dui.	
Verseker (sien Note/n 3)	204	Sekerheidsmerker	Dit sou so bestuur word om te verseker dat jou geld die laagste moontlike risiko staan om verlore te gaan. Dit sou ook in ’n verskeidenheid besighede belê word.
		Hier is nagegaan of ‘verseker’ op die absolute sekerheid van die skrywer dui.	
			Geboue word omvattend verseker.

Tabel 2: Sekerheidsmerkers soos wat dit in die korpus tekste voorkom

Vervolgens word die finale getal en persentasie van sekerheidsmerkers wat volgens hul korrekte woordbetekenis gebruik is in Tabel 3, aangedui. Dit word aangetoon deur telkens te onderskei tussen die verspreiding daarvan oor die drie teksdele, te wete die inleiding, hoofbespreking en slot.

Sekerheids- merkers	Inleiding		Hoofbespre- king		Slot		Totaal
	Getal	%	Getal	%	Getal	%	
Vooroms	62	15	228	56	116	29	406

Tabel 3: Die hoeveelheid, persentasie en verspreiding van sekerheidsmerkers wat volgens woordbetekenis korrek in die korpustekste gebruik is

4. Bevindinge

Sekerheidsmerkers is altesame 406 keer volgens die juiste woordbetekenis in die korpustekste gebruik (sien Tabel 3). In die inleiding het die voorkoms van sekerheidsmerkers op 15% te staan gekom, terwyl 56% van die sekerheidsmerkers in die hoofbespreking aanwesig was en die oorblywende 29% in die slotgedeeltes gebruik is. Met in agneming van die verhouding wat die lengte betref tussen die inleiding, hoofbespreking en die slot blyk dit dat die studente relatief min van sekerheidsmerkers aan die einde van hul argumente gebruik gemaak het. Die gebruik daarvan is juis hier meer te wagte, aangesien dit in die slot is waar 'n argument tot 'n finale en besliste einde gevoer word en absolute sekerheid oor standpunte en argumente bevestig behoort te word.

Verder is bevind die sekerheidsmerkers 'beslis', '(dit is) seker', 'steeds' en 'verseker' het in die betrokke korpustekste 'n hoë gebruiksfrekwensie. Die ander merkers toon 'n laer gebruiksfrekwensie; sommige merkers het slegs een keer of selfs glad nie in die korpustekste voorgekom nie. Dit kan daaraan toegeskryf word dat eerstejaarstudente nog nie oor genoegsame kennis beskik rakende al die middele wat Afrikaans bied om algehele sekerheid en vaste oortuiging in argumentatiewe skryfwerk mee uit te druk nie.

Die wyse waarop sekerheidsmerkers in inleidings, hoofbesprekings en slotgedeeltes aangewend is, word vervolgens bespreek. Voorbeelde word ook uit die korpustekste verskaf ter ondersteuning van die kwalitatiewe interpretasie (sien in hierdie verband Note/n 5).

4.1 Die inleiding

Sekerheidsmerkers wat in die inleidings voorkom, is oor die algemeen gebruik om die leser van subjektiewe standpunte te oortuig sonder dat enige ondersteuning gebied is in die vorm van bewyse, redes of voorbeelde vir hierdie standpunte of dat daar getoon word dat hierdie standpunte verder aan die hand van eksterne inligting beredeneer sal word. Die studente wat die sekerheidsmerkers op hierdie wyse in hul inleidings gebruik het, het heel

moontlik nie geweet dat standpunte eers ondersteun en beredeneer moet word, voordat dit as feite genoem word nie.

Aangesien reeds in die inleiding dus geen poging blyk van die skrywer om met die akademiese diskoersgemeenskap in gesprek te tree nie, kan dit ook gestel word dat in die betoog niks daarvan te kenne gegee word dat die skrywer 'n verhouding met sy of haar lesers moet bewerkstellig nie. Dít kan afgelei word uit die aanbod van standpunte wat eensydig van aard is en, soos vroeër genoem, as feite aan die lesers voorgedien word. Hierdie inligting berus dus net op subjektiewe oordeel. Hyland (1998: 440, 443 en 453) benadruk in hierdie verband die belangrike rol van die verhouding tussen skrywer en lesers in akademiese argumente; dit gee die pragmatiese bevoegdheid van die skrywer se argument weer. Onderstaande dien as enkele voorbeelde waar sekerheidsmerkers nie volgens woordbetekenis en objektiewe skrywerstem in die inleidende gedeeltes van die korpustekste gebruik is nie. (Die sekerheidsmerkers in vetdruk en wat onderstreep is, is die artikelskrywer se beklemtoning van die voorbeelde uit die korpus.)

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld A:

*'n Beleggingsopsie in eiendomme is **definitief** die beste beskikbare opsie omdat dit 'n gesonde inkomste lever met die moontlikheid dat kapitaal groei inflasie sal klop. Die meeste aanbiedinge het ook die voordeel om in aanmerking te kom vir rente-inkomstebelasting. 'n Belegging in eiendom genereer 'n konstante en stygende inkomste 'n voordeel wat nie van toepassing is by aandeelbeleggings nie.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld B:

*Uitbranding van mens is **inderdaad** 'n teken van menslike swaakheid. Depressie gaan gepaard met swaakhede. Dit gee aanleiding dat mense onder die die broodlyn lewe.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld C:

*Die moderne kommunikasie tegnologie het **ongetwyfeld** die mens se kommunikasie vermoë en sosiale vaardighede nadelig beïnvloed.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld D:

*Hierdie stelling is **beslis** waar. Die Afrikaanssprekende mense in Suid-Afrika is **verseker** nie lojaal aan hulle taal nie daarom stem ek dus met hierdie stelling saam. Die Afrikaanssprekende inwoners van die land is besig om die taal af te skeep en daarom word die taal verwaarloos.*

Slegs enkele skrywers het sekerheidsmerkers korrek in die inleidende gedeelte

gebruik en sodoende hul objektiewe skrywerstem versterk. Die onderstaande uittreksels uit die korpus dien as voorbeelde.

Hier volg ’n uittreksel uit voorbeeld E:

Daar is ’n probleem oor die bepaling dat uitbranding en depressie as menslike swakheid beskou kan word in die moderne lewe. Kan dit werklik as ’n menslike swakheid beskou word of nie? Opinies sal in die opsig inderdaad verskil, want elke persoon voel anders oor die opsigte teenwoordig in menslike swakheid

Hier volg ’n uittreksel uit voorbeeld F:

*Deesdae raak dit al hoe meer opvallend dat Afrikaanssprekendes nie meer die nodige lojaliteit teenoor hulle taal bewys nie. Dit kom toenemend voor dat Afrikaanssprekendes hulle tale meng. Engelse woorde, woorde vanuit ander tale en selfs “slang” woorde word deesdae as aanvaarbaar geag en die invloed van hierdie neigings op die Afrikaanse taal word glad nie in berekening gebring nie. Daar word selfs vandag Engelse woorde in Afrikaanse woordeboeke aangetref. **Dit bevestig dat** hierdie woorde nou officieel aanvaarbaar is in die Afrikaanse taal. Strenger vereistes behoort ingestel te word ten opsigte van wanneer ’n vreemde woord in die Afrikaanse taal aanvaar behoort te word.*

Hier volg ’n uittreksel uit voorbeeld G:

*Die aantal ure wat om die braaivleis spandeer word, word toenemend vervang met die aantal ure wat ons nuwe generasie teen skerms vaskyk. Is ons egter antisosiaal om deur middel van kommunikasie tegnologieë te kommunikeer? **Dit is duidelik dat moderne kommunikasietegnologie nie verantwoordelik is vir ons mense se antisosiale gedrag nie. Hier is hoekom.***

Die skrywer van voorbeeld E gebruik die merker ‘inderdaad’ korrek, aangesien hierdie student van die standpunt uitgaan dat verskillende sienings kan bestaan oor of uitbranding en depressie verband hou met menslike swakheid al dan nie. Hierdie student lei dan ook ’n hoofbespreking in deur te sê: “Een opinie kan wees [...].” Dit dui dus bes moontlik daarop dat die student daarvan bewus is dat die verskillende opinies genoem, ondersteun en beredeneer moet word.

Die sekerheidsmerker ‘dit bevestig’ (in voorbeeld F) word korrek en op ’n ewewigtige wyse gebruik deurdat eers ’n duidelike agtergrond aan die leser verskaf word, en na aanleiding van hierdie kontekstualisering is bepaalde standpunte dan geformuleer. In die laaste voorbeeld (voorbeeld G) word reeds ’n gevolgtrekking gemaak rakende die rol van moderne kommunikasietegnologie in antisosiale gedrag. Hoewel hierdie gevolgtrekking gemaak word, dui die student aan dat in hierdie hoofbespreking ondersteuning en beredenering gaan plaasvind ten einde die gevolgtrekking te regverdig. Dit doen die skrywer deur te sê: “Hier is hoekom.”

4.2 Die hoofbespreking

Die meeste sekerheidsmerkers in die korpustekste is deur die studente in die hoofbespreking van hul argumente aangewend. Alhoewel die frekwensie in die gebruik van sekerheidsmerkers hier hoër was as in die ander dele van die teks, is die sekerheidsmerkers nie noodwendig gebruik om die geldigheid van standpunte op 'n objektiewe wyse te versterk nie. Dit blyk daaruit dat die standpunte nie altyd aan die hand van die nodige bewyse en voorbeelde ondersteun is nie. Eksterne inligting is dus op 'n beperkte wyse by die beredenering van standpunte betrek, en sodoende kon dit nie as waar aan die leser bewys word nie.

Die hoofbespreking bevat telkens veralgemenings en persoonlike aanvalle; 'n subjektiewe oordeel word gevel oor die onderwerp wat bespreek is. Verskeie studente het gepoog om die standpunt wat in die inleiding gestel is (tesisstelling) aan die hand van menings te verdedig. Sekerheidsmerkers is in hierdie geval dan foutiewelik gebruik om menings as feite aan die leser voor te hou. Derhalwe het die gebruik daarvan ook nie 'n objektiewe skrywerstem ondersteun nie.

Die onderstaande teksgedeeltes bevat voorbeelde waar sekerheidsmerkers in die hoofbespreking nie op 'n juiste manier gebruik is nie en dit ook nie daartoe bygedra het om 'n objektiewe skrywerstem te beklemtoon nie. Sien ook die dubbele versterking ('verseker duidelik') waarmee die skrywer van teks L 'n standpunt aantoonbaar probeer verabsoluteer.

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld H:

*Verlating aan die moderne kommunikasietegnologie is aan die orde van die dag. Mense sal ure en ure vasgnael voor die skerm sit en niks kan hulle daar wegskeur nie. Kosbare tyd gaan daardeur verlore en belangrike werk kan agterweë gelaat word. Ook bly ander belangrike verhoudings in die slag. Dit lei **beslis** tot antisosiale gedrag.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld I:

Studente word deesdae ook nie meer gepenaliseer vir taal-, grammatika-en spelfoute in hul eksamenantwoordskrifte nie. 'n Mens wonder of the stryd vir goeie en aanvaarbare taalbegruik 'n verlore een is. Moontlik gaan dit gepaard met die algemene gebrek aan alle vorms van dissipline wat deesdae aan die orde van die dag is.

*Afrikaanse mense is **beslis** nie lojaal aan hulle taal nie, hulle het nie genoegsame respek vir hulle taal nie, want hulle gebruik dit nie in die suiwer vorm waarin dit veronderstel is om gebruik te word nie.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld J:

Om depressoef te wees is volgens my verseker 'n keuse. Jou eie keuse! Jy't 'n keuse om elke oggend op te staan, om werk toe te gaan en ook om positief te wees oor die dag met al sy inhoud. Om vriendelik te wees, die negatiewe mis te kyk en om net vir die positiewe te lewe, hang van jouself af en wanneer beproewinge jou pad kruis en jy negatiewe en teneergrdruk voel en jy net op daardie vlak bly, is depressoef jou voorland. **Dit is duidelik** dat die mens se swakheid hom hierheen lei.

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld K:

Daar word deesdae minder oor en weergekuier tussen vriende aangesien alle inligting rakende daardie persoon op Facebook deur gegee word. Foto's, nuus asook gevoelens word op Facebook uitgedruk deur mense. Hierdie sosiale netwerk veroorsaak **verseker** antisosiale gedrag by mense deur na hierdie Feite te verwys. Kommunikasietegnologie het die kuier tussen vriende baie verminder en die geleentheid om tussen mekaar sosiaal te verkeer baie verminder.

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld L:

Daar is ook bevind dat mense se taalvaardighede aan die afneem is weens die gebrek aan kommunikasie. Dit raak al moeiliker vir beide kinders en volwassenes om korrek te praat, te skryf en ook te spel. Dit is die eenvoudige boustene van Afrikaans wat afgebreek word en kan veroorsaak dat die taal inmekaar tuimel.

Dit is verseker duidelik dat Afrikaans agteruit gaan omdat niemand meer vir die taal opstaan nie. Almal gooi bande in die lug, verruil hul lojaliteit en kyk toe hoe die taal vernietig word. Alhoewel daar talle organisasies, soos die ATKV, bloed sweet om die taal te bevorder, word nie genoeg gedoen daaraan nie. Niemand kan Afrikaans red en uitbou as lojaliteit nie by die sprekers gekweek word nie. Dit is die mense wat die meeste invloed het wat sal moet opstaan vir Afrikaans en die lojaliteit in dae moet omskakel.

In hoofbesprekings waar sekerheidsmerkers korrek gebruik is, het die studente 'n poging aangewend om eksterne inligting te gebruik en met behulp daarvan hul standpunte te staaf. Hoewel van die studente gebruik gemaak het van nie-akademiese bronne, soos die koerant *Beeld* en die tydskrif *Huisgenoot*, blyk dit hulle het gewys dat standpunte met behulp van eksterne inligting ondersteun en beredeneer behoort te word, voordat sekerheidsmerkers gebruik word om 'n bepaalde argument te versterk. Die onderstaande dien as voorbeelde van die korrekte gebruik van sekerheidsmerkers en die skep van 'n objektiewe skrywerstem.

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld M:

*Die beste manier om jou spaargeld te laat groei, is om 'n vaste bedrag elke maand te belê. Dit sal jou in staat stel om voordeel te trek uit enige skommeling in die markte. Volgens Mnr Feldman (beeld) is beleggingsfonds op eiendom se opbrengs 40% dit dui daarop dat dit **beslis** betaal om minstens 'n gedeelte van jou geld in eiendom te belê pleks daarvan om dit op allerlei ander dinge te bestee. Hierdie opbrengs is ook belastingvry wat 'n groot voordeel is tot jou as individu.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld N:

*Dit is verstommend dat selfs nie eers skoolkinders die druk wat op hulle geplaas word, kan hanteer nie. Onder andere die druk om te presteer op akademiese en of sportvlak is groot bydraende faktore. Moet dus nie vergeet wat 'n rol groepsdruk speel nie. Elke keer indien nog 'n jong skoolkind selfmoord gepleeg het, is dit uiters skokkend om daarvan in die media van kennis te neem. Lees dus die frases in die artikel in Huisgenoot, "Janie was dan altyd so'n sterk leerder wat so uiters goed presteer het op skool op 'n verskeidenheid vlakke en sy het tog in 'n gesonde huis groot geword." Verlede jaar in Desember het 'n matriekmeisie selfmoord gepleeg nadat daar aan haar gesê is hoekom sy slegs ses onderskeidings het en nie sewe nie. Wat 'n skokkende berig om in die Beeld te lees van 'n briljante mens met soveel potensiaal wat selfmoord pleeg. Ommenslik. Maar **die feit bly** staan, dit is 'n ongelooftlike stryd daar buite in die lewe om alles te kan verwerk wat oor die lewenspadjies loop.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld O:

*Daar moet in gedagte gehou word dat daar, al sou alle ongewenste immigrante die land verlaat, reeds sowat 35% werkloosheid in Suid Afrika heers. Die ineenstorting van die Zimbabwe ekenomie, asook die teleurstellend vertoning van ander ekenomie in Afrika het Suid Afrika die heuningpot gemaak waarna toe alle bye wil gaan. Immigrante het **inderdaad** na Suid Afrika gestroom oor die afgelope 10 jaar en daar word geraam dat tussen 10% en 15% van almal wat in Suid Afrika bly, onwettig of ten minste ongevraag in Suid Afrika vertoef. Ter illustrasie sou mens kon noem dat Hilbrow en Berea bykans heeltemal bewoon word deur ongewenste buitelanders. Die demografe bereken dat sowat 4,5 miljoen te 8 miljoen mense in Suid Afrika van n totale inwonertal van ongeveer 45 miljoen onwettig of ongevraag is (2008 Sensus).*

4.3 Die slot

Sekerheidsmerkers kom selde in die slotgedeelte van die argumente voor, terwyl dit juis hier te verwagte is dat 'n skrywer sy of haar argument finaal moet afsluit. Die rede hiervoor is dat van die studente nie in die hoofbespreking op eksplisiete wyse genoegsame ondersteuning vir hul gestelde standpunt(e) kon bied nie (sien Afdeling 4.2), gevolglik het hulle dit moeilik gevind om in die slotgedeelte die aanvanklike tesisstelling finaal te bevestig. Die lae voorkoms van sekerheidsmerkers in hierdie deel van die korpustekste kan ook daaraan toegeskryf word dat van die studente die tesisstelling reeds in die inleiding bekragtig het (sien Afdeling 4.1).

Ten spyte daarvan dat sekerheidsmerkers min in die slotgedeeltes voorgekom het, kan daarop gewys word dat die meeste sekerheidsmerkers wat wel hier gebruik is, korrek gebruik is. Dit is gebruik om die tesisstelling wat in die inleiding gemaak is, en wat in die hoofbespreking aan die hand van voldoende ondersteuning beredeneer is, te bevestig. Hierdeur het die studente die feitlikheid van hul standpunte en argumente op 'n objektiewe wyse beklemtoon en sodoende die argument afgesluit.

Vervolgens word enkele voorbeelde uit die korpustekste verskaf om aan te toon hoe sekerheidsmerkers in hierdie verband gebruik is.

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld P:

*Al die bogenoemde statistieke en getalle kan nie net weggevee word nie, mens kan nie net maak asof dit nie bestaan nie. **Dit is duidelik** dat depressie nie net bestaan en 'n siekte is nie, maar dat dit ook lewensgevaarlik is en deur te weier om iets te doen omtrent dit 'n persoon ernstige gevolge gaan dra, waarvan die verlies aan geluk die minste is. Depressie is aktueel en beslis nie 'n teken van menslike swakheid nie, maar 'n moderne siekte, wat ons dreig in ons moderne samelewing.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld Q:

Met al hierdie inligting in ag geneem is dit my eie mening om te sê dat depressie en uitbranding beslis nie 'n teken van swakheid is nie. Mense wat dit so ervaar en met so houding teenoor mense wat aan depressie ly optree het nie 'n benul waaroor dit gaan nie.

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld R:

*As 'n persoon alles in ag neem is die feite soos volg; elke gesin en elke persoon se behoeftes is verskillend. Vir hierdie rede sal 'n mediese fonds vir byvoorbeeld 'n gesin met kinders **definitief** nie 'n mors van geld wees nie.*

Hier volg 'n uittreksel uit voorbeeld S:

*Deur na al hierdie feite te kyk, kan daar **verseker** saamgestem word dat die moderne kommunikasietegnologie verwoontlik is vir die mens se antisosiale gedrag en dat sosiale netwerke nie altyd goed is vir die samelewing nie.*

5. Slot

In hierdie artikel is ondersoek ingestel na die gebruik van die interpersoonlike metadiskoerskategorie, sekerheidsmerkers, in die geskrewe argumente van Afrikaanssprekende eerstejaarstudente. Daar is gepoog om vas te stel of hierdie studente kennis dra van die verskillende sekerheidsmerkers wat in Afrikaans

gebruik kan word om argumente mee te bekragtig. Verder is daar ondersoek ingestel of die merkers wat wel gebruik is, korrek gebruik is volgens die betekenisfunksie daarvan, en of die gebruik daarvan skrywerstem op 'n objektiewe wyse versterk het.

Uit korpusdata blyk dit sekerheidsmerkers is selde in die korpustekste gebruik. Die meeste merkers toon 'n lae gebruiksfrekwensie. Studente het dit ook moeilik gevind om die merkers korrek toe te pas én 'n objektiewe skrywerstem te bewerkstellig.

Sekerheidsmerkers is in die korpustekste hoofsaaklik benut om persoonlike standpunte as feite voor te hou, dit op 'n subjektiewe wyse te versterk en die leser daarvan te probeer oortuig sonder dat nodige begroning plaasgevind het. Verder is die sekerheidsmerkers ook nie altyd gebruik om die geldigheid van standpunte op 'n ewewigtige wyse te versterk waar begroning wel plaasgevind het nie.

Die merkers wat in die slotgedeeltes voorgekom het, is meestal korrek gebruik, dit wil sê om standpunte en argumente op 'n beredeneerde wyse te versterk, nadat deeglike begroning in die besprekingsgedeelte plaasgevind het. Op hierdie wyse is 'n objektiewe skrywerstem bewerkstellig.

Na aanleiding van hierdie ondersoek blyk dit uit die korpusondersoek dat die deelnemende Afrikaanssprekende eerstejaarstudente nie aan die begin van hul universiteitstudie oor die nodige kennis en vaardigheid beskik om alle sekerheidsmerkers op 'n toepaslike wyse in geskrewe argumente te gebruik nie. Aangesien metadiskoers 'n pertinente rol speel in die skep van 'n verhouding tussen die skrywer en leser en interpersoonlike metadiskoers hierdie kommunikasie fasiliteer, is dit belangrik om eerstejaarstudente te akkultureer in die redes vir en gebruik van sekerheidsmerkers.

Op universiteit behoort geleentheid gebied te word om eerstejaarstudente se kennis te verbreed rakende die verskeie merkers wat 'n sekerheidsfunksie vervul in die daarstel van 'n akademiese geskrewe argument. Hierdie vaardigheid behoort verder ontwikkel te word vir die korrekte gebruik van hierdie merkers ten einde 'n objektiewe skrywerstem te ontwikkel.

Noordwes-Universiteit

Bronnelys

- Amiryousefi, M. en Rasekh, A.E.** 2010. Metadiscourse: Definitions, issues and its implications for English teachers. *English Language Teaching*, 3(4): 159-167.
- Beauvais, P.J.** 1989. A speech act theory of metadiscourse. *Written Communication*, 6(1):11- 30.

- Carstens, A.** 2009. The effectiveness of genre-based approaches in teaching writing: subject-specific versus cross-disciplinary emphases. Ongepubliseerde DPhil-proefskrif. Pretoria: Universiteit Pretoria.
- Conrad, S.** 2002. Corpus linguistics approaches for discourse analysis. *Annual review of Applied linguistics*, 22: 75-95.
- Crismore, A.** 1983. *Metadiscourse: What is it and how is it used in school and non-school social science texts*. Urbana-Champaign: University of Illinois.
- Crismore, A.** 1989. *Talking with readers: Metadiscourse as rhetorical act*. Series XIV, Vol. 17. New York: Peter Lang.
- Crismore, A., Markannen, R. en Steffensen, M.S.** 1993. Metadiscourse in persuasive writing. *Written communication*, 10(1): 39-71.
- Fairbairn, G. en Winch, C.** 2011 (1993). *Reading, writing and reasoning: a guide for students*. Maidenhead: McGraw-Hill.
- Fu, X.** 2012. The use of interactional metadiscourse in job postings. *Discourse Studies*, 14(4): 339-417.
- Gold Sanford, S.** 2012. A Comparison Of Metadiscourse Markers And Writing Quality in Adolescent Written Narratives. Ongepubliseerde MSc-tesis. Missoula: University of Montana.
- Gries, S.T.H.** 2009. *Quantitative Corpus Linguistics with R.: A Practical Introduction*. New York: Routledge.
- Harris, Z.** 1959. The transformational model of language structure. *Anthropological Linguistics*, 1(1): 27-29.
- Hu, G. en Cao, F.** 2015. Disciplinary and paradigmatic influences on interactional metadiscourse in research articles. *English for Specific Purposes*, 39: 12-25.
- Hyland, K.** 2005. *Metadiscourse: Exploring interaction in Writing*. London: Continuum
- Hyland, K.** 1998. Persuasion and context: the pragmatics of academic meta-discourse. *Journal of Pragmatics*, 30: 437-455.
- Hyland, K.** 2004. Disciplinary interactions: metadiscourse in L2 postgraduate writing. *Journal of second language writing*, 13: 133-151.
- Hyland, K.** 2017. Metadiscourse: What is it and where is it going? *Journal of Pragmatics*, 113: 16-29.
- Hyland, K. en Tse, P.** 2004. Metadiscourse in academic writing: a reappraisal. *Applied Linguistics*, 25(2): 156-177.
- Ifantidou, E.** 2005. The semantics and pragmatics of metadiscourse. *Journal of Pragmatics*, 37: 1325-1353.
- Jordaan, A.** 2014. Die gebruik van metadiskoers in Afrikaans T1-skryfwerk van eerstejaar-universiteitstudente. Ongepubliseerde MA-verhandeling. Vanderbijlpark: Noordwes-Universiteit.
- Jordaan, A. en Meintjes, Z.** 2015. Die gebruik van die metadiskoerskategorie

- “bewyse” as voorvereiste vir suksesvolle argumentatiewe skryfwerk op tersiêre vlak. *Tydskrif vir Taalonderrig*, 49(1): 281-305.
- Jordaan, A.** 2016. Afrikaanse verbandsmerkers: uitbreiding en herkategorisering van voorbeeldwoorde. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 34(2): 147-167.
- McEnergy, T. en Hardie, A.** 2012. *Corpus linguistics*. Cambridge: Cambridge University.
- Meintjes, Z.** 2015. Koherensie in die argumentatiewe skryfwerk van eerstejaarstudente: ’n teksgebaseerde ondersoek. Ongepubliseerde PhD-proefskrif. Potchefstroom: Noordwes-Universiteit.
- Meintjes, Z.** 2016. Konjunksiemerkers: ’n indeling in Afrikaans vir die gebruik in geskrewe akademiese argumente op universiteit. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, 23(1): 81-102.
- Moini, R. en Salami, M.** 2015. Stance And Engagement Discourse Markers In: Journal’s “Author Guidelines”. *The Journal of Teaching Language Skills*, 7(3): 109-140.
- Olivier, L. en Olivier, J.** 2012. (Her-)stelwerk: skoolopstelle as voorbereiding vir akademiese geletterdheid op universiteitsvlak. *Tydskrif vir Taalonderrig*, 46(1): 30-44.
- Patterson, R. en Weideman, A.** 2013. The Typicality of Academic Discourse and its Relevance for Constructs of Academic Literacy. *Journal for Language Teaching*, 47(1): 107-123
- Sampson, V.D. en Clark, D.B.** 2006. Assessment of argument in science education: a critical review of the literature. *International Society of the Learning Sciences*, 655-661.
- Taalkommissie.** (samesteller). 2009 (1917). *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. Kaapstad: Pharos.
- Taalkommissie.** (samesteller). 2017 (1917). *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. Kaapstad: Pharos.
- Takimoto, M.** 2015. A corpus-based analysis of hedges and boosters in English academic articles. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 5(1): 95-105.
- Tavanpour, N., Goudarzi, Z. en Farnia, M.** 2016. Interactional Metadiscourse Markers in Sports News in Newspapers: a Cross-cultural Study of American and Iranian Columnists. *The Philologist*, 1: 1-13.
- Tognini-Bonelli, E.** 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam: John Benjamins.
- Van de Poel, K. en Gasiorek, J.** 2007. *All write. An introduction to writing in an academic context*. Leuven: Acco.
- Van Dyk, T.** 2011. Ondersoek na die Impak van ’n Akademiese Geletterdheidsintervensie op Eerstejaarstudente se Akademiese Taalvermoë. *LitNet Akademies*,

8(3): 487-506.

Vande Kopple, WJ. 1985. Some exploratory discourse on metadiscourse. *College Composition and Communication*, 36(1): 82-93.

Van Huyssteen, G. 2017. Verseker of vir seker is soms 'n taai tameletjie. *Viva*, 25 Maart. viva-afrikaans.org/lees-luister/blog/item/243-verseker-of-vir-seker-is-soms-'n-taai-tameletjie. (Datum van gebruik: 10 Februarie 2022).

Note

1. Hierdie artikel is deel van 'n groter ondersoek na koherensie in die argumentatiewe skryfwerk van eerstejaarstudente.
2. Afrikaanse en Engelse vakhandboeke, taalgidse en artikels is vir hierdie doel nagegaan. Vertaling het daarom ook deel gevorm van hierdie proses.
3. Die raamwerk vir die analise van sekerheidsmerkers én die korpusstekste dateer van tussen 2010 en 2014. Gedurende hierdie tydperk is in *Afrikaanse woordelys en spelreëls* (AWS) aangedui dat 'verseker' die betekenis het van 'sonder twyfel'; 'beslis' (vergelyk AWS, 2009). Die verandering in betekenis van 'verseker' is eers opgeteken in die onlangse uitgawe van die AWS (2017), naamlik dat dit op 'verseker, -de; verseker, het -', dui (vergelyk ook Van Huyssteen, 2017). Om hierdie rede is in die ondersoek volstaan met die spelvorm 'verseker' met die betekenisfunksie van 'sonder twyfel; beslis'.
4. Hier word spesifiek op die argument gefokus. Indien dit blyk dat 'n bepaalde merker nie die funksie van 'n sekerheidsmerker vervul nie, is dit nie by die ondersoek ingesluit nie (sien in hierdie verband Afdeling 3.3).
5. Die korpusvoorbeelde is direkte aanhalings; geen aanpassings is gemaak nie. Vetdruk en/of onderstreping word wel daarin gebruik om bepaalde verbande uit te lig.

Resensie

Het Andere Postkoloniale Oog. Onbekende kanten van Nederlandse (post)koloniale culturen

Redakteur: Michiel van Kempen

Courtneigh Ess

Van Fanon tot Spivak, van Bhabha tot Said en van Achebe tot Rushdie – hul werke is sprekend van die aanwending, toepassing en bruikbaarheid van postkoloniale teorie. Met *Het Andere Postkoloniale Oog* (2020), saamgestel deur Michiel van Kempen, word ’n vernuwend teoriebydrae tot die internasionale postkoloniale diskoers gelewer. Al in die titel van hierdie bundel essays word op ’n vernuwend inslag gesinspeel.

Het Andere Postkoloniale Oog bevat 24 bydraes wat aan die hand van uiteenlopende genres die dinamiese aard van die postkolonialisme bevestig. In die bundel word gefokus op interverhoudings tussen subjekte, simbiose tussen die hede en die verlede en die heterogene aard van kulturele identiteitskepping. Dit herinner aan die postkoloniale kritikus, Achille Mbembe (2001:14) se benadering van die postkolonialisme: “As an age, the postcolony encloses multiple durées made up of discontinuities, reversals, inertias, and swings that overlay one another, interpenetrate one another, and envelope one another: an entanglement.” Uiteraard is dit presies wat in *Het Andere Postkoloniale Oog* bewerkstellig word: In die teks word die oorkoepeling en verstrengeling van koloniale en postkoloniale stemme wat oor mekaar, vir mekaar en teen mekaar praat, sentraal gestel.

Die bundel word in vier hoofkategorieë verdeel, naamlik Nederlands-Indië, Nederlands-Karibies, Suid-Afrika en die literatuur van “Nieuwe Nederlanders”. Hierdie konteks-spesifieke kategoriserings bied ’n sistematiese oorsig van die ontwikkeling van postkolonialisme en sodoende sluit dit aan by die postkoloniale teorie waar spesifisiteit en historisiteit deurgaans op die voorgrond geplaas word.

Het Andere Postkoloniale Oog word ingelei met ’n feesrede van die Nederlandse skrywer J.Z. Herrenberg, wat die multikulturele aard van die Nederlandse samelewing en subjekte vier en verheerlik. Die feesrede is vervleg met Herrenberg se persoonlike narratief met spesifieke verwysing na sy Surinaamse pa en sy hibriede herkoms. Dié persoonlike narratief vind inkleding by die groter postkoloniale diskoers wat hibriditeit, sinkretisme en kreolisering sentraal stel.

Sodoende illustreer Herrenberg, aan die hand van sy persoonlike narratief, die ambivalente uitwerking van hibriditeit op die koloniale diskoers binne 'n postkoloniale konteks.

Die eerste essay in die versameling, “De vloek van Cham voorbij” deur Ken Mangroelal, is in dagboekformaat geskryf. Hierdie narratiewe strategie dui op 'n alternatiewe teoretiese benadering van postkolonialisme waarin die skrywer op 'n selfaktualiserende wyse terugskryf op koloniale diskoerse en metanarratiewe. Sodoende kom die postkoloniale bemoeienis met stemgewing duidelik na vore in Mangroelal se essay. In sy bydrae dui hy telkens op die hiaat wat betref subalterne stemme in die Nederlandse geskiedenis, taal en literatuur. Hierdeur illustreer Mangroelal hoe taal as 'n uitsluitingsmeganisme funksioneer wat vervreem, verswyg en verdring. Om hierdie rede benadruk hy die waarde van verskeie genres soos literatuur, film, dans en toneelspel om hierdie versweë stemme en ervarings te agterhaal.

Dit is dus nie verbasend dat *Het Andere Postkoloniale Oog* uiteenlopende genres as toepassingsveld vir die postkolonialisme benut nie. In “Zingen over voorheen De West; Over het eiland Suriname en het land Curaçao” stel Bert Paasman ondersoek in na liedere wat gesing is in vroeëre koloniale handelsgebiede in Oos- en Wes-Indië, en in Suid-Afrika. Opvallend is die tydloosheid van hierdie liedere en die wyse waarop hierdie liedere as draers van kulturele identiteite en diskoerse dien. Hilde Neus werp in “Een ‘Surinaams’ blijspel in de chicanes van de Amsterdamse elite” 'n soeklig op die blyspel en toneelstuk “Klucht van Hans Michel Frisschensteccher” en belig hiermee die uitwerking van koloniale ideologieë op liefdesverhoudings oor ras- en klasgrense heen.

Hariëtte Mingoën fokus in “Gamelan: Surinaams-Javaans erfgoed dat dreigt verloren gaan” op Gamelan, 'n versameling van instrumente en musiek wat deur Javaanse migrante na Suriname gebring is. Mingoën huldig Gamelan as 'n draer van Surinaams-Javaanse kulturele erfenis wat tans uitsterf. In hierdie verband kan Mingoën se fokus op Gamelan beskou word as 'n poging waardeur Gamelan nie net gevier word nie, maar ook (ten minste op papier) behou word.

Aminata Cairo bied in “Hebi sani e dansi; Dans als een uiting van geestelijk welzijn onder slavernij” 'n verkennende blik op dans as 'n vorm van selfuitdrukking en toevlug onder die Afro-Surinaamse Kriyoro-bevolking. Cairo maak gebruik van 'n meervlakkige benadering wat Karibiese, swart en transnasionale feminismes insluit. Dans word hier voorgedou as 'n intrinsieke merker van die Afro-Surinaamse vroulike identiteit en ook as 'n instrument wat vroulike bemagtiging en solidariteit in 'n hoogs patriargale samelewing bewerkstellig het.

Hierdie feministiese inslag word voortgesit in Adrienne Zuiderweg se

essay “Krassende pennen; Kroniek van een schrijvende moeder, dochter en schoonzoon” waar sy hoofsaaklik ondersoek instel na die werk van die Nederlands-Indiese vroueskrywer M.C. Frank. Ook Jacqueline Bel bring ’n feministiese inslag na vore wanneer sy in die “De ‘inheemse schonen’; Van cliché tot kultuurkritiek” op die representasie van inheemse vroue in Indiese romans in Nederland fokus. Veral Bel se bespreking van gevestigde postkoloniale teoretiese inslae is prysenswaardig, omdat sy daarin deurgaans die patriargale ondertoon van hierdie teorieë ontbloot.

Lonneke Geeling en Ellen de Vries bied ’n verkennende blik op feministiese en humanistiese solidariteit oor ras- en kulturele grense heen. In hul essay stel hulle ondersoek in na die verhouding en vriendskap tussen die skrywer Rosey Pool en die illustreerder Nola Hatterman. Opvallend hier is die erkenning van wit kulturele bemiddelaars se bydraes tot die swart vryheidstryd.

In *Het Andere Postkoloniale Oog* word voorts literêre en tekstuele verbande tussen boeke belig wat in verskillende sosio-politieke kontekste verskyn het. In “De Aap leef voort; Een analyse van het verhaal ‘Voor Alex Burrough’ (2002) van Abdelkader Benali als ‘rewriting’ van *Mijn aap schriet* (1928) van Albert Helman” bespreek Judit Gera twee verhale uit verskillende tydsgewigte. Beide verhale handel oor ’n aap en Gera argumenteer dat Benali se teks beskou kan word as ’n herskrywing van Helman se verhaal vanweë intertekstuele verbande. Hierdie literêre simbiose tussen hede en verlede belig die spanning tussen ’n voortdurende veranderende realiteit en terugkerende narratiewe – ’n dialektiese verhouding wat sentraal staan binne die postkoloniale teorie.

Op ’n soortgelyke wyse stel Margriet van der Waal ondersoek in na die ideologiese werking tussen literêre tekste en die sosiale samelewing met aandag aan die uitbeelding van ’n omstrede Suid-Afrikaanse historiese figuur, Coenraad Buys. Van Der Waal bestudeer representasies van Buys soos wat dit neerslag gevind het in die Suid-Afrikaanse romans *King of Bastards* deur Sarah Gertrude (1950) en *Buys: ’n Grensroman* deur Willem Anker. Van der Waal argumenteer dat die (negatiewe) uitbeelding van Buys in Gertrude se roman teruggevoer kan word na dominante ideologiese verwysingsraamwerke van die apartheidsregime, waar rashibriditeit verafsku is. In teenstelling hiermee, word Buys in Anker se roman as ’n soort mitiese figuur uitgebeeld, en volgens Van der Waal is dit tekenend van ’n postapartheidsideologie waarin hibriditeit gevier en verheerlik word. Buiten die feit dat Van der Waal duidelik illustreer hoe literêre tekste dikwels ingeklee word deur sosiale opvattinge oor identiteite, belig sy in haar essay ideologiese diskrepanse wat in koloniale en postkoloniale literatuur bestaan.

Buiten die bovermelde fokus op uiteenlopende genres en toepassingsvelde van die postkolonialisme, word ’n aantal (andersins vergete) historiese figure in die

sosio-politieke konteks van die Nederlands-Karibiese streek erken. Kees Snoek bied ’n blik op die lewenservaring van ’n Indonesiese nasionalis en politikus, Sjahrir, in “Sjahrir privé: de troost van muziek en natuur”. Snoek steun daarin grootliks op briewe deur Sjahrir in ’n poging om ’n genuanseerde oorsig van sy lewe en ervaring te bied. Die fokus op Sjahrir se briewe as ’n persoonlike narratief bring ’n kenmerkend postkoloniale fokus na kleiner en verswygde narratiewe na vore waarin die stem van die onderdrukte sentraal staan.

Het Andere Postkoloniale Oog fokus veral op die Nederlands-Karibiese konteks. Hieruit ontstaan ’n geskakeerde beeld van intrinsieke geografiese en historiese verskille en die uitwerking daarvan op die literatuur. In die essay “Pierre Lauffer als Nederlandstalig outeur” bespreek Wim Rutgers ’n skrywer van Curaçao, Pierre Lauffer. Cynthia Abrahams kyk in “Flonkeringen uit de goudwastrog: Interessante feiten uit de nalatenschap van Trefossa” na die literêre nalatenskap van die skrywer Trefossa* (skuilnaam van Henri Frans de Ziel) met aandag aan sy spinverhaal, kladblok en konsepbriewe, opstelle en sy digkuns. Klaas de Groot bied in sy essay “Een durian als handgranaat. Over zeven ‘Indische’ gedichten van Bernardo Ashetu” ’n herlesing en herwaardering van Ashetu se poësie en toon aan hoedat Ashetu as postkoloniale skrywer literêre verbeelding en digkuns as instrumente van bevryding aangewend het.

Internasionale polemieë rondom postkolonialisme bevat uiteenlopende menings met betrekking tot wat beskou kan word as postkoloniale literatuur en wat nie. Boehmer (1995:3) voer aan dat postkoloniale literatuur krities omgaan met koloniale diskoerse, beelde en ideologieë. Die tydvak waarin literatuur verskyn het, maak dit dus nie per definisie ‘postkoloniaal’ nie. Postkoloniale literatuur word eerder gekenmerk deur ’n dissidente inslag wat koloniale ideologieë en denkwyses uitdaag. Remco Raben illustreer duidelik hierdie uitgangspunt in sy bestudering van die roman *President Dramakutra* deur Henk (Hendrik) van Galen in die essay “De president, zijn kabinet, de journalist en de Westerling; Over het universalisme in H. van Galen Lasts *President Dramakutra*”. Die roman het in 1957 verskyn teen die agtergrond van die heersende spanning tussen Nederland en Indonesië. Die inhoud was radikaal en progressief vir dié tyd, en is destyds nie positief ontvang nie. Na die verloop van meer as vyf dekades (her)waardeer Raben hierdie roman uit ’n postkoloniale raamwerk. In sy analise belig hy die wyse waarop dominante diskoerse oor die Ooste en Weste in hierdie roman uitgedaag word. Op grond daarvan kan hierdie roman, ten spyte van die tydsgewrig waarin dit gepubliseer is, as ’n postkoloniale teks beskou word.

Het Andere Postkoloniale Oog verleen voorts ’n nuwe dimensie aan die bestudering van swart vroueliteratuur. In hierdie verband lewer Yra van Dijk ’n waardevolle bydrae met haar essay “Media, materialiteit en relatie in Astrid

Roemers *Lijken op liefde*” waarin sy ondersoek instel na die literatuur van die Surinaamse skrywer Roemers. Van Dijk toon aan hoe Roemers se literatuur aan die hand van alternatiewe vertelstrategieë ’n eiesoortige en intrinsieke blik op die Surinaamse geskiedenis bied. Die essay word onderlê deur ’n omvangryke teoretiese raamwerk wat nuttig blyk vir die bestudering van swart vroueskrywers se literatuur, met toespitsing op die postkoloniale vrouestem.

In die slothoofstuk bekyk Van Kempen ’n nuwe generasie skrywers in die Nederlands-Karibiese konteks wat vernuwing in hierdie letterkunde teweeggebring het. Hy identifiseer daarin ’n meertalige benadering, ’n fokus op migrasie-tematiek en rasseproblematiek as vernuwende inslae onderliggend aan hierdie literatuur. Dit is opmerklik dat hierdie bevindinge grootliks resoneer met literêre ontwikkelings binne Afrikaanse literatuur: *Hy kom met die skoelappers* deur Valda Jansen (2016) konfronteer byvoorbeeld die migrasie-tematiek terwyl die resente debuutbundels van Ryan Pedro (*Pienk ceramic-hondjies*, 2020) en Veronique Jephthas (*Soe rond ommie bos*, 2021) in die teken staan van meertaligheid asook ’n kritiese blik bied op die rasseproblematiek in postapartheid Suid-Afrika. Van Kempen se werkwyse dien sodoende as ’n nuttige rigsnoer vir diegene wat nuwe ontwikkelings binne die trajek van postkoloniale letterkunde in bepaalde kontekste ondersoek.

In hierdie bundel word ’n heterogene, nietotaliserende benadering van postkolonialisme versinnebeeld. Erkenning word gegee aan diversiteit, pluralisme en fragmentering binne die postkoloniale diskoers en dit word op verskeie maniere gevier. Hierdie benadering roep nuwe ondersoekmoontlikhede op en vestig die teks as ’n essensiële bron vir studente en teoretici werksaam in die postkoloniale denkskool.

Universiteit van Wes-Kaapland

Bronnelys

- Boehmer, E.** 1995. *Colonial and Postcolonial Literature*. Oxford University Press: New York.
- Jansen, V.** 2016. *Hy kom met die skoelappers*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Jephthas, V.** 2021. *Soe rond ommie bos*. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Mbembe, A.** 2001. *On the postcolony*. London: University of California Press.
- Pedro, R.** 2020. *Pienk ceramic-hondjies*. Kaapstad: Kwela Uitgewers.

Resensie

Na die wette van afskeid en herfs – ’n keuse uit die gedigte van Eddy van Vliet

Vertaler: Daniel Hugo

Roné Wierenga

Na die wette van afskeid en herfs (2021), ’n keuse uit die poësie van die bekroonde Nederlandse digter Eddy van Vliet wat deur Daniel Hugo saamgevat en vertaal is, bied ’n vergestaltung van die bewoë bewustheid van verlies en verganklikheid wat Van Vliet se oeuvre kenmerk. Verlies aan liefde en die uiteindelijke afsterwe van geliefdes – veral die afwesige, onpeilbare vaderfiguur – herinner aan laatstyl. Van Vuuren (2014: 695) skryf oor laatwerk onder meer die volgende:

[T]ipies is ’n gevoel van isolasie en ’n stoïsynse gestrooptheid in die laatwerk van skrywers. Werklik groot kunstenaars bied in hulle laatwerk dus insig in een of ander irrasionele en absolute waarheid, ten spyte van die ruheid van die styl, die pessimisme teenoor die lewe, die mens en die geringskatting van hulle eie waarde.

In Van Vliet se gedigte is isolasie, ’n gestrooptheid, asook vereenvoudigde taalgebruik en versstrukture egter nie beperk tot sy laaste werke nie, maar kenmerkend van sy oeuvre soos in die gedig “Biografie” (bl. 11) (oorspronklik uit sy bundel *Columbus tevergeefs*, 1970) gedemonstreer word:

ek is gebore in ’n wintertuin
sonder maagkanker
en met ’n merel in die keel

ek sal sterwe in ’n winter
met maagkanker
en ’n kondor in die keel.

Die opregte wyse waarop uiting gegee word aan diepgetelde emosies en naakte gedagtegang oor binêre opposisies soos liefde en verlies, lewe en dood, afwesigheid en aanwesigheid, spreek tot die neoromantiese beweging wat veral handel oor die tematiek van verlange en ’n onvervulde bestaanservaring.

Sommige van Van Vliet se gedigte, soos “Beeld in Salamanca” (bl. 79), herinner veral aan die skoonheidskultus wat met die neoromantiese beweging geassosieer word, terwyl die gedigte oor die afwesige vaderfiguur en verlore liefde veral spreek tot die selfbetrokke meditasies en ervaring van maatskaplike oorbodigheid en melankolie – sien byvoorbeeld “As” (bl. 75). Van Vliet behou sy weerbaarheid in ironie en selfrelativering – sien onder meer “Pa” (bl. 17), “Met pastelpotlode van Talens & Zoon” (bl. 21) en “’n Jaar voor hy vir goed die huis verlaat” (bl. 23):

’n Jaar voor hy vir goed die huis verlaat
 en ek hom in die kombuis
 – my stem in ’n handdoek gewikkel –
 ’n lafaard noem
 leer ek my pa latyn

Met die rekening van ’n vreemde hotel in sy sak
 skryf hy getrou aan plig en sondagsrus
 – belcanto op die agtergrond –
 die genitief van *lupus* neer en *ancilla* vir bediende

Die spysverteringstelsel van die mossel
 boei hom meer
 as my te laat ontdekking dat trane sout is.

Van Vliet se vermoë om met eenvoudige taal ’n byna tasbare outobiografiese beeld te skep, word weerspieël in Hugo se eenvoudige vertalings wat ’n ongekonstelde beeld, gestroop van pretensie, weergee. Alhoewel Van Vliet se eenvoudige sinstrukture en woordkeuses die Nederlandse gedigte toeganklik maak vir Afrikaanse lesers, bewerkstellig Hugo tog ’n verdieping van die emosies in sy vertalings wat ook so sentraal in Van Vliet se digkuns staan. Die Afrikaans anker die gedigte in ’n persoonliker konteks en kultuur vir die Afrikaanse leser waardeur ’n mate van transtaling steeds plaasvind. Een voorbeeld hiervan kom in “Waterglas 1” (bl. 28-29) voor. In die oorspronklike Nederlands lees dit soos volg: “Maar wat weet een zelfvoldaan waterglas / over zijn familie die enkel rijpt / aan gulzige lippen, geveerd en luidruchtig”, terwyl dit in die Afrikaans gestel word as: “Maar wat weet ’n selftevrede waterglas / van sy familie wat slegs floreer / aan gulsige lippe, geveerd en luidrugtig”.

Die bundel bestaan uit 13 dele wat elkeen ’n keur uit Van Vliet se digbundels bevat. Die 36 geselekteerde gedigte verteenwoordig die digter se oeuvre met gedigte wat dateer van Van Vliet se eerste bundel, *Het lied van ik* (1964), tot sy

laaste bundel, *Gigantiese dagen* (2002), en werk uit die publikasie *Laaste gedichten* (2003) wat ná sy sterwe verskyn het. Twee van Van Vliet se digbundels staan egter sentraal, te wete *De binneplaats* en *De toekomstige dief*, waaruit ses gedigte elk by *Na die wette van afskeid en herfs* ingesluit is, terwyl uit ander bundels slegs een of twee gedigte gekies is. Hugo, in 'n onderhoud met Yves T'Sjoen, verklaar egter dat daar nie doelbewus meer gewig in sy keur gegee is aan sekere van Van Vliet se bundels weens hul prominensie in die Nederlandse kanon nie, maar dat die keuse van gedigte op Hugo se persoonlike voorkeure gegrond is (T'Sjoen en Hugo, 2021).

In die gedigte in *Glazen* (1979) (bl. 28 tot 39) word water-, whisky-, konjak- en jenerewerglase gepersonifiseer. Hierdie verse bied 'n welkome onderbreking van die natuurmotief wat so sterk na vore kom in die pessimistiese gedigte van 'n jong Van Vliet wat sukkel om vrede te maak met die lot wat hom in die lewe beval het en sy pa se dwalende oë (soos in “Die kuslyn verander nie vir die visser”, bl. 25), asook die liefdesverse wat die teleurstellings wat Van Vliet as jong man ervaar (sien byvoorbeeld “Soos wat die oggend die nag binnedring”, bl. 49), liries oordra.

Die bundelsamestelling skep 'n tydlyn wat nie net die publikasiedatums van die gedigte chronologies aanbied nie, maar ook Van Vliet se lewensverloop naboots en openbaar. Die bundelstruktuur ondersteun dus die sterk persoonlike en outobiografiese aard van die gedigte en beklemtoon die prominentste temas en motiewe in Van Vliet se werke.

Virtuele Instituut vir Afrikaans en Noordwes-Universiteit

Bronnelys

- T'Sjoen, Yves en Hugo, Daniel.** 2021. Onderhoud met Daniel Hugo: Na die wette van Afskeid en Herfs. Versindaba. <https://versindaba.co.za/2021/09/20/onderhoud-met-daniel-hugo-na-die-wette-van-afskaid-herfs/>. (Datum van gebruik: 12 April 2022).
- Van Vuuren, Helize.** 2014. D.J. Opperman se laatwerk. *LitNet Akademies*, 11(2): 688-714.

Titel: **Prof.** **Dr.** **Ds.** **Mnr.** **Mev.** **Me.**

Voorletters en van:

Adres:

.....

..... **Kode:**

Tel. (W): **(H):** **(Sel):**

E-pos:

Besonderhede vir inbetaling:

Betaal u rekening elektronies in die bank of oor die internet in,

- naamlik op die volgende rekening:
SAVN
Banknaam: ABSA
Bankrekeningnommer: 1190 154 676
Taknaam: Ben Swartstraat, Wonderboom-Suid
Takkode: 334 645 (nie nodig vir elektroniese betalings nie)
Verwysingsnommer: U van en voorletters
- E-pos of pos daarna die bewys van u betaling aan die SAVN se penningmeester,
Gonneke Groenen, by die onderstaande e-posadresse:
Gonneke.Groenen@nwu.ac.za of kobie.dekamper@gmail.com

Gaan ook na die SAVN webwerf, www.savn.org.za, vir inligting.

Kantoorgebruik			
Lidnr.	Datum aangesluit	Kwitansienr.	Faktuurnr.